

Bruxelles, den **XXX**
[...] (2019) **XXX** draft

KOMMISSIONENS MEDDELELSE

Vejledning til fortolkning og anvendelse af Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler

(EØS-relevant tekst)

Indhold

INDLEDNING	1
1. Formål og anvendelsesområde for direktivet om urimelige kontraktvilkår	4
1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår	5
1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår.....	6
1.2.1. Begreberne "erhvervsdrivende", "forbruger" og "aftaler, der indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere"	6
1.2.2. Kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling (artikel 3, stk. 1, og 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)	11
1.2.3. Udelukkelse af kontraktvilkår, der afspejler love eller bindende administrative bestemmelser (artikel 1, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)	11
1.2.4. Samspillet med anden EU-lovgivning.....	13
1.2.5. Anvendelse af direktivet om urimelige kontraktvilkår på erhvervsdrivende, der er etableret i tredjelande	15
2. Forholdet til den nationale lovgivning, herunder minimumsharmonisering	17
2.1. Minimumsharmonisering og udvidelse af anvendelsesområdet (artikel 8 og 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår), herunder de nationale højesteretters rolle.....	18
2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning.....	19
3. Vurdering af urimelige kontraktvilkår og krav om gennemsigtighed	21
3.1. Urimelelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt	21
3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)	24
3.2.1. Kontraktvilkår vedrørende definitionen af aftalens hovedgenstand.....	24
3.2.2. Kontraktvilkår vedrørende pris og betaling.....	25
3.3. Gennemsigtighedskrav	27
3.3.1. Krav om gennemsigtighed i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår	27
3.3.2. Gennemsigtighedskrav som følge af andre EU-retsakter	30
3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår	33
3.4.1. Rammerne for vurderingen i henhold til artikel 3, stk. 1, og artikel 4, stk. 1.....	33
3.4.2. Relevansen af lovbestemmelser og betydningen af skævheden	34
3.4.3. Sanktioner eller konsekvenser af forbrugerens manglende overholdelse af kontraktlige forpligtelser	36
3.4.4. Eventuel urimelig pris eller betaling	37
3.4.5. Omstændigheder ved aftalens indgåelse.....	38
3.4.6. Relevansen af den manglende gennemsigtighed i forbindelse med urimelige kontraktvilkår	39
3.4.7. Betydningen af det bilag, der er nævnt i artikel 3, stk. 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår	41

4. Den ikke-bindende karakter af urimelige kontraktvilkår (artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)	42
4.1. Karakteren af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og dens rolle i forbindelse med beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår	43
4.2. Retsvirkningerne af ikke at "være bindende for forbrugeren"	44
4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser	45
4.3.1. Princippet: ophævelse af urimelige kontraktvilkår og forbud mod at ændre dem	45
4.3.2. Undtagelsen: Udfyldelse af huller i aftalen for at undgå, at den bliver ugyldig	48
4.3.3. Anvendelse af supplerende bestemmelser i andre tilfælde	51
4.3.4. Mulig anvendelse af urimelige kontraktvilkår på trods af, at de er urimelige?	51
4.4. Restitution af fordele erhvervet på grundlag af urimelige kontraktvilkår	51
5. Retsmidler og processuelle garantier i henhold til artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår	52
5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om ækvivalens og effektivitet generelt	52
5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår	57
5.2.1. Tilknytning til artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1	57
5.2.2. Forhold med principper for civil retspleje	58
5.2.3. Ex officio-kontrol og total passivitet fra forbrugers side	59
5.3. Forpligtelser, der følger af <i>ækvivalensprincippet</i>	59
5.3.1. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår	59
5.3.2. Andre forpligtelser baseret på <i>ækvivalensprincippet</i>	61
5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne	61
5.4.1. Den relevante vurdering	61
5.4.2. Relevante faktorer for effektiviteten af retsmidlerne	63
5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?	71
5.5.1. Grundlæggende forpligtelser	71
5.5.2. Aspekter, der skal undersøges	71
5.5.3. Tilgængelighed af de nødvendige retlige og faktiske elementer	72
5.6. Følger af ex officio-kontrol, <i>effektivitet</i> og <i>ækvivalens</i> i de nationale processuelle regler	75
5.7. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår og udenretslige procedurer	76
6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)	77
Bilag 1 – Liste over sager, der er nævnt i denne meddelelse	81
Bilag 2 – Oversigt over meddelelser i henhold til artikel 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår	104

INDLEDNING

Rådets direktiv 93/13/EØF¹ af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugerftaler ("direktivet om urimelige kontraktvilkår") er et principbaseret direktiv. Det beskytter forbrugerne mod urimelige vilkår i alle former for aftaler mellem virksomheder og forbrugere. På denne måde er det et centralt instrument med henblik på at opnå retfærdighed i det indre marked.

Siden direktivet om urimelige kontraktvilkår blev vedtaget for 26 år siden, er det blevet fortolket i talrige afgørelser fra Den Europæiske Unions Domstol ("Domstolen"), navnlig præjudicielle afgørelser, hvorved Domstolen har videreudviklet mange af de generelle principper, der er fastlagt i direktivet om urimelige kontraktvilkår. Domstolens fortolkning er ikke begrænset til kriterierne for den materielle vurdering af kontraktvilkår og til de konsekvenser, der skal drages af urimelige kontraktvilkår, men har også konsekvenser for de nationale processuelle regler, for så vidt som disse regler er relevante for den effektive beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår.

I forbindelse med kvalitetskontrollen af 2017² inden for forbruger- og markedsføringslovgivningen blev der foretaget en omfattende evaluering af direktivet om urimelige kontraktvilkår. Det blev konstateret, at den principbaserede tilgang i direktivet om urimelige kontraktvilkår er effektiv og bidrager til et højt forbrugerbeskyttelsesniveau. Evalueringen afdækkede imidlertid også en vis mangel på klarhed med hensyn til fortolkningen af dette direktiv og dets anvendelse, f.eks. hvad angår: i) omfanget af fritagelser for så vidt angår priser og hovedgenstanden, ii) de retlige konsekvenser af den ikke-bindende karakter af urimelige kontraktvilkår og iii) de nationale retters forpligtelse til at spille en aktiv rolle ved anvendelsen af direktivet om urimelige kontraktvilkår i individuelle sager. Derfor blev det i rapporten om kvalitetskontrollen anbefalet at behandle disse spørgsmål ved hjælp af specifikke retningslinjer fra Kommissionen.

På denne baggrund er Kommissionens forslag af 11.4.2018³ om ændring af de forskellige direktiver om forbrugerbeskyttelse, for så vidt angår direktivet om urimelige kontraktvilkår, begrænset til at foreslå indsættelse af en bestemmelse om sanktioner. Samtidig meddelte Kommissionen i sin meddelelse "En ny aftale for forbrugerne" af 11.4.2018⁴, at Kommissionen i 2019 ville vedtage retningslinjer for direktivet om urimelige kontraktvilkår for at afklare spørgsmål, der er opstået i forbindelse med anvendelsen af direktivet.

Hovedformålet med denne meddelelse med vejledning ("denne vejledning") er på en struktureret måde at fremlægge den fortolkning, som Domstolen har givet om de centrale begreber og bestemmelser i direktivet om urimelige kontraktvilkår, i lyset af konkrete sager, der behandles af medlemsstaternes domstole. På denne måde vil Kommissionen gerne øge kendskabet til denne retspraksis blandt alle interesserede parter, såsom forbrugere,

¹ *EFT L 95 af 21.4.1993, s. 29.* Ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU af 25. oktober 2011 om forbrugerrettigheder, om ændring af Rådets direktiv 93/13/EØF og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 1999/44/EF samt om ophævelse af Rådets direktiv 85/577/EØF og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 97/7/EF (EUT L 304 af 22.11.2011, s. 64).

² Endelig rapport af 23.5.2017, SWD(2017) 208 final.

³ Forslag til Europa-Parlamentets og Rådets direktiv om ændring af Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993, Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 98/6/EF, Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2005/29/EF og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU for så vidt angår bedre håndhævelse og modernisering af EU's forbrugerbeskyttelsesregler, COM(2018) 185 final. På tidspunktet for vedtagelsen af denne meddelelse var Rådet og Europa-Parlamentet i princippet nået til enighed om en ny artikel 8b om sanktioner, som skulle indarbejdes i direktivet om urimelige kontraktvilkår.

⁴ COM(2018) 183 final.

virksomheder, medlemsstaternes myndigheder, herunder nationale retter og aktører inden for retsvæsenet, i hele EU, og dermed lette dens anvendelse i praksis.

Selv om direktivet om urimelige kontraktvilkår har opnået et højt niveau af forbrugerbeskyttelse og harmonisering af nøglebegreber i beskyttelsen mod urimelige kontraktvilkår i det indre marked, **er der særlige forhold i medlemsstaterne, som markedsdeltagere og aktører inden for retsvæsenet også skal tage hensyn til.** Sådanne særlige forhold kan vedrøre et bredere anvendelsesområde for de nationale regler, der gennemfører direktivet om urimelige kontraktvilkår, eller bestå af mere detaljerede eller strengere regler vedrørende urimelige kontraktvilkår. Eksempler herpå er en sort liste over kontraktvilkår, der altid anses for urimelige, lister over kontraktvilkår, der formodes at være urimelige, vurdering også af kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling, vurdering af, hvorvidt der er tale om urimelige kontraktvilkår i forbindelse med hovedgenstanden, eller af, hvorvidt der er overensstemmelse mellem pris og betaling, også selv om sådanne kontraktvilkår er gennemsigtige. Der kan også være mindre strenge krav for at betragte et kontraktvilkår som urimeligt i henhold til den generelle bestemmelse om urimelige kontraktvilkår, f.eks. hvis den nationale gennemførelse ikke kræver, at skævheden i parternes rettigheder og forpligtelser er betydelig, eller at skævheden i rettigheder og forpligtelser er i strid med kravene om god tro. Sådanne regler er i princippet mulige i henhold til bestemmelsen om minimumsharmonisering i artikel 8 i direktivet om urimelige kontraktvilkår⁵. Bilag 2 til denne vejledning indeholder en oversigt over medlemsstaternes underretninger i henhold til artikel 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår⁶, som afspejler afvigelser fra direktivet om urimelige kontraktvilkår.

Denne vejledning er baseret på den minimumsstandard, som er fastsat i direktivet om urimelige kontraktvilkår, og kan ikke give et samlet billede af anvendelsen af direktivet om urimelige kontraktvilkår i de enkelte EU-medlemsstater, herunder nationale retter og andre kompetente organers afgørelser om vurdering af specifikke kontraktvilkår. Ud over de forskellige informationskilder, der er tilgængelige i medlemsstaterne, findes der i forbrugerretsdatabasen, som er tilgængelig via e-justice-portalen⁷, oplysninger om de nationale bestemmelser, der gennemfører direktivet om urimelige kontraktvilkår, om retspraksis og om juridisk litteratur.

Medmindre andet er fastsat, er de artikler, der henvises til i denne vejledning, bestemmelserne i direktivet om urimelige kontraktvilkår. Når udtrykket "kontraktvilkår" eller "vilkår" anvendes, forstås der ved udtrykket "kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling" i den betydning, der er anvendt i direktivet om urimelige kontraktvilkårs artikel 3, stk. 1. Når citater fra direktivet om urimelige kontraktvilkår eller fra domstolsafgørelser fremhæves visuelt, er det Kommissionen, der har tilføjet denne fremhævelse.

Denne vejledning dækker i afsnit 1 formålene med og anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår, mens afsnit 2 navnlig vedrører princippet om minimumsharmonisering og forholdet til den nationale lovgivning i almindelighed. I afsnit 3 drøftes en vurdering af gennemsigtigheden og (u)retfærdigheden af kontraktvilkår i henhold til artikel 3, 4 og 5. I afsnit 4 forklares konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser i henhold til artikel 6, stk. 1. Afsnit 5 indeholder en

⁵ Punkt 2.1.

⁶ Disse oplysninger findes også på webstedet for Generaldirektoratet for Retlige Anliggender og Forbrugere: https://archieftc01.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20171125145225/http://ec.europa.eu/consumers/consumer_rights/rights-contracts/directive/notifications/index_en.htm#HR.

⁷ https://e-justice.europa.eu/content_text_of_the_directive-628-en.do#partDisplayArea.

detaljeret beskrivelse af de processuelle krav til vurderingen af kontraktvilkår, herunder de nationale retters forpligtelse til at spille en aktiv rolle i vurderingen af kontraktvilkår. Endelig behandles i afsnit 6 nogle særlige træk ved et påbud.

De principper, som Domstolen har udviklet vedrørende processuelle garantier i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår, herunder princippet om ex officio-kontrol, finder tilsvarende anvendelse på andre dele af EU's forbrugerlovgivning⁸. I denne meddelelse tages der ligeledes hensyn til visse afgørelser vedrørende andre direktiver om forbrugerbeskyttelse, for så vidt som de også er relevante for direktivet om urimelige kontraktvilkår.

Selv om præjudicielle afgørelser er rettet til den forelæggende ret og til de nationale retter i almindelighed, som er forpligtede til at anvende dem direkte, vedrører de alle de nationale myndigheder, der beskæftiger sig med urimelige kontraktvilkår, herunder administrative myndigheder, der håndhæver direktivet om urimelige kontraktvilkår, og de ministerier, der har ansvaret for at foreslå lovgivning. Det er op til medlemsstaterne at undersøge, i hvilket omfang deres regler og praksis er i overensstemmelse med direktivet om urimelige kontraktvilkår som fortolket af Domstolen og, hvor det er relevant, hvordan overholdelsen kan forbedres for at beskytte forbrugerne effektivt mod urimelige kontraktvilkår.

Denne meddelelse er rettet til EU-medlemsstaterne og til Island, Liechtenstein og Norge som underskrivere af aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde⁹ (EØS). Henvisninger til EU, Unionen eller det indre marked bør derfor forstås som henvisninger til EØS eller EØS-markedet.

Denne meddelelse er udelukkende tænkt som en vejledning – kun teksten i selve EU-lovgivningen har retskraft. Alle autoritative ændringer af lovgivningen skal udledes af teksten i direktiv 93/13/EØF og direkte af Domstolens afgørelser¹⁰, sådan som de hidtil er afsagt og vil blive afsagt i fremtiden.

I denne meddelelse tages der højde for Domstolens afgørelser, der er offentliggjort indtil den 31. maj 2019, og den kan ikke foregribe den videre udvikling af Domstolens retspraksis.

De synspunkter, der gives udtryk for i denne meddelelse, kan ikke foregribe den holdning, som Kommissionen måtte indtage over for Domstolen.

Oplysningerne i denne meddelelse er af generel karakter og vedrører ikke specifikt bestemte enkeltpersoner eller enheder. Hverken Europa-Kommissionen eller personer, der handler på vegne af Europa-Kommissionen, er ansvarlige for, hvordan nedenstående oplysninger vil blive brugt.

⁸ I det mindste i relation til forbrugerretten. Se sag C-377/14, Radlinger Radlingerová, præmis 60-74, navnlig præmis 62, jf. andre afgørelser: For så vidt angår Rådets direktiv 85/577/EØF om forbrugerbeskyttelse i forbindelse med aftaler indgået uden for fast forretningssted, sag C-227/08, Martín Martín, præmis 29, for så vidt angår Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 1999/44/EF om visse aspekter af forbrugerbetaling og garantier i forbindelse hermed, sag C-32/12, Duarte Hueros, præmis 39. For så vidt angår direktiv 1999/44/EF, se endvidere sag C-497/13, Froukje Faber, præmis 42-48. For så vidt angår Rådets direktiv 87/102/EØF om indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes love og administrative bestemmelser om forbrugerbetaling (erstattet af direktiv 2008/48/EF), se sag C-429/05, Rampion, præmis 69 og den dispositive del, og sag C-76/10, Pohotovost', præmis 76.

⁹ EFT L 1 af 3.1.1994, s. 3.

¹⁰ Normalt domme og undertiden kendelser.

1. Formål og anvendelsesområde for direktivet om urimelige kontraktvilkår

Artikel 1

1. Formålet med dette direktiv er indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes love og administrative bestemmelser om urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere.

2. Kontraktvilkår, som afspejler love eller bindende administrative bestemmelser samt bestemmelser eller principper i internationale konventioner, som medlemsstaterne eller Fællesskabet er part i, bl.a. på transportområdet, er ikke underlagt dette direktivs bestemmelser.

Artikel 2

I dette direktiv forstås ved:

a) "urimelige vilkår": kontraktvilkår som defineret i artikel 3

b) "forbruger": en fysisk person, der i forbindelse med de af dette direktiv omfattede aftaler ikke handler som led i sit erhverv

c) "erhvervsdrivende": en fysisk eller juridisk person, der i forbindelse med de af dette direktiv omfattede aftaler handler som led i sit erhverv, hvad enten det er offentligt eller privat.

Artikel 3, stk. 1 og 2:

1. Et kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, anses for urimeligt, hvis det til trods for kravene om god tro bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren.

2. Et kontraktvilkår anses altid for ikke at have været genstand for individuel forhandling, når det er udarbejdet på forhånd, og forbrugeren derved ikke har haft nogen indflydelse på indholdet, navnlig i forbindelse med en standardkontrakt.

Den omstændighed, at visse elementer i et kontraktvilkår eller et enkelt kontraktvilkår har været genstand for individuel forhandling, udelukker ikke anvendelse af denne artikel på resten af en aftale, hvis en samlet vurdering fører til den konklusion, at der alligevel er tale om en standardkontrakt.

Hvis en erhvervsdrivende hævder, at et standardiseret kontraktvilkår har været genstand for individuel forhandling, har han bevisbyrden.

Betragtning 6

for at lette etableringen af det indre marked og beskytte borgerne i deres egenskab af forbrugere ved erhvervelse af varer og tjenesteydelser gennem aftaler, der er omfattet af andre medlemsstaters love, er det vigtigt at fjerne urimelige kontraktvilkår fra disse aftaler;

Betragtning 9

i overensstemmelse med princippet under afsnittet om "beskyttelse af forbrugernes økonomiske interesser" i de to programmer skal forbrugere, der erhverver varer eller tjenesteydelser, beskyttes mod misbrug af sælgers stærkere stilling herunder især mod standardkontrakter og udelukkelse af væsentlige rettigheder i kontrakterne;

Betragtning 10

forbrugeren kan sikres en bedre beskyttelse gennem vedtagelse af ensartede bestemmelser vedrørende urimelige vilkår; disse bestemmelser skal finde anvendelse på alle aftaler, som indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere; dette direktiv finder derfor ikke anvendelse på bl.a. arbejdskontrakter, aftaler vedrørende arveret og familieret samt aftaler om oprettelse af selskaber og om disses vedtægter;

Betragtning 11

forbrugeren skal nyde samme beskyttelse ved en mundtlig aftale som ved en skriftlig, og i sidstnævnte tilfælde uafhængigt af, om vilkårene er indeholdt i et eller flere dokumenter;

Betragtning 13

udtrykket "love og bindende administrative bestemmelser" omfatter ligeledes de regler, som ifølge lovgivningen gælder mellem de kontraherende parter, når der ikke er aftalt anden ordning;

1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår

Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår er at tilnærme de nationale love med henblik på at øge beskyttelsen af forbrugerne mod urimelige kontraktvilkår, der ikke er forhandlet individuelt, i aftaler indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger.

Direktivet om urimelige kontraktvilkår har derfor et dobbelt formål:

- at beskytte forbrugerne som den typisk svage part i forhold til urimelige kontraktvilkår, der anvendes af erhvervsdrivende, og som ikke har været genstand for individuel forhandling, og
- at bidrage til oprettelsen af det indre marked gennem minimumsharmonisering af de nationale regler, der tager sigte på denne beskyttelse.

Domstolen¹¹ har understreget den rolle, som direktivet om urimelige kontraktvilkår spiller i forhold til EU's overordnede mål, når den fastslår, at

"[...] [d]et bør endvidere fremhæves, at direktivet i henhold til Domstolens retspraksis er en foranstaltning, der efter artikel 3, stk. 1, litra t), EF er nødvendig for udførelsen af de opgaver, der er overdraget til Det Europæiske Fællesskab, og navnlig for en forbedring af levestandarden og livskvaliteten i hele Fællesskabet [...]"¹².

I den forbindelse har Domstolen gentagne gange angivet beskyttelse i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår som et spørgsmål af "almen interesse"¹³. Som det fremgår af artikel 114 i traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde (TEUF)¹⁴, som er retsgrundlaget for direktivet om urimelige kontraktvilkår, samt af artikel 169 i TEUF og artikel 38 i EU's charter om grundlæggende rettigheder¹⁵, giver direktivet om urimelige kontraktvilkår en høj grad af forbrugerbeskyttelse.

¹¹ F.eks. sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 51.

¹² Henvisning til sag C-168/05, Mostaza Claro, præmis 37.

¹³ Sag C-243/08, Pannon GSM, præmis 31, sag C-168/05, Mostaza Claro, præmis 3, sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 78.

¹⁴ På tidspunktet for vedtagelsen af artikel 100a i traktaten om oprettelse af Det Europæiske Økonomiske Fællesskab.

¹⁵ I det følgende benævnt "chartret".

I henhold til Domstolens faste retspraksis¹⁶ er den beskyttelsesordning, der er indført ved direktiv 93/13, baseret på:

"[...] idé [...] at forbrugeren befinder sig i en svagere stilling end den erhvervsdrivende såvel hvad angår forhandlingsstyrke som informationsniveau, og at forbrugeren som følge heraf tiltræder betingelser, som på forhånd er udarbejdet af den erhvervsdrivende, uden at han kan øve nogen indflydelse på disses indhold [...]."

Direktivet om urimelige kontraktvilkår har således til formål at afhjælpe situationer med ulighed mellem parterne i forhold til kontraktvilkår, hvilket kan skyldes *skævheden mellem oplysninger eller kompetencer*¹⁷ eller *forhandlingsstyrke*¹⁸ i forhold til kontraktvilkårene.

Navnlig har direktivet om urimelige kontraktvilkår gennem den ikkebindende karakter af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 6, stk. 1, til formål at skabe en *reel balance*¹⁹ mellem parterne i henhold til aftalen ved at fjerne den skævhed, der er opstået som følge af urimelige kontraktvilkår²⁰, for at kompensere for forbrugernes svagere stilling²¹.

Desuden har direktivet om urimelige kontraktvilkår til formål at afskrække erhvervsdrivende fra at anvende urimelige vilkår i fremtiden²². Kommissionen minder om, at den i sin beretning fra 2000²³ om anvendelsen af direktivet om urimelige kontraktvilkår understregede de skadelige virkninger af anvendelsen af urimelige kontraktvilkår i EU's retlige og økonomiske orden som helhed og understregede betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår ud over beskyttelsen af de enkelte forbrugere, der direkte berøres af urimelige kontraktvilkår.

1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår

1.2.1. Begreberne "erhvervsdrivende", "forbruger" og "aftaler, der indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere"

Som fastsat i artikel 1, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår gælder direktivet om urimelige kontraktvilkår "aftaler, der indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere".

For at en aftale er dækket af direktivet om urimelige kontraktvilkår, er det nødvendigt at fastslå, at en af aftaleparterne er erhvervsdrivende som defineret i artikel 2, litra c), og den anden part er forbruger²⁴ i henhold til artikel 2, litra b). Dette berører ikke det forhold, at medlemsstaterne ikke på forhånd er forhindret i at udvide anvendelsesområdet for de nationale regler, der gennemfører direktivet om urimelige kontraktvilkår, til også at omfatte andre aftaler, f.eks. i forbindelse med aftaler indgået mellem to erhvervsdrivende eller mellem to forbrugere.

¹⁶ Citatet nedenfor er fra sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 54. I slutningen af denne præmis henviser Domstolen til sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 31, og sag C110/14, Costea, præmis 18, og den deri nævnte retspraksis. Lignende udtalelser kan findes i mange andre domme, f.eks. i sag C-169/14, Sánchez Morcillo, præmis 22.

¹⁷ Dette aspekt behandles især i sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 59.

¹⁸ Dette aspekt fremhæves i sag C-110/14, Costea, præmis 27.

¹⁹ F.eks. sag C-421/14, Banco Primus, præmis 41, sag C169/14, Sánchez Morcillo og Abril García, præmis 23, Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo m.fl., præmis 53 og 55.

²⁰ Forenede sager C-96/16 og C-94/17, Banco Santander Escobedo Cortés, præmis 69.

²¹ F.eks. sag C-169/14, Sánchez Morcillo og Abril García, præmis 22 og den deri nævnte retspraksis.

²² Udtalelse fra generaladvokat Pitruzella i sag C-260/18, Dziubak, præmis 53.

²³ Beretning om anvendelsen af Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbruger aftaler, 27.4.2000, COM(2000) 248 final, s. 13.

²⁴ Det er også muligt, at mere end én erhvervsdrivende og/eller mere end én forbruger er parter i kontrakten.

1.2.1.1. Definitionerne af "erhvervsdrivende" og "forbruger"

Ifølge artikel 2, litra b), skal en forbruger være en fysisk person, men i henhold til artikel 2, litra c), kan en erhvervsdrivende være en juridisk eller fysisk person.

For at fastslå, om en given person er erhvervsdrivende eller forbruger, er det vigtigt at se på magtbalancen mellem parterne i forbindelse med den pågældende aftale. Typiske faktorer er asymmetrien med hensyn til oplysninger, viden og kompetencer eller forhandlingsstyrke. Begreberne "erhvervsdrivende" og "forbruger" er **funktionelle begreber** baseret på parternes rolle i den pågældende aftale. Samtidig er begrebet "forbruger" objektivt og afspejler den typisk svagere stilling som den erhvervsdrivendes modpart, hvilket betyder, at en bestemt forbrugers større viden og kompetencer ikke udelukker en sådan person fra at være "forbruger" i forbindelse med direktivet om urimelige kontraktvilkår²⁵.

Retten forklarede denne funktionelle tilgang som følger²⁶:

"53 Det er således gennem en henvisning til karakteren af de kontraherende parter – om de handler inden for rammerne af deres erhvervsmæssige aktiviteter eller ej – at direktiv 93/13 definerer de aftaler, det finder anvendelse på [...]”²⁷."

"55 Heraf følger, at begrebet "erhvervsdrivende" i artikel 2, litra c), i direktiv 93/13 er et funktionelt begreb, som indebærer en vurdering af, hvorvidt kontraktforholdet indgår i aktiviteter, der udføres som led i en persons erhverv [...]”²⁸."

For at fastslå, om en fysisk person, der handler som led i sit erhverv, er erhvervsdrivende eller forbruger, er det vigtigt at fastslå, om den pågældende aftale vedrører en af disse aktiviteter eller ej.

På trods af visse variationer i begrebet "erhvervsdrivende" i forskellige sprogversioner²⁹ af artikel 2, litra c), i direktivet om urimelige kontraktvilkår, skal dette begreb fortolkes ensartet³⁰ og i lyset af direktivets målsætninger³¹. Dette betyder, at mere restriktiv terminologi, der anvendes i visse sprogversioner af direktivet om urimelige kontraktvilkår og i den nationale gennemførelse, ikke kan begrænse de typer aftaler, der er omfattet af direktivet om urimelige kontraktvilkår, og dermed beskyttelsens omfang³². Faktisk skal "erhvervsdrivende" i henhold til artikel 2, litra c), fortolkes på samme måde som begrebet "erhvervsdrivende" i andre direktiver om forbrugerbeskyttelse, og retspraksis i forbindelse med begreberne "erhvervsdrivende" og "forbruger" i andre direktiver er i princippet også relevant for direktivet om urimelige kontraktvilkår³³.

²⁵ Sag C-590/17, Pouvin Dijoux, præmis 25-28, med henvisning til sag C-110/14, Costea, præmis 21, om begrebet "forbruger", sag C-74/15, Tarcău, præmis 27, sag C-534/15, Dumitraș, præmis 36, og sag C-535/16, Bachman, præmis 36.

²⁶ F.eks. i sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 53 og 55, som citeres her.

²⁷ Sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 30, og sag C-110/14, Costea, præmis 17 og den deri nævnte retspraksis.

²⁸ Med analog henvisning til kendelsen af 27. april 2017 i sag C-535/16, Bachman, præmis 36 og den deri nævnte retspraksis.

²⁹ Sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 25.

³⁰ Sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 26.

³¹ Sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 31.

³² Sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 27-30, sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 40-42.

³³ Se f.eks. henvisningen i sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 51, til sag C-59/12, Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs, som vedrører direktiv 2005/29/EF om urimelig handelspraksis.

Domstolen³⁴ har fastslået, at definitionen af "erhvervsdrivende" i artikel 2, litra c), skal fortolkes **bredt**:

"47 I artikel 2, litra c), i direktiv 93/13 er begrebet "erhvervsdrivende" defineret som en fysisk eller juridisk person, der i forbindelse med de af dette direktiv omfattede aftaler handler som led i sit erhverv, hvad enten det er offentligt eller privat.

48 Det følger af selve ordlyden, at EU-lovgiver har villet fastsætte en meget bred opfattelse af begrebet "erhvervsdrivende" [...] ³⁵."

Derfor er enhver fysisk eller juridisk person erhvervsdrivende, når aftalen vedrører deres erhvervsmæssige aktivitet, herunder når aktiviteten er af offentlig karakter eller almen interesse³⁶ eller har offentligretlig status³⁷. Organisationer eller organer, der varetager en opgave af almen interesse eller med velgørende eller etiske mål, vil blive betragtet som erhvervsdrivende i forbindelse med aftaler om salg af produkter eller tjenesteydelser af enhver art til forbrugere. I denne forbindelse er det uden betydning, at en aktivitet udføres "uden gevinst for øje". Domstolen fastslog følgende³⁸:

"Heraf følger, at artikel 2, litra c), i direktiv 93/13 hverken udelukker enheder, der forfølger en opgave af almen interesse, eller enheder, der har en offentligretlig status, fra direktivets anvendelsesområde [...] ³⁹. [...] [Det] er [...] desuden irrelevant for definitionen af "erhvervsdrivende" i bestemmelsens forstand, om organisationens virksomhed er med eller uden gevinst for øje, da opgaver af offentlig karakter og almen interesse ofte udføres uden gevinst for øje."

Det betyder f.eks., at også aftaler vedrørende sundheds- og plejetjenester i princippet er omfattet, uanset udbyderens juridiske form.

Domstolen har også præciseret, at for at blive anset for at være "erhvervsdrivende" er det **ikke nødvendigt**, at en aftale afspejler en persons **hovedaktivitet**, og kan derfor vedrøre en supplerende eller accessorisk aktivitet⁴⁰. F.eks. kan et lån, som en arbejdsgiver tilbyder sine ansatte⁴¹, eller et lån, som en undervisningsinstitution har ydet til en studerende⁴², derfor dækkes.

Alt i alt skal det vurderes **fra sag til sag**, om en person kan betegnes som "erhvervsdrivende" eller "forbruger" **i forhold til den pågældende aftale og under hensyntagen til** arten af og formålet med den pågældende aftale og **den omstændighed, at direktivet om urimelige kontraktvilkår har til formål at beskytte forbrugerne som den typisk svagere part.**

³⁴ Sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 47 og 48,

³⁵ Henvielse til sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 28 og den deri nævnte retspraksis.

³⁶ Sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 49-51.

³⁷ Sag C-59/12, Centrale zur Bekämpfung des unlauteren Wettbewerbs, præmis 32.

³⁸ Sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 51.

³⁹ Med analog henvielse til sag C-59/12, Centrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs, præmis 32.

⁴⁰ Sag C-590/17, Pouvin Dijoux, præmis 37, sag C-147/16, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen, præmis 57 og 58.

⁴¹ Sag C-590/17, Pouvin Dijoux.

⁴² Sag C-147/16, Karel de Grote.

Det betyder også, at en given fysisk person kan være "erhvervsdrivende" i forbindelse med visse aftaler, f.eks. en advokat i forbindelse med en kontrakt om juridiske tjenesteydelser⁴³, og "forbruger" i forbindelse med andre aftaler, f.eks. et lån, der er optaget til private formål⁴⁴. I den forbindelse har Domstolen⁴⁵ fastslået følgende:

"I et sådant tilfælde bemærkes, at selv om det kan antages, at en advokat besidder højere tekniske kvalifikationer [...⁴⁶], gør dette det ikke muligt at lægge til grund, at han ikke er en svag part i relation til en erhvervsdrivende. [...] knytter forbrugerens svagere stilling over for den erhvervsdrivende – som beskyttelsesordningen indført ved direktiv 93/13 er rettet mod at afhjælpe – sig såvel til forbrugerens informationsniveau som til dennes forhandlingsstyrke for så vidt angår betingelser, som på forhånd er udarbejdet af den erhvervsdrivende, og hvis indhold denne forbruger ikke kan øve nogen indflydelse på."

Endvidere skal en fysisk person, der i henhold til en accessorisk aftale optræder som garant for en aftale indgået mellem to kommercielle enheder, betragtes som forbruger, hvis den pågældende person ikke har handlet som led i sit erhverv og ikke har nogen funktionel forbindelse med den låntagende virksomhed. En funktionel forbindelse kan f.eks. bestå i at være direktør for en virksomhed eller at eje en ikke ubetydelig andel af virksomhedens egenkapital⁴⁷.

1.2.1.2. Aftaler indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger

Så snart der er en erhvervsdrivende på den ene side og en forbruger på den anden side, anses aftalen for at være omfattet af direktivet om urimelige kontraktvilkår, således som det kommer til udtryk i anden del af betragtning 10. I betragtning 10 præciseres det, at direktivet om urimelige kontraktvilkår finder anvendelse på alle aftaler, som indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere.

Dette betyder, at direktivet om urimelige kontraktvilkår finder anvendelse på alle aftaler om køb af varer og levering af tjenesteydelser, og Domstolen har fastslået, at direktivet om urimelige kontraktvilkår rent faktisk finder anvendelse "på alle erhvervssektorer"⁴⁸.

I betragtning 10 forklares det endvidere, at direktivet ikke "finder anvendelse" på bl.a. arbejdskontrakter, aftaler vedrørende arveret og familieret samt aftaler om oprettelse af selskaber og disses vedtægter⁴⁹. Som begrænsning af direktivets anvendelsesområde skal disse eksempler⁵⁰ fortolkes snævert⁵¹.

Direktivet om urimelige kontraktvilkår indeholder *ikke et krav* om, at forbrugeren skal betale en *pengemæssig modydelse* for en vare eller tjenesteydelse. Domstolen har ikke betragtet

⁴³ Sag C-537/13, Šiba.

⁴⁴ Sag C-110/14, Costea.

⁴⁵ Sag C-110/14, Costea, præmis 27.

⁴⁶ Henvielse til sag C-537/13, Šiba, præmis 23.

⁴⁷ Sag C-74/15, Dumitru Tarău, og sag C-534/15, Dumitras, præmis 34-40.

⁴⁸ Sag C-290/16, Air Berlin, præmis 44.

⁴⁹ Retten kan præcisere denne kategori af aftaler i sag C-272/18, Verein für Konsumenteninformation mod TVP Treuhand- und Verwaltungsgesellschaft für Publikumsfonds mbH & Co KG (verserende pr. 31. maj 2019) vedrørende forvaltningsaftaler, der er indgået mellem en partner og andre kommanditister i et kommanditselskab i henhold til tysk lovgivning.

⁵⁰ Som generaladvokaten har anført i præmis 56 i sag C-590/17, Pouvin Dijoux, giver betragtning 10 "illustrative eksempler på former for retlige transaktioner, som ikke er omfattet af direktivets artikel 1, stk. 1, sammenholdt med artikel 2, litra b) og c)".

⁵¹ Med hensyn til arbejdskontrakter, se sag C-590/17, Pouvin Dijoux, præmis 32.

pengemæssige modydelse som nødvendige. Den⁵² har f.eks. fastslået, at fysiske personer, som stiller en garanti for et lån ydet af en anden part, kan være beskyttet i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår, selv om garantiaftalen ikke indeholder nogen pengemæssig modydelse for en specifik tjenesteydelse. Derfor skal aftaler mellem forbrugere og udbydere af sociale medier betragtes som værende omfattet af direktivet om urimelige kontraktvilkår, uanset om forbrugerne skal betale visse pengebeløb, eller om modydelsen for tjenesterne består af forbrugergenereret indhold og profilering⁵³.

Hvis en tilknyttet aftale, f.eks. en garantiaftale, indgås mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, er denne aftale omfattet af direktivet om urimelige kontraktvilkår, selv om hovedaftalen, f.eks. et lån, indgås mellem to erhvervsdrivende selskaber og derfor ligger uden for anvendelsesområdet⁵⁴.

Domstolen har afsagt dom i et begrænset antal specifikke sager, hvor de nationale retter var i tvivl om klassificeringen af en given aftale, og har præciseret, at følgende typer af aftaler er omfattet af direktivet om urimelige kontraktvilkår:

- boliglejekontrakter, der indgås mellem på den ene side en fysisk person, der handler i privat øjemed, og på den anden side en virksomhed, der beskæftiger sig med fast ejendom⁵⁵
- kontrakter om levering af juridiske tjenesteydelser⁵⁶
- en realkreditaftale indgået af en advokat til private formål⁵⁷
- en aftale indgået af en gratis uddannelsesinstitution, som giver en af sine studerende en afdragsordning for beløb, som de studerende skylder i studiegebyrer og gebyrer for deltagelse i en studierejse⁵⁸
- en garantiaftale eller en kautionaftale indgået mellem en fysisk person og et realkreditinstitut med henblik på at sikre kontraktlige forpligtelser, som et selskab skylder realkreditinstituttet i henhold til en kreditaftale, hvis kautionisten har handlet som led i sit erhverv og ikke har nogen funktionel forbindelse med det pågældende selskab⁵⁹
- et lån med sikkerhed i fast ejendom indrømmet af en arbejdsgiver til dennes ansatte og den ansattes ægtefælle til private formål⁶⁰.

⁵² Sag C-74/15, Dumitru Tarcău, og C-534/15, Dumitras.

⁵³ Dette bekræftes af de nationale myndigheders fælles holdning i netværket af håndhævelsesmyndigheder, som er oprettet i henhold til forordning 2006/2004/EF om forbrugerbeskyttelse i forbindelse med sociale netværk på http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-631_da.htm (november 2016). Se også begrebet betaling i henhold til betragtning 16 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2018/1972 af 11. december 2018 om oprettelse af en europæisk kodeks for elektronisk kommunikation (omarbejdning) (EUT L 321 af 17.12.2018, s. 36).

⁵⁴ Sag C-74/15, Dumitru Tarcău, præmis 26, og C-534/15, Dumitras, præmis 31.

⁵⁵ Sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 32-34.

⁵⁶ Sag C-537/13, Šiba, præmis 23 og 24.

⁵⁷ Sag C-110/14, Costea.

⁵⁸ Sag C-247/16, Karel de Grote.

⁵⁹ Sag C-74/15, Dumitru Tarcău, og C-534/15, Dumitras.

⁶⁰ Sag C-590/17, Pouvin Dijoux. Domstolen fastslog, at begrebet "forbruger" i direktivets artikel 2, litra b), omfatter den ansatte i en virksomhed og dennes ægtefælle, der med denne virksomhed indgår en låneaftale, som hovedsageligt er forbeholdt denne virksomheds ansatte, med henblik på at finansiere erhvervelse af fast ejendom til private formål. Begrebet "erhvervsdrivende" i direktivets artikel 2, litra c), omfatter en sådan virksomhed, når den indgår en sådan låneaftale som led i sin erhvervsaktivitet, selv om indrømmelse af lån ikke er virksomhedens hovedaktivitet.

1.2.2. Kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling (artikel 3, stk. 1, og 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår⁶¹)

I henhold til artikel 2, litra a), sammenholdt med artikel 3, stk. 1, er det kun kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, som er omfattet af direktivet om urimelige kontraktvilkår. Artikel 3, stk. 2, indeholder visse formodninger og bestemmelser om bevisbyrden for spørgsmålet om, hvorvidt et givet kontraktvilkår ikke har været genstand for individuel forhandling. Sammen med betragtning 9 og 11 indeholder artikel 3, stk. 2, også eksempler på, hvilke kontraktvilkår der er omfattet. Typisk, men ikke altid, er standardkontrakter⁶², standardiserede kontraktvilkår⁶³ eller standardkontrakter⁶⁴ dækket, ofte under såkaldte "vilkår og betingelser".

Vilkårenes form er ikke afgørende, f.eks. trykt, online eller offline, håndskrevet eller endda mundtlig⁶⁵, heller ikke hvilken måde aftalen blev indgået på, f.eks. privat eller i form af et notarialdokument, i hvilken del af aftalen vilkårene befinder sig, eller om de er indeholdt i et eller flere forskellige dokumenter. Det afgørende er, at de bidrager til fastlæggelsen af parternes rettigheder og forpligtelser, og at der ikke har fundet nogen individuelle forhandlinger sted om de(t) specifikke vilkår.

Hvorvidt der har fundet *individuelle forhandlinger* sted om et bestemt kontraktvilkår, er et spørgsmål om forhold, der skal vurderes af de nationale retter. I henhold til artikel 3, stk. 2, første afsnit, gælder det, at når et kontraktvilkår er blevet udarbejdet "på forhånd", f.eks. i forbindelse med en "standardkontrakt", "anses [det] *altid* for ikke at have været genstand for individuel forhandling". I henhold til artikel 3, stk. 2, tredje afsnit, gælder det, at hvis en erhvervsdrivende hævder, at et "standardiseret kontraktvilkår" har været genstand for individuel forhandling, har han bevisbyrden. I henhold til artikel 3, stk. 2, andet afsnit, udelukker den omstændighed, at visse elementer i et kontraktvilkår eller et enkelt kontraktvilkår har været genstand for individuel forhandling, ikke, at de *øvrige* kontraktvilkår er blevet forhandlet individuelt. Forbrugers underskrift i slutningen af aftalen eller med henblik på at bekræfte individuelle klausuler er ikke ensbetydende med, at kontraktvilkårene har været genstand for individuel forhandling.

Domstolen kan give yderligere vejledning om dette kriterium og begrebet "forhandling"⁶⁶.

Når der i denne meddelelse henvises til "urimelige kontraktvilkår" eller "kontraktvilkår", vedrører disse henvisninger til "kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling", selv om ordene "ikke har været genstand for individuel forhandling" ikke gentages. Dette berører ikke det forhold, at direktivet om urimelige kontraktvilkårs beskyttelse i nogle medlemsstater også gælder for kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling⁶⁷.

1.2.3. Udelukkelse af kontraktvilkår, der afspejler love eller bindende administrative bestemmelser (artikel 1, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)

I henhold til artikel 1, stk. 2, er kontraktvilkår, som afspejler love eller bindende administrative bestemmelser samt bestemmelser eller principper i internationale konventioner,

⁶¹ I nogle medlemsstater (se bilag 2) er kontraktvilkår, der er blevet forhandlet individuelt, også omfattet af reglerne om urimelige kontraktvilkår.

⁶² Artikel 3, stk. 2.

⁶³ Betragtning 9.

⁶⁴ Artikel 3, stk. 2, sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon, præmis 63.

⁶⁵ Betragtning 11.

⁶⁶ Sag C-452/18, Ibercaja Banco (verserende pr. 31. maj 2019).

⁶⁷ Se de relevante meddelelser fra medlemsstaterne i henhold til artikel 8a, jf. bilag 2.

som medlemsstaterne eller Unionen er part i, ikke underlagt bestemmelserne i direktivet om urimelige kontraktvilkår. Domstolen⁶⁸ har understreget, at *artikel 1, stk. 2*, som en undtagelse fra den tilsigtede beskyttelse af forbrugerne mod urimelige kontraktvilkår *skal fortolkes snævert*:

*"[...] skal den nationale ret tage hensyn til den omstændighed, at den ved artikel 1, stk. 2, i direktiv 93/13 indførte undtagelse, navnlig under hensyn til dette direktivs formål, dvs. forbrugernes beskyttelse mod urimelige vilkår i kontrakter, der er indgået mellem forbrugere og erhvervsdrivende, skal fortolkes indskrænkende [...]"*⁶⁹.

For at udelukke vurdering i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår skal det fastslås, at kontraktvilkåret afspejler en lov eller bindende administrativ bestemmelse.

Med henblik på artikel 1, stk. 2, og i overensstemmelse med betragtning 13 er "love og bindende administrative bestemmelser" bestemmelser,

- som finder anvendelse på kontrahenterne, uanset hvilket valg de har truffet,
- men også når de er af supplerende karakter og derfor anvendes som standard, dvs. i mangel af andre aftaler, som kontrahenterne har indgået⁷⁰.

I disse tilfælde er udelukkelsen fra direktivet om urimelige kontraktvilkårs anvendelsesområde begrundet i det forhold, at

*"[...] det i princippet med føje må lægges til grund, at den nationale lovgiver har foretaget en afbalanceret afvejning af alle kontrahenternes rettigheder og forpligtelser"*⁷¹.

Dette gælder i princippet også, hvor en bindende bestemmelse vedtages efter indgåelsen af aftalen og indfører en ordning, der erstatter et urimeligt kontraktvilkår⁷².

Samtidig skal undtagelsen i artikel 1, stk. 2, begrænses udelukkende til det spørgsmål, der reguleres af sådanne bindende bestemmelser⁷³. Desuden udgør bindende nationale lovbestemmelser, der finder anvendelse på bestemte kundegrupper, ikke bindende bestemmelser i henhold til artikel 1, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår, for så vidt som et kontraktvilkår gør dem gældende for andre kunder⁷⁴.

⁶⁸ Citatet er fra sag C-51/17, OTP Bank mod Ilyés og Kiss, præmis 54. Samme udtalelse kan f.eks. findes i sag C-186/16, Andriciuc, præmis 31, og sag C-34/13, Kušionová, præmis 77.

⁶⁹ Henvisning til sag C-186/16, Andriciuc m.fl., præmis 31 og den deri nævnte retspraksis.

⁷⁰ Sag C-266/18, Aqua Med, præmis 33, C-446/17, Woonhaven Antwerpen, præmis 25, C-186/16, Andriciuc, præmis 29, C-280/13, Barclays Bank, præmis 31 og 42, C-34/13, Kušionová, præmis 77, C-92/11 RWE Vertrieb, præmis 26.

⁷¹ Sag C-51/17, OTP Bank mod Ilyés og Kiss, præmis 53, sag C-92/11, RWE Vertrieb, præmis 28. Se også betragtning 13 i direktivet om urimelige kontraktvilkår.

⁷² Sag C-51/17, OTP Bank mod Ilyés og Kiss, præmis 62-64. En sådan bestemmelse vil dog ikke fratage forbrugerne de rettigheder, der kan følge af aftalens ugyldighed, fordi et kontraktvilkår er urimeligt. Se afsnit 4.3.2.1 og sag C-118/17, Dunai, præmis 51-55.

⁷³ I sag C-51/17, OTP Bank mod Ilyés og Kiss, fandt Domstolen, at et standardkontraktvilkår vedrørende *valutakursrisikoen* i en låneaftale optaget i udenlandsk valuta ikke er udelukket fra anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår, selv om national lovgivning indeholder bindende bestemmelser om valutakonverteringsmekanismen.

⁷⁴ Sag C-92/11, RWE Vertrieb, punkt 1 i den dispositive del: "Artikel 1, stk. 2, i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugerftaler skal fortolkes således, at nævnte direktiv finder anvendelse på de vilkår i almindelige betingelser, som er integreret i kontrakter indgået mellem en

Domstolen⁷⁵ har præciseret, at undtagelsen i artikel 1, stk. 2, ikke finder anvendelse, når nationale bestemmelser giver parterne forskellige muligheder, f.eks. til at fastlægge den retslige kompetence.

Domstolen kan give yderligere vejledning om artikel 1, stk. 2, på grundlag af tre anmodninger om præjudicielle afgørelser, der er verserende på tidspunktet for vedtagelsen af denne meddelelse⁷⁶.

I henhold til artikel 1, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår udelukkes endvidere de bestemmelser eller principper i internationale konventioner, som Unionens medlemsstater er part i, fra direktivet om urimelige kontraktvilkårs anvendelsesområde, og der henvises specifikt til internationale konventioner på transportområdet⁷⁷.

1.2.4. Samspelet med anden EU-lovgivning

Direktivet om urimelige kontraktvilkår finder anvendelse på aftaler indgået mellem erhvervsdrivende og forbrugere i alle erhvervssektorer⁷⁸. Også andre bestemmelser i EU-retten, herunder andre forbrugerbeskyttelsesregler, kan således finde anvendelse på en given aftale, afhængigt af hvilken type aftale der er tale om. Andre relevante regler, som kan finde anvendelse parallelt, kan være horisontale regler om oplysninger forud for indgåelse af aftaler og om fortrydelsesretten i direktiv 2011/83/EU⁷⁹ om forbrugerrettigheder eller om urimelig handelspraksis i direktiv 2005/29/EF⁸⁰. Tilsvarende gælder reglerne for særlige typer af aftaler ud over direktivet om urimelige kontraktvilkår, f.eks. direktiv 2008/48/EF⁸¹ om forbrugerkredit, direktiv 2008/122/EF⁸² om beskyttelse af forbrugerne i forbindelse med visse aspekter ved timeshareaftaler, direktiv 2014/17/EU⁸³ om forbrugerkreditaftaler i forbindelse

erhvervsdrivende og en forbruger, der gengiver en regel i den relevante nationale ret, der finder anvendelse på en anden type kontrakter, og som ikke er underkastet de omhandlede nationale retsfor skrifter."

⁷⁵ Sag C-266/18, Aqua Med, præmis 35-38.

⁷⁶ Sag C-125/18, Gomez del Moral, sag C-779/18, Mikrokasa, og sag C-81/19, Banca Transilvania (verserende pr. 31. maj 2019)

⁷⁷ Konventionen om indførelse af visse ensartede regler for international luftbefordring (Montrealkonventionen), som blev vedtaget i Montreal den 28. maj 1999.

Konventionen om internationale jernbanebefordringer (COTIF) af 9. maj 1980, som ændret ved Vilniusprotokollen af 3. juni 1999.

Athenkonventionen angående transport af passagerer og deres bagage til søs, 1974, som ændret ved protokollen af 2002 (Athenkonventionen).

⁷⁸ Sag C-290/16, Air Berlin, præmis 44.

⁷⁹ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU af 25. oktober 2011 om forbrugerrettigheder, om ændring af Rådets direktiv 93/13/EØF og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 1999/44/EF samt om ophævelse af Rådets direktiv 85/577/EØF og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 97/7/EF (EUT L 304 af 22.11.2011, s. 64).

⁸⁰ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2005/29/EF af 11. maj 2005 om virksomheders urimelige handelspraksis over for forbrugerne på det indre marked og om ændring af Rådets direktiv 84/450/EØF og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 97/7/EF, 98/27/EF og 2002/65/EF og Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 2006/2004 (EUT L 149 af 11.6.2005, s. 22).

⁸¹ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2008/48/EF af 23. april 2008 om forbrugerkreditaftaler og om ophævelse af Rådets direktiv 87/102/EØF (EUT L 133 af 22.5.2008, s. 66).

⁸² Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2008/122/EF af 14. januar 2009 om beskyttelse af forbrugerne i forbindelse med visse aspekter ved timeshareaftaler, aftaler om længerevarende ferieprodukter, videresalg- og bytteaftaler (EUT L 33 af 3.2.2009, s. 10).

⁸³ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2014/17/EU af 4. februar 2014 om forbrugerkreditaftaler i forbindelse med fast ejendom til beboelse og om ændring af direktiv 2008/48/EF og 2013/36/EU og forordning (EU) nr. 1093/2010 (EUT L 60 af 28.2.2014, s. 34).

med fast ejendom til beboelse, direktiv (EU) 2015/2302⁸⁴ om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer samt direktiv (EU) 2018/1972⁸⁵ om oprettelse af en europæisk kodeks for elektronisk kommunikation, forordning (EF) nr. 1008/2008⁸⁶ om lufttrafiktjenester, direktiv 2009/72/EF⁸⁷ om fælles regler for det indre marked for elektricitet og om ophævelse af direktiv 2003/54/EF eller direktiv 2009/73/EF⁸⁸ om fælles regler for det indre marked for naturgas og om ophævelse af direktiv 2003/55/EF⁸⁹. Desuden kan regler inden for civilretligt samarbejde, f.eks. om lovvalg⁹⁰ og værneting⁹¹ samt processuelle regler, f.eks. om småkrav⁹² eller om det europæiske betalingspåkrav⁹³, finde anvendelse i sager vedrørende urimelige kontraktvilkår.

I nogle sektorspecifikke retsakter præciseres det udtrykkeligt, at de ikke berører direktivet om urimelige kontraktvilkår. Eksempler herpå er direktiv 2009/72/EF⁹⁴, direktiv 2009/73/EF⁹⁵, direktiv 2014/17/EU⁹⁶ og direktiv (EU) 2018/1972⁹⁷.

⁸⁴ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) 2017/2394 af 12. december 2017 om samarbejde mellem nationale myndigheder med ansvar for håndhævelse af lovgivning om forbrugerbeskyttelse og om ophævelse af forordning (EF) nr. 2006/2004 (EUT L 345 af 27.12.2017, s. 1).

⁸⁵ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2018/1972 af 11. december 2018 om oprettelse af en europæisk kodeks for elektronisk kommunikation (omarbejdning) (EUT L 321 af 17.12.2018, s. 36). I betragtning 260 hedder det, at slutbrugerne bør oplyses om bl.a. eventuelle kvalitetsniveauer, der tilbydes, betingelser for tilbud og opsigelse af aftaler, abonnements- og prisvilkår, der finder anvendelse, og takster for tjenester, som er genstand for særlige prisvilkår.

⁸⁶ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1008/2008 af 24. september 2008 om fælles regler for driften af lufttrafiktjenester i Fællesskabet (omarbejdning) (EØS-relevant tekst) (EUT L 293 af 31.10.2008, s. 3).

⁸⁷ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2009/72/EF af 13. juli 2009 om fælles regler for det indre marked for elektricitet og om ophævelse af direktiv 2003/54/EF (EUT L 211 af 14.8.2009, s. 55).

⁸⁸ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2009/73/EF af 13. juli 2009 om fælles regler for det indre marked for naturgas og om ophævelse af direktiv 2003/55/EF (EUT L 211 af 14.8.2009, s. 94).

⁸⁹ Forholdet mellem direktivet om urimelige kontraktvilkår og direktiv 2003/55/EF blev drøftet i sag C-92/11, RWE Vertrieb, hvor Domstolen supplerede begge instrumenter med hinanden.

⁹⁰ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 593/2008 af 17. juni 2008 om lovvalgsregler for kontraktlige forpligtelser (Rom I) (EUT L 177 af 4.7.2008, s. 6).

⁹¹ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 1215/2012 af 12. december 2012 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område (omarbejdning) (EUT L 351 af 20.12.2012, s. 1).

⁹² Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 861/2007 af 11. juli 2007 om indførelse af en europæisk småkravsprocedure (EUT L 199 af 31.7.2007, s. 1).

⁹³ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1896/2006 af 12. december 2006 om indførelse af en europæisk betalingspåkravsprocedure (EUT L 399 af 30.12.2006, s. 1). Spørgsmålet om forholdet mellem denne forordning og direktivet om urimelige kontraktvilkår rejses i forenede sager C-453/18 og C-494/18, Bondora (verserende pr. 31. maj 2019).

⁹⁴ Indledningen til punkt 1 i bilaget til direktiv 2009/72/EF har følgende ordlyd: "Med forbehold af Fællesskabets bestemmelser om forbrugerbeskyttelse, særlig [...] og Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler, skal de foranstaltninger, der henvises til i artikel 3, sikre, at kunder [...]".

⁹⁵ Indledningen til punkt 1 i bilaget til direktiv 2009/73/EF har følgende ordlyd: "Med forbehold af Fællesskabets bestemmelser om forbrugerbeskyttelse, særlig [...] og Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler, skal de foranstaltninger, der henvises til i artikel 3, sikre, at kunder: [...]".

⁹⁶ Betragtning 50 i direktiv 2014/17/EU indeholder følgende tekst: "[...] Bestemmelserne i dette direktiv vedrørende accessoriske produkter og tjenesteydelser (f.eks. bestemmelserne vedrørende omkostningerne i forbindelse med oprettelse og forvaltning af en bankkonto) bør ikke berøre [...] Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler [...]".

⁹⁷ Betragtning 258 i direktiv 2018/1972 indeholder følgende tekst: "Forbrugertransaktioner i forbindelse med elektroniske kommunikationsnet og -tjenester er ud over dette direktiv underlagt kravene i gældende EU-ret til beskyttelse af forbrugerne i forbindelse med aftaler, herunder navnlig Rådets direktiv 93/13/EØF...". En lignende formulering findes i betragtning 30 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2002/22/EF af 7. marts 2002 om forsyningspligt og brugerrettigheder i forbindelse med elektroniske kommunikationsnet og -tjenester (forsyningspligtdirektivet) (EFT L 108 af 24.4.2002, s. 51).

Som følge af direktivet om urimelige kontraktvilkårs artikel 1, stk. 2, som behandles i afsnit 1.2.3., er kontraktvilkår, der afspejler bindende lovbestemmelser, herunder bestemmelser i sektorspecifik lovgivning eller bestemmelser i internationale konventioner, ikke omfattet af anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår.

I modsat fald vil det, hvor den sektorspecifikke lovgivning blev vedtaget efter vedtagelsen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, kun være nødvendigt at overveje, om en sådan lovgivning kan udelukke anvendelsen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, hvis den udtrykkeligt giver mulighed herfor⁹⁸. Dette vil normalt ikke være tilfældet⁹⁹, så direktivet om urimelige kontraktvilkår finder generelt anvendelse ud over de sektorspecifikke regler.

Når andre EU-bestemmelser finder anvendelse ud over direktivet om urimelige kontraktvilkår, går man generelt ind for en fortolkning, der så vidt muligt bevarer den effektive virkning af direktivet om urimelige kontraktvilkår og en potentielt modstridende bestemmelse. For eksempel bør de processuelle regler ikke bringe effektiviteten af beskyttelsen mod urimelige kontraktvilkår i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår i fare.

Der kan være behov for at tage andre EU-bestemmelser i betragtning ved vurderingen af, om kontraktvilkårene er gennemskuelige og urimelige i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår. For eksempel kan det forhold, at en erhvervsdrivende anvender urimelig handelspraksis som defineret i direktiv 2005/29/EF, være et element i vurderingen af, hvorvidt de individuelle kontraktvilkår er urimelige¹⁰⁰. Samtidig har en sådan konstatering ingen direkte virkning på vurderingen af aftalens gyldighed i henhold til artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår¹⁰¹.

Forholdet mellem sektorspecifikke regler og direktivet om urimelige kontraktvilkår, navnlig med hensyn til krav om gennemsigtighed/oplysningskrav forud for kontraktindgåelse¹⁰² eller det obligatoriske indhold af aftaler¹⁰³, behandles i afsnit 3.3.2.

1.2.5. Anvendelse af direktivet om urimelige kontraktvilkår på erhvervsdrivende, der er etableret i tredjelande

Om direktivet om urimelige kontraktvilkår finder anvendelse på en aftale, der er indgået mellem en forbruger, der er bosiddende i en EU-medlemsstat, og en erhvervsdrivende uden for EU og uden for EØS¹⁰⁴ fastsættes i princippet af Europa-Parlamentets og Rådets

⁹⁸ Sag C-290/16, Air Berlin, præmis 45 og 46.

⁹⁹ I sag C-290/16, Air Berlin, punkt 2 i den dispositive del og præmis 45-52, fandt Domstolen, at bestemmelserne om friheden til at fastsætte priser, der er fastsat i artikel 22, stk. 1, i forordning (EF) nr. 1008/2008 om lufttrafik tjenester, ikke udelukker anvendelse af direktivet om urimelige kontraktvilkår i relation til kontraktvilkår vedrørende prisfastsættelse.

¹⁰⁰ Sag C-453/10, Pereničová og Perenič, punkt 2 i den dispositive del, næstsidste punktum: "Konstateringen af, at en sådan handelspraksis er urimelig, udgør et af flere forhold, som den kompetente ret kan støtte sig på ved sin bedømmelse af, om kontraktvilkår vedrørende kreditomkostninger i forbindelse med lånet til forbrugeren er urimelige i medfør af artikel 4, stk. 1, i direktiv 93/13."

¹⁰¹ Sag C-453/10, Pereničová og Perenič, sidste punktum i punkt 2 i den dispositive del.

¹⁰² For eksempel artikel 5 og 6 i direktiv 2008/48/EF om forbrugerkredit eller artikel 5 i direktiv (EU) 2015/2302.

¹⁰³ Se f.eks. artikel 10 i direktiv 2008/48/EF om forbrugerkredit – tilføj bestemmelser – og artikel 7 i direktiv (EU) 2015/2302 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer.

¹⁰⁴ "Erhvervsdrivende" er den betegnelse, der anvendes i mange af EU's direktiver om forbrugerbeskyttelse, også i direktivet om urimelige kontraktvilkår og Rom I-forordningen.

forordning (EF) nr. 593/2008 af 17. juni 2008 om lovvalgsregler for kontraktlige forpligtelser (Rom I)¹⁰⁵.

I Rom I-forordningens artikel 6, stk. 1 og 2, hedder det:

1. Med forbehold af artikel 5 og 7 er en aftale, som en fysisk person med henblik på brug, der må anses for at ligge uden for vedkommendes erhvervmæssige virksomhed ("forbrugeren"), indgår med en anden person, der handler som led i sin erhvervmæssige virksomhed ("den erhvervsdrivende"), underlagt loven i det land, hvor forbrugeren har sit sædvanlige opholdssted, forudsat at den erhvervsdrivende:

a) udøver sin erhvervmæssige virksomhed i det land, hvor forbrugeren har sit sædvanlige opholdssted, eller

b) på en hvilken som helst måde retter sådan virksomhed mod dette land eller mod flere lande, inklusive dette land

og aftalen er omfattet af sådan virksomhed.

2. Uanset stk. 1 kan parterne vælge den lov, der skal finde anvendelse på en aftale, der opfylder kravene i stk. 1, i overensstemmelse med artikel 3. Et sådant lovvalg må dog ikke medføre, at forbrugeren berøves den beskyttelse, der tilkommer ham i medfør af bestemmelser, som ikke kan fraviges ved aftale i henhold til den lov, som ville have fundet anvendelse efter stk. 1, såfremt parterne ikke havde aftalt lovvalg.

Når en erhvervsdrivende fra et tredjeland udøver en aktivitet i en medlemsstat eller retter sine aktiviteter mod forbrugere, der har deres sædvanlige opholdssted i en medlemsstat, vil disse forbrugere derfor nyde godt af beskyttelsen i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår og reglerne om forbrugerbeskyttelse i deres medlemsstat. Dette gælder også, når parterne vælger loven i tredjelandet som den lov, der skal anvendes. Artikel 5 i Rom I-forordningen indeholder dog særlige regler for transportaftaler.

Derudover fastsættes følgende i artikel 6, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår:

Medlemsstaterne træffer de nødvendige foranstaltninger til at sikre, at forbrugeren ikke berøves den beskyttelse, som dette direktiv giver, såfremt et tredjelands lovgivning vælges som gældende lov for aftalen, når denne aftale har nær tilknytning til EF-medlemsstaternes område.

Denne bestemmelse kan give forbrugeren ekstra beskyttelse, da den finder anvendelse i alle tilfælde, hvor lovgivningen i et tredjeland vælges, men hvor der er en nær tilknytning til en medlemsstat. Betingelserne for anvendelsen heraf er således bredere end betingelserne i artikel 6 i Rom I-forordningen.

Domstolen har endvidere fastslået¹⁰⁶, at et kontraktvilkår, hvorefter en aftale, som er indgået med en forbruger, i henhold til artikel 3, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår er underlagt lovgivningen i den medlemsstat, hvor den erhvervsdrivende har sit hjemsted, er urimeligt, hvis det ikke utvetydigt fremgår, at forbrugerne stadig kan påberåbe sig de bindende forbrugerbeskyttelsesregler i det land, hvor de har deres sædvanlige bopæl, i henhold til artikel 6, stk. 2, i Rom I-forordningen. Uden denne præcisering kan det vildlede

¹⁰⁵ EUT L 177 af 4.7.2008, s. 6.

¹⁰⁶ Sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon, navnlig punkt 2 i den dispositive del.

forbrugeren ved at give denne det forkerte indtryk, at det kun er den valgte lovgivning, der finder anvendelse på aftalen. Samme logik skal anvendes, når et tredjelandts lovgivning vælges ved hjælp af et kontraktvilkår, jf. artikel 3, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår¹⁰⁷.

2. Forholdet til den nationale lovgivning, herunder minimumsharmonisering

Artikel 8 i direktivet om urimelige kontraktvilkår

Medlemsstaterne kan inden for det område, der omfattes af dette direktiv, vedtage eller bevare strengere bestemmelser, der er forenelige med Traktaten, for at sikre en mere omfattende beskyttelse af forbrugerne.

Artikel 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår¹⁰⁸

1. Hvis en medlemsstat vedtager bestemmelser i overensstemmelse med artikel 8, skal den underrette Kommissionen herom samt om alle eventuelle senere ændringer, navnlig hvis disse bestemmelser:

- udvider vurderingen på grundlag af kriterierne for urimelige kontraktvilkår til også at gælde for individuelt forhandlede kontraktvilkår eller for prisens eller betalingens tilstrækkelighed eller*
- indeholder fortegnelser om kontraktvilkår, der betragtes som urimelige.*

2. Kommissionen sikrer, at de i stk. 1 nævnte oplysninger er let tilgængelige for forbrugerne og de erhvervsdrivende, bl.a. på et dertil indrettet websted.

3. Kommissionen fremsender de i stk. 1 omhandlede oplysninger til de andre medlemsstater og til Europa-Parlamentet. Kommissionen hører de interesserede parter om disse oplysninger.

Betragtning 17

listen over kontraktvilkår i bilaget kan kun betragtes som vejledende, og, da der i øvrigt er tale om et minimumsdirektiv, kan medlemsstaterne gennem deres lovgivning foretage tilføjelser eller udforme mere restriktive bestemmelser, navnlig hvad angår kontraktvilkårenes rækkevidde;

Direktivet om urimelige kontraktvilkår og national lovgivning interagerer på forskellige måder. Der er

- bestemmelser til gennemførelse af direktivet om urimelige kontraktvilkår i national lovgivning, herunder bestemmelser, der udvider anvendelsesområdet eller fastsætter strengere krav, og
- bestemmelser i national lovgivning, både materielle og proceduremæssige, som dækker flere aspekter, men som skal tages i betragtning, når domstolene skal træffe afgørelse i sager om urimelige kontraktvilkår.

¹⁰⁷ Se den fælles holdning hos de nationale myndigheder inden for netværket for forbrugerbeskyttelsessamarbejde vedrørende beskyttelse af forbrugerne på sociale netværk (november 2016), http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-631_da.htm.

¹⁰⁸ Artikel 8a blev tilføjet ved artikel 32 i direktiv 2011/83/EU om forbrugerrettigheder (EUT L 304 af 22.11.2011, s. 64).

2.1. Minimumsharmonisering og udvidelse af anvendelsesområdet (artikel 8 og 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår), herunder de nationale højesteretters rolle

I henhold til artikel 8 kan medlemsstaterne sikre en mere omfattende beskyttelse af forbrugerne end den, der er fastsat i direktivet om urimelige kontraktvilkår¹⁰⁹. I henhold til artikel 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår¹¹⁰ skal medlemsstaterne meddele nationale regler, der indeholder strengere standarder eller udvider anvendelsesområdet for de nationale regler, der gennemfører direktivet om urimelige kontraktvilkår¹¹¹.

Medlemsstaterne kan f.eks. også anvende de nationale regler til gennemførelse af direktivet om urimelige kontraktvilkår på kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling¹¹², eller i relationer mellem virksomheder eller transaktioner mellem forbrugere¹¹³.

De kan også gøre dem strengere, navnlig ved at anvende en lavere tærskel for, hvornår et kontraktvilkår betragtes som urimeligt. De kan f.eks. vedtage en "sort liste" over kontraktvilkår, der altid anses for urimelige, uden at det er nødvendigt at foretage en vurdering i hvert enkelt tilfælde på grundlag af den generelle vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige, i artikel 3, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår¹¹⁴ og/eller forskellige typer af grå lister. Yderligere oplysninger om bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår findes i afsnit 3.4.7.

Det kan f.eks. også fastsættes i den nationale lovgivning, at manglende gennemsigtighed direkte kan føre til, at kontraktvilkår er ugyldige, uden at det er nødvendigt at gennemføre vurderingen af, om kontraktvilkårene er urimelige, i henhold til artikel 3, stk. 1¹¹⁵.

Domstolen¹¹⁶ har også præciseret, at der på grund af artikel 8 ikke er nogen forpligtelse for medlemsstaterne til i overensstemmelse med artikel 4, stk. 2¹¹⁷, at kræve, at definitionen af aftalens hovedgenstand eller overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor kun kan vurderes, hvis de relevante vilkår ikke er affattet klart og forståeligt.

Domstolen¹¹⁸ har bekræftet, at retspraksis ved de nationale højesteretter ikke er omfattet af strengere nationale bestemmelser i henhold til artikel 8. Ikke desto mindre gælder det, at hvis

¹⁰⁹ Dette bekræftes f.eks. i præmis 55 i sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon: "[...] I denne forbindelse bemærkes, at niveauet for forbrugerbeskyttelse fortsat varierer fra en medlemsstat til en anden, jf. artikel 8 i direktiv 93/13, således at bedømmelsen af et vilkår, alt andet lige, kan variere alt efter den anvendelige ret." Domstolen bekræftede også dette i sag C-453/10, Pereničová og Perenič.

¹¹⁰ Indsat via artikel 32 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU af 25. oktober 2011 om forbrugerrettigheder, om ændring af Rådets direktiv 93/13/EØF og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 1999/44/EF samt om ophævelse af Rådets direktiv 85/577/EØF og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 97/7/EF (EUT L 304 af 22.11.2011, s. 64).

¹¹¹ De meddelte nationale regler findes i bilag 2 og på:

<https://ec.europa.eu/info/notifications-under-article-8a-directive-93-13-ec-da>

¹¹² Nævnt udtrykkeligt i artikel 8a, stk. 1, første led.

¹¹³ De to sidstnævnte tilfælde er ikke udtrykkeligt nævnt i artikel 8a.

¹¹⁴ I præmis 61 i sag C-143/13, Matei og Matei, bekræftede Domstolen, at en "sort liste" over vilkår, der skal anses for at være urimelige, falder ind under de strengere bestemmelser, som medlemsstaterne kan vedtage eller opretholde på det område, der er reguleret af direktivet om urimelige kontraktvilkår, med henblik på at sikre forbrugeren et højere beskyttelsesniveau, som er foreneligt med EU-retten.

¹¹⁵ Se også afsnit 4, hvor forholdet mellem gennemsigtighed og urimelighed er beskrevet.

¹¹⁶ Sag C-484/08, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, præmis 41-44.

¹¹⁷ Funktionen af artikel 4, stk. 2, er nærmere beskrevet i afsnit 3.1.

¹¹⁸ Forenede sager C-96/16 og C-94/17, Banco Santander Escobedo Cortés, præmis 69.

de nationale højesteretter udarbejder visse kriterier for vurderingen af urimelige kontraktvilkår, som lavere retter de facto skal respektere, hvis de ikke ønsker at blive underkendt, eller som lavere retsinstanter selv formelt er bundet af, er dette i princippet foreneligt med direktivet om urimelige kontraktvilkår. De kriterier, som de nationale højesteretter anvender, skal imidlertid være i overensstemmelse med Domstolens praksis og må ikke forhindre den kompetente domstol i at give forbrugerne et effektivt retsmiddel til at beskytte deres rettigheder eller til at indbringe et præjudicielt spørgsmål for Domstolen¹¹⁹.

2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning

Andre nationale regler, der kan finde anvendelse på sager vedrørende urimelige kontraktvilkår, omfatter generelle aftaleretlige bestemmelser, navnlig om indgåelse og gyldighed af aftaler samt processuelle regler for sager ved de nationale retter. Sådanne spørgsmål er ikke specifikt reguleret i direktivet om urimelige kontraktvilkår, men kan have en betydelig indvirkning på dets anvendelse.

Selv om direktivet om urimelige kontraktvilkår f.eks. finder anvendelse på vurderingen af individuelle kontraktvilkår i en aftale mellem virksomheder og forbrugere, regulerer direktivet ikke som sådan gyldigheden af aftaler som helhed. Det er dog muligt, at et eller flere kontraktvilkår i henhold til national aftaleret fører til, at aftalen bliver ugyldig i sin helhed, f.eks. når aftalen ikke kan opfyldes uden en aftale om parternes væsentlige opgaver. Denne mulighed er omhandlet i artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og behandles i afsnit 4.

Der findes desuden regler i national lovgivning, der kan give anledning til, at aftalen som helhed bliver ugyldig, f.eks. når den udgør overtrædelse af et retligt forbud, er ågerlig eller på anden måde tilsidesætter kravene om grundlæggende moral. Desuden kan forbrugere i henhold til national lovgivning være i stand til at undgå aftaler, fordi indgåelsen var baseret på svigagtig eller aggressiv adfærd fra den erhvervsdrivendes side, hvilket kan svare til vildledende, aggressiv eller på anden vis urimelig handelspraksis, jf. direktiv 2005/29/EF.

Når sådanne tilfælde falder sammen med urimelige kontraktvilkår, vil direktivet om urimelige kontraktvilkår normalt ikke berøre sådanne nationale regler, så længe sådanne regler ikke sætter spørgsmålstejn ved effektiviteten af direktivet om urimelige kontraktvilkår, særlig artikel 6, stk. 1¹²⁰. Domstolen¹²¹ har anført, at reglerne om aftalers ugyldighed i princippet skal vurderes på grundlag af deres egen logik¹²², og at hvis de falder sammen med urimelige kontraktvilkår, er sådanne regler acceptable i henhold til artikel 8 i direktivet om urimelige

¹¹⁹ Forenede sager C-96/16 og C-94/17, Banco Santander Escobedo Cortés, præmis 62-71, sag C-118/17, Dunai, præmis 60-64.

¹²⁰ Artikel 6, stk. 1, er nærmere behandlet i afsnit 4 og, for så vidt angår de proceduremæssige konsekvenser, i afsnit 5.

¹²¹ F.eks. i sag C-453/10, Pereničová og Perenič.

¹²² Se sag C-453/10, Pereničová og Perenič, præmis 46 og 47 til slut: "46 Følgelig har den omstændighed, at det konstateres, at en handelspraksis er urimelig, ikke direkte indvirkning på spørgsmålet om, hvorvidt aftalen er gyldig i forhold til artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13.

47 [...] Konstateringen af, at en sådan handelspraksis er urimelig, udgør et af flere forhold, som den kompetente ret kan støtte sig på ved sin bedømmelse af, om kontraktvilkår vedrørende kreditomkostninger i forbindelse med lånet til forbrugeren er urimelige i medfør af artikel 4, stk. 1, i direktiv 93/13. En sådan konstatering har imidlertid ikke direkte indvirkning på bedømmelsen i forhold til artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 af den indgåede kreditaftales gyldighed."

kontraktvilkår, for så vidt som de fører til mere fordelagtige resultater for forbrugerne end det minimum af beskyttelse, der kræves i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår¹²³.

Det bør understreges, at *EU-retten inden for sit anvendelsesområde har forrang for national ret*, og at *de nationale myndigheder, herunder domstolene, er forpligtet til så vidt muligt at fortolke den nationale lovgivning i overensstemmelse med EU-retten* for at sikre dens effektivitet. Med Domstolens ord¹²⁴:

"Det skal [...] bemærkes, at en national domstol, der er forelagt en tvist, hvori der alene er private parter, når den anvender nationale bestemmelser, skal tage samtlige bestemmelser i national ret i betragtning og i videst mulige omfang skal fortolke dem i lyset af det anvendelige direktivs ordlyd og formål for at nå til en løsning, der er i overensstemmelse med det formål, der forfølges med direktivet [...]¹²⁵."

Hvis den nationale lovgivning, herunder de processuelle regler, ikke kan fortolkes i overensstemmelse med EU-retten, skal de nationale retter se bort fra dem og basere sig direkte på EU-retten¹²⁶. Domstolen¹²⁷ har bekræftet, at de nationale domstole har pligt til at sikre den fulde virkning af direktivet om urimelige kontraktvilkår og om nødvendigt af egen drift afvise at anvende modstridende bestemmelser i national lovgivning, også selv om de vedtages efterfølgende. Det er derfor ikke nødvendigt for domstolene at anmode om eller afvente, at en sådan bestemmelse ophæves på grund af lovgivningsmæssige eller andre forfatningsmæssige midler. Dette omfatter tilfælde, hvor den nationale lovgivning ikke indeholder bestemmelser om ex officio-vurdering af urimelige kontraktvilkår eller endog forhindrer den, hvorimod en sådan kontrol kræves af direktivet om urimelige kontraktvilkår¹²⁸, eller hvor den nationale lovgivning i øvrigt er i strid med direktivet om urimelige kontraktvilkår eller principperne om *ækvivalens* eller *effektivitet*¹²⁹.

¹²³ Sag C-453/10, Pereničová og Perenič, præmis 35: "Det nævnte direktiv er imidlertid ikke til hinder for, at en medlemsstat under overholdelse af EU-retten bestemmer, at en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, og som indeholder et eller flere urimelige vilkår, kendes ugyldig i sin helhed, hvis det viser sig, at dette sikrer en bedre forbrugerbeskyttelse".

¹²⁴ F.eks. forenede sager C-482/13, C-484/13, C-485/13 og C-487/13, Unicaja Banco, præmis 38.

¹²⁵ Henvielse til sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 64.

¹²⁶ Sag 106/77, Simmenthal, præmis 21-26. De principper, der er fastsat i Simmenthal, er blevet bekræftet, f.eks. i sag C-689/13, PFE, præmis 40 og 41:

"40 En national ret, som inden for rammerne af sin kompetence skal anvende EU-rettens bestemmelser, er forpligtet til at sikre den fulde virkning af disse regler og om fornødent af egen drift undlade at anvende enhver modstående bestemmelse i national lovgivning, endog en senere national bestemmelse, uden at den behøver at anmode om eller afvente en forudgående ophævelse af denne ad lovgivningsvejen eller ved ethvert andet forfatningsmæssigt middel [...]" (henvielse til Simmenthal, præmis 21 og 24, og sag C-112/13, A, præmis 36).

"41 Enhver bestemmelse i en national retsorden eller enhver lovgivningsmæssig, administrativ eller retslig praksis, som har til følge, at EU-rettens virkning begrænses ved, at den dommer, der er kompetent til at anvende EU-retten, fratages mulighed for, når han anvender denne, at foretage, hvad der kræves for at udelukke nationale lovgivningsbestemmelser, der måtte udgøre en hindring for EU-rettens fulde virkning, er således uforenelig med de krav, der følger af selve EU-rettens natur [...]" (henvielse til Simmenthal, præmis 22, og sag C-112/13 A, præmis 37).

¹²⁷ Sag C-118/17, Dunai, præmis 61.

¹²⁸ Dette fremgår af sag C-168/15, Milena Tomášová, hvor Domstolen fastslog, at medlemsstaterne på visse betingelser har pligt til at yde erstatning til forbrugere for tab, der er forvoldt ved, at en ret i sidste instans ikke vurderede relevante kontraktvilkår af egen drift, selv om det var påkrævet i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår, og selv om der ikke var nogen eksplicit regel herom i national lovgivning. Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, sag C-49/14, Finanmadrid, C-176/17, Profi Credit Polska, og C-632/17, PKO, er eksempler, hvor Domstolen fandt, at de nationale retter af egen drift var forpligtet til at vurdere, hvorvidt et kontraktvilkår

Samtidig er medlemsstaterne forpligtet til at ændre regler, der ikke er i overensstemmelse med direktivet om urimelige kontraktvilkår, herunder i tilfælde, hvor der er usikkerhed om fortolkningen af dem¹³⁰.

3. Vurdering af urimelige kontraktvilkår og krav om gennemsigtighed

3.1. Urimelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt

Artikel 3, stk. 1 og 3

1. Et kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, anses for urimeligt, hvis det til trods for kravene om god tro bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren. [...]

3. Bilaget indeholder en vejledende og ikke-udtømmende liste over de kontraktvilkår, der kan betegnes som urimelige.

Artikel 4

1. Det vurderes, om et kontraktvilkår er urimeligt, under hensyn til hvilken type varer eller tjenesteydelser aftalen omfatter, og ved på tidspunktet for aftalens indgåelse at tage hensyn til alle omstændighederne i forbindelse med dens indgåelse samt til alle andre vilkår i aftalen eller i en anden aftale, som hænger sammen med denne, jf. dog artikel 7.

2. Vurderingen af, om kontraktvilkårene er urimelige, omfatter hverken definitionen af aftalens hovedgenstand eller overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor, for så vidt disse vilkår er affattet klart og forståeligt.

Artikel 5

I de aftaler, hvor alle eller nogle af de vilkår, der tilbydes forbrugeren, er i skriftlig form, skal disse vilkår altid være udarbejdet på en klar og forståelig måde. Hvis der opstår tvivl om et kontraktvilkårs betydning, gælder den fortolkning, som er mest gunstig for forbrugeren. Denne fortolkningsregel gælder ikke i forbindelse med de procedurer, der er fastsat i artikel 7, stk. 2.

Betragtning 16

[...] ved vurderingen af begrebet god tro skal der især tages hensyn til styrkeforholdet i parternes forhandlingspositioner, til, om forbrugeren på den ene eller anden måde er blevet tilskyndet til at give sin tilslutning til kontraktvilkåret, og til, om varerne eller tjenesteydelserne er solgt eller leveret på forbrugeren særlige bestilling; den erhvervsdrivende kan opfylde kravet om god tro ved at handle loyalt og rimeligt med den anden part, hvis legitime interesser han skal tage hensyn til;

Betragtning 20

kontrakterne skal være formuleret på en klar og forståelig måde, og forbrugeren skal have en reel mulighed for at gøre sig bekendt med alle vilkårene, og i tvivlstilfælde gælder den

var urimeligt, selv om den nationale lovgivning ikke indeholdt bestemmelser om en sådan vurdering. Spørgsmålet om ex officio-kontrol af, hvorvidt kontraktvilkårene er urimelige, drøftes nærmere i afsnit 5.

¹²⁹ Forholdet mellem direktivet om urimelige kontraktvilkår og de nationale processuelle regler drøftes specifikt i afsnit 5 nedenfor.

¹³⁰ I sag C-144/99, Kommissionen mod Nederlandene, præmis 21, understregede Domstolen kravet om retssikkerhed i forbindelse med gennemførelsen af direktivet om urimelige kontraktvilkår.

fortolkning, der er mest fordelagtig for forbrugeren;

Punkt 1, nr. i), i bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår, der er omhandlet i artikel 3, stk. 3

1. Kontraktvilkår, hvis formål eller virkning er følgende:

[...]

i) bindende for forbrugeren at fastslå, at denne har accepteret vilkår, som han rent faktisk ikke har haft mulighed for at stifte bekendtskab med inden aftalens indgåelse

j) at tillade den erhvervsdrivende ensidigt at ændre kontraktvilkårene uden gyldig og i aftalen anført grund

Artikel 3, stk. 1, indeholder den **generelle vurdering**, hvorefter de kontraktvilkår, som erhvervsdrivende anvender, skal vurderes som værende urimelige eller ej. Denne generelle vurdering skal afspejles i medlemsstaternes regler og skal anvendes af deres myndigheder fra sag til sag ved vurderingen af individuelle vilkår.

Ud over den generelle vurdering i artikel 3, stk. 1, henvises der i artikel 3, stk. 3, til et bilag, som indeholder en vejledende og ikke-udtømmende liste over de kontraktvilkår, der kan betegnes som urimelige¹³¹.

Desuden indeholder direktivet om urimelige kontraktvilkår **gennemsigtighedskrav** for erhvervsdrivende, der ikke anvender kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling. Disse er udtrykt i reglerne om, at kontraktvilkårene skal være affattet klart og forståeligt (artikel 4, stk. 2, og artikel 5 i direktivet om urimelige kontraktvilkår), og i kravet om, at forbrugerne skal have en reel mulighed for at gøre sig bekendt med kontraktvilkårene inden aftalens indgåelse (punkt 1, nr. i), i bilaget og betragtning 20).

I henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår har gennemsigtighedskravene tre funktioner:

- I henhold til artikel 5, andet punktum, skal kontraktvilkår, der ikke er affattet klart og forståeligt, fortolkes til fordel for forbrugeren¹³².
- I henhold til artikel 4, stk. 2, skal hovedgenstanden eller overensstemmelsen mellem den pris og betaling, der er fastsat i aftalen, kun vurderes efter artikel 3, stk. 1, hvis disse vilkår ikke er affattet klart og forståeligt¹³³.
- Manglende opfyldelse af gennemsigtighedskravene kan være et element i vurderingen af, hvorvidt et givet kontraktvilkår er urimeligt¹³⁴, og kan endda indikere urimelige vilkår¹³⁵.

¹³¹ I sag C-143/13, Matei og Matei, præmis 60, henviser Domstolen til bilaget som en "grå liste". Der kan dog være visse variationer i opfattelsen af begrebet "grå liste" i medlemsstaternes gennemførelse, som kan omfatte en blot vejledende liste som i bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår, men også en retlig formodning om, at de anførte betingelser er urimelige.

¹³² Artikel 5, tredje punktum, afviger imidlertid fra dette princip i forbindelse med kollektive procedurer, der har til formål at forhindre den fortsatte anvendelse af et kontraktvilkår (se også sag C-70/03, Kommissionen mod Spanien, præmis 16).

¹³³ Hvis medlemsstaterne har valgt ikke at gennemføre dette krav, kan de nationale myndigheder imidlertid vurdere den mulige urimelighed af hovedgenstanden eller prisen eller betalingen, selv om de relevante kontraktvilkår er affattet klart og forståeligt. Se sag C-484/08, Caja de Ahorros Monte de Piedad de Madrid, præmis 40-44.

Domstolen har givet vejledning om både de krav om gennemsigtighed, som erhvervsdrivende skal opfylde, og om kriterierne for den generelle vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige. Nærmere oplysninger om gennemsigtighed findes i afsnit 3.3, mens afsnit 3.4 indeholder flere oplysninger om den generelle vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige.

Domstolen har samtidig gentagne gange fastholdt¹³⁶, at det **tilkommer de nationale myndigheder, navnlig de nationale retter, at vurdere gennemsigtigheden og urimelige kontraktvilkår under hensyn til de faktiske omstændigheder i det konkrete tilfælde**, og at Domstolens rolle er at give vejledning om fortolkning af gennemsigtighed og urimelige vilkår. Domstolen¹³⁷ har udtrykt dette på følgende måde:

"42 Uanset at Domstolen i udøvelsen af den kompetence, som den i henhold til artikel 234 EF¹³⁸ har, i præmis 22 i dommen i sagen Océano Grupo Editorial og Salvat Editores fortolkede de generelle kriterier, som fællesskabslovgiver har anvendt som definition på begrebet urimeligt kontraktvilkår, kan den dog ikke udtale sig om anvendelsen af disse generelle kriterier på et bestemt kontraktvilkår, som skal fortolkes under hensyn til de faktiske omstændigheder i det konkrete tilfælde (se Freiburger Kommunalbauten, præmis 22).

43 Det påhviler den forelæggende ret i lyset af det ovenstående at tage stilling til, hvorvidt et kontraktvilkår kan anses for urimeligt som omhandlet i direktivets artikel 3, stk. 1."

Det tilkommer den nationale ret at afgøre, om et vilkår under hensyntagen til de faktiske omstændigheder i sagen opfylder kravene om god tro, ligevægt og gennemsigtighed.

Det samme gælder undersøgelsen af, om et kontraktvilkår falder ind under begrebet "aftalens hovedgenstand", eller om undersøgelsen vedrører "overensstemmelsen mellem pris og betaling som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår¹³⁹.

På baggrund af ovenstående har Domstolen¹⁴⁰ generelt undladt at foretage en endelig vurdering af, hvorvidt et bestemt kontraktvilkår var urimeligt, idet denne vurdering blev overladt til den forelæggende nationale ret. I visse tilfælde har Domstolen dog givet ret klare oplysninger om, hvorvidt et givet kontraktvilkår er urimeligt¹⁴¹.

De nationale retter kan opstille mere specifikke kriterier for vurderingen af, hvorvidt kontraktvilkår er urimelige, så længe de er i overensstemmelse med den metode, der er fastlagt af Domstolen¹⁴². For så vidt som de nationale højesteretter med henblik på at sikre en ensartet fortolkning af loven vedtager bindende afgørelser om reglerne for gennemførelse af direktivet om urimelige kontraktvilkår, kan sådanne afgørelser ikke forhindre de enkelte retter

¹³⁴ Sag C-472/10, Intel, punkt 1 i den dispositive del og præmis 30 og 31, sag C-226/12, Constructora Principado, præmis 27.

¹³⁵ Sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon, punkt 2 i den dispositive del og præmis 65-71.

¹³⁶ Siden sag C-237/02, Freiburger Kommunalbauten.

¹³⁷ Citatet er fra sag C-243/08, Pannon GSM, præmis 42 og 43. Der kan findes et lignende sprogbrug, f.eks. i sag C-421/14, Banco Primus, præmis 57, sag C-415/11, Aziz, præmis 66 og den deri nævnte retspraksis, sag C-226/12, Constructora Principado, præmis 20, sag C-472/10, Intel, præmis 22, og sag C-237/02, Freiburger Kommunalbauten, præmis 23-25 og den dispositive del.

¹³⁸ Svarer til artikel 267 i traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde (TEUF).

¹³⁹ Sag C-186/16, Andriuciu, præmis 32 og 33.

¹⁴⁰ Efter sag C-240/98, Océano Grupo Editorial, punkt 2 i den dispositive del.

¹⁴¹ Sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon, præmis 71 og punkt 2 i den dispositive del, forenede sager C-240/98 til C-244/98 Océano Grupo Editorial, præmis 21-24.

¹⁴² Forenede sager C-96/16 og C-94/17 Banco Santander Escobedo Cortés.

i at sikre den fulde virkning af dette direktiv og give forbrugerne adgang til effektive retsmidler eller i at anmode Domstolen om en præjudiciel afgørelse¹⁴³.

Denne meddelelse kan ikke dække den omfattende retspraksis om vurdering af bestemte typer kontraktvilkår i medlemsstaterne.

3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)

Kontraktvilkår, der vedrører aftalens hovedgenstand eller pris og betaling ligger inden for direktivet om urimelige kontraktvilkårs anvendelsesområde¹⁴⁴. Det særlige ved sådanne kontraktvilkår er, at vurderingen af, hvorvidt de er urimelige i henhold til artikel 3, stk. 1, er udelukket¹⁴⁵ eller begrænset¹⁴⁶ i henhold til minimumsstandarden i artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår¹⁴⁷, hvis de er affattet klart og forståeligt eller med andre ord, hvis de opfylder kravene om gennemsigtighed i direktivet om urimelige kontraktvilkår.

Da artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår indeholder en undtagelse fra kravet om en vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige i henhold til artikel 3, stk. 1, skal denne bestemmelse fortolkes strengt¹⁴⁸. Artikel 4, stk. 2, skal også fortolkes ensartet i hele Den Europæiske Union under hensyntagen til formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår¹⁴⁹. Det tilkommer de nationale retter i individuelle sager at afgøre, om et bestemt kontraktvilkår a) vedrører definitionen af aftalens hovedgenstand, eller hvorvidt vurderingen af urimelighed ville indebære en vurdering af, om prisen og betalingen stemmer overens¹⁵⁰, og b) om sådanne kontraktvilkår er affattet klart og forståeligt¹⁵¹.

3.2.1. Kontraktvilkår vedrørende definitionen af aftalens hovedgenstand

Domstolen har fastslået, at kontraktvilkår, der falder ind under begrebet "aftalens hovedgenstand", som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår, skal forstås **som de vilkår, der fastlægger aftalens hovedydelse, og som dermed er**

¹⁴³ Sag C-118/17, Dunai, præmis 57-64, og forenede sager C-96/16 og C-94/17, Banco Santander Escobedo Cortés.

¹⁴⁴ Se f.eks. sag C-348/14, Bucura, præmis 50, C-484/08, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, præmis 32, og C-76/10, Pohotovost', præmis 72.

¹⁴⁵ For så vidt angår aftalens hovedgenstand.

¹⁴⁶ Uden en vurdering af, om der er overensstemmelse mellem pris og betaling.

¹⁴⁷ I de tilfælde, hvor medlemsstaterne ikke har gennemført den i artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår omhandlede begrænsning i deres nationale lovgivning (se bilag 2 til denne meddelelse), kan det vurderes, om der er tale om urimelige kontraktvilkår, herunder om prisen er tilstrækkelig, uanset om der er mangel på gennemsigtighed. I sag C-484/08, Caja de Ahorros Monte de Piedad, bekræftede Domstolen, at en sådan national gennemførelse er omfattet af artikel 8. I punkt 1 i den dispositive del anførte Domstolen følgende: "Artikel 4, stk. 2, og artikel 8 i Rådets direktiv 93/13/EØF [...] skal fortolkes således, at de **ikke** er til hinder for nationale forskrifter [...], der tillader en retslig vurdering af, om kontraktvilkår er urimelige, når disse omfatter definitionen af aftalens hovedgenstand eller overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor, selv om disse vilkår er affattet klart og forståeligt."

¹⁴⁸ Sag C-186/16, Andriuciu, præmis 34, sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 42, og sag C-96/14, Van Hove, præmis 31. Domstolen er blevet anmodet om en nærmere fortolkning af dette i sag C-84/19, Credit Profi Polska (verserende pr. 31. maj 2019).

¹⁴⁹ Sag C-143/13, Matei og Matei, præmis 50.

¹⁵⁰ Sag C-143/13, Matei og Matei, præmis 53.

¹⁵¹ Sag C-51/17, OTP Bank og OTP Faktoring, præmis 68, sag C-118/17 Dunai, præmis 49.

kendetegnende for aftalen¹⁵². Vilkår, der er **underordnede**, kan derimod ikke falde ind under begrebet "aftalens hovedgenstand"¹⁵³. Med henblik på at afgøre, om et vilkår falder ind under begrebet "aftalens hovedgenstand", skal der tages hensyn til låneaftalens art, almindelige opbygning og bestemmelser samt den juridiske og faktuelle sammenhæng¹⁵⁴.

Domstolen¹⁵⁵ har udtrykt dette som følger i forhold til lån i udenlandsk valuta:

"37 I det foreliggende tilfælde synes flere af de elementer i sagen, der er til rådighed for Domstolen, at indikere, at et vilkår [...], der er integreret i en aftale om optagelse af lån i udenlandsk valuta, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, idet vilkåret ikke har været genstand for individuel forhandling, og hvorefter lånet skal tilbagebetales i denne samme valuta, er omfattet af begrebet "aftalens hovedgenstand" som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13.

38 [...] Derfor udgør den omstændighed, at en kredit skal tilbagebetales i en bestemt valuta, i princippet ikke en underordnet betalingsforanstaltning [...], men selve arten af debtors forpligtelse, idet der derved er tale om en væsentlig bestanddel af en låneaftale."

I denne forbindelse har Domstolen¹⁵⁶ understreget forskellen mellem kontraktvilkår, der fastsætter, at lånet skal tilbagebetales i samme valuta, som den, det er optaget i, og kontraktvilkår, hvorefter et lån, der er optaget i udenlandsk valuta, skal tilbagebetales i den nationale valuta efter den af banken anvendte salgskurs¹⁵⁷. Domstolen fandt¹⁵⁸, at et kontraktvilkår, der indgår i en låneaftale optaget i udenlandsk valuta, hvorefter lånet skal tilbagebetales i samme udenlandske valuta som den, det er optaget i, fastsætter en hovedydelse, der er kendetegnende for aftalen. Det vedrører således "aftalens hovedgenstand" som omhandlet i artikel 4, stk. 2. I den forbindelse er det irrelevant, om lånebeløbet stilles til rådighed for forbrugeren i lokal valuta og ikke i den valuta, der er fastsat i aftalen¹⁵⁹. Domstolen fandt derimod, at et vilkår, der definerer valutakonverteringsmekanismen, er underordnet¹⁶⁰.

3.2.2. Kontraktvilkår vedrørende pris og betaling

Vilkår vedrørende pris og betaling, dvs. forbrugers finansielle forpligtelser, **er i princippet underlagt bestemmelserne om vurderingen af urimelige kontraktvilkår i artikel 3, stk. 1**. Men i henhold til artikel 4, stk. 2¹⁶¹, kan vurderingen af, om kontraktvilkårene er urimelige, kun omfatte en vurdering af overensstemmelsen mellem pris og betaling eller, som udtrykt i betragtning 19, "forholdet mellem leverancens eller ydelsens kvalitet og pris", hvis de relevante vilkår ikke er gennemsigtige. Det skal derimod vurderes, hvorvidt andre aspekter vedrørende pris eller betaling, såsom muligheden for eller mekanismen til ensidige prisændringer, er urimelige, selv om de relevante vilkår er helt gennemsigtige.

¹⁵² Sag C-186/16, Andriuc, præmis 35, Sag C-484/08, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, præmis 34. Sag C-96/14, Van Hove, præmis 33.

¹⁵³ Sag C-186/16, Andriuc, præmis 36, sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 50, og sag C-96/14, Van Hove, præmis 33.

¹⁵⁴ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 50 og 51.

¹⁵⁵ Sag C-186/16, Andriuc, præmis 37 og 38.

¹⁵⁶ Sag C-186/16, Andriuc, præmis 39-41.

¹⁵⁷ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai.

¹⁵⁸ Sag C-186/16, Andriuc, præmis 41, sag C-119/17, Lupean, præmis 17.

¹⁵⁹ Sag C-119/17, Lupean, præmis 18-21.

¹⁶⁰ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai.

¹⁶¹ Den nationale lovgivning kan give retterne mulighed for at vurdere, om prisen stemmer overens med betalingen, selv om sådanne vilkår er affattet klart og forståeligt (se bilag 2 til denne meddelelse).

Domstolen¹⁶² har beskrevet begrænsningen i vurderingen af sådanne kontraktvilkår på følgende måde i forbindelse med en låneaftale:

"Vilkår vedrørende den modydelse, som forbrugeren skal betale kreditgiveren, eller som har indvirkning på den faktiske pris, der skal erlægges til sidstnævnte af forbrugeren, er således i princippet ikke omfattet af denne anden kategori af vilkår, undtagen for så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt størrelsen af modydelsen eller den pris, der er angivet i aftalen, står i et rimeligt forhold til den tjenesteydelse, der er blevet leveret som modydelse af kreditgiveren."

Domstolen¹⁶³ har yderligere præciseret, at kontraktvilkår vedrørende *prisændringer* er fuldt ud omfattet af vurderingen af urimelighed i henhold til artikel 3, stk. 1:

"[...] Denne undtagelse kan imidlertid ikke finde anvendelse på et kontraktvilkår, som vedrører en mekanisme til ændring af omkostningerne for de tjenesteydelser, der skal leveres til forbrugeren."

Dette er i overensstemmelse med, at bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår indeholder betingelser, som vilkår om prisændringer normalt skal opfylde for ikke at blive betragtet som urimelige¹⁶⁴.

Domstolen mener desuden ikke, at det forhold, at et bestemt gebyr burde have været medregnet i de samlede omkostninger ved et forbrugerlån i henhold til direktiv 2008/48/EF, angiver, at det i artikel 4, stk. 2, omhandlede kontraktvilkår er omfattet af direktivet om urimelige kontraktvilkår¹⁶⁵.

Endelig har Domstolen præciseret, at vurderingen af, om der er overensstemmelse mellem pris og betaling, kun udelukkes fra vurderingen, hvis der i de relevante vilkår fastsættes en betaling for et produkt eller en tjenesteydelse¹⁶⁶. På dette grundlag har Domstolen¹⁶⁷ afsagt følgende dom:

"Denne undtagelse finder [...] ikke anvendelse på vilkår såsom vilkår [...], der med henblik på beregningen af tilbagebetalingen begrænser sig til at fastsætte omregningskursen for den udenlandske valuta, som låneaftalen er optaget i, uden at långiver foretager nogen form for valutatransaktion ved denne beregning, og dermed ikke medfører en "betaling", hvis overensstemmelse som modydelse for en tjenesteydelse, der er leveret af låntager, ikke kan gøres til genstand for en vurdering af, om det er urimeligt i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13."

¹⁶² F.eks. sag C-143/13, Matei og Matei, præmis 56.

¹⁶³ Sag 472/10, Invitel, præmis 23.

¹⁶⁴ I sag C-472/10, Invitel, præmis 24, anførte Domstolen følgende: "Hvad angår et kontraktvilkår, som fastsætter en ændring af de samlede omkostninger for den tjenesteydelse, der skal leveres til forbrugeren, bemærkes, at begrundelsen eller retningslinjerne for ændringerne af nævnte omkostninger i henhold til punkt 1, litra j) og l), samt punkt 2, litra b) og d), i bilaget til direktivet bl.a. skal angives, og at forbrugeren har ret til at bringe kontrakten til ophør."

¹⁶⁵ Sag C-143/13, Matei og Matei, især præmis 47. Endvidere betyder det forhold, at et gebyr ikke svarer til en faktisk tjeneste, at vurderingen ikke vedrører gebyrets overensstemmelse, præmis 70.

¹⁶⁶ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 57 og 58.

¹⁶⁷ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 58, bekræftet f.eks. i sag C-143/13, Matei og Matei, præmis 70.

3.3. Gennemsigtighedskrav

3.3.1. Krav om gennemsigtighed i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår

Kravet om gennemsigtighed i direktivet om urimelige kontraktvilkår **finder anvendelse på alle typer af kontraktvilkår** (der ikke har været genstand for individuel forhandling¹⁶⁸), der er omfattet af direktivet om urimelige kontraktvilkårs anvendelsesområde¹⁶⁹.

Domstolen har fortolket **kravet i artikel 4, stk. 2, og artikel 5** om, at kontraktvilkår skal affattes klart og forståeligt, **bredt**. I den forbindelse har Domstolen også taget i betragtning, at det i punkt 1, litra e), i bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår fremgår, at det forhold, at forbrugerne ikke havde nogen reel mulighed for at gøre sig bekendt med et kontraktvilkår¹⁷⁰, er et tegn på, at det var urimeligt.

Selv om Domstolen ikke specifikt har behandlet mange af de faktorer, der er nævnt nedenfor, er følgende faktorer efter Kommissionens mening relevante for vurderingen af, om et givet kontraktvilkår er klart og forståeligt i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår:

- om forbrugeren har haft reel mulighed for at gøre sig bekendt med et kontraktvilkår forud for aftalens indgåelse. Dette omfatter spørgsmålet om, hvorvidt forbrugeren havde adgang til og fik mulighed for at læse kontraktvilkåret eller kontraktvilkårene. Hvis et kontraktvilkår henviser til et bilag eller et andet dokument, skal forbrugeren også have adgang til disse dokumenter
- at det enkelte vilkår er affattet klart og forståeligt, den konkrete anvendte terminologi og, hvor det er relevant, sammenhængen med andre kontraktvilkår¹⁷¹. I den forbindelse skal der tages hensyn til holdningen eller perspektivet hos de forbrugere, som de pågældende vilkår er rettet til¹⁷². Dette vil også omfatte spørgsmålet om, hvorvidt de forbrugere, som de pågældende vilkår er rettet til, har et tilstrækkeligt kendskab til det sprog, vilkårene er affattet på.
- hvordan kontraktvilkårene præsenteres. Dette kan omfatte aspekter som:
 - om den visuelle præsentation er tydelig, herunder skriftstørrelse
 - om en aftale er struktureret på en logisk måde, og om vigtige bestemmelser får den fremtrædende placering, de fortjener, og ikke er skjult blandt andre bestemmelser
 - eller om vilkårene er indeholdt i en aftale eller en kontekst, hvor de med rimelighed kan forventes, herunder i forbindelse med andre tilknyttede kontraktvilkår osv.

For eksempel bør kontraktvilkår, hvis virkning kun kan forstås ved læsning i sammenhæng, ikke præsenteres på en sådan måde, at deres fælles virkning er skjult, f.eks. ved at placere dem i forskellige dele af aftalen¹⁷³.

¹⁶⁸ Medmindre den nationale gennemførelse også finder anvendelse på kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling (jf. bilag 2 til denne meddelelse).

¹⁶⁹ Sag C-119/17, Lupean, præmis 23, sag C-186/16, Andriciuc, præmis 43 og den deri nævnte retspraksis.

¹⁷⁰ I betragtning 20 anføres det også, at "forbrugeren skal have en reel mulighed for at gøre sig bekendt med alle vilkårene".

¹⁷¹ Sag C-96/14, Van Hove, præmis 50.

¹⁷² Sag C-96/14, Van Hove, præmis 48.

¹⁷³ Forslag til afgørelse fra generaladvokat Gerard Hogan af 15. maj 2019 i sag C-621/17, Kiss, præmis 41.

Domstolen har taget udgangspunkt i artikel 4, stk. 2, og artikel 5, og henviser undertiden også til betragtning 20 og bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår, navnlig punkt 1, litra i) og j), gennemsigtighedsstandarder, herunder oplysningskrav, der går ud over de ovennævnte aspekter. I den forbindelse anvender Domstolen også udtrykket "materielle gennemsigtighedskrav"¹⁷⁴. Ifølge Domstolen kan gennemsigtighed i et kontraktvilkår eller en kontrakt ikke *reduceres til et spørgsmål om, at vilkår formelt set blot skal være affattet grammatisk klart og forståeligt*" og forbrugeren skal "på grundlag af klare og forståelige kriterier sættes i stand til at vurdere, hvilke økonomiske følger aftalen kan få for ham"¹⁷⁵:

"44 For så vidt angår det krav om kontraktvilkårs gennemsigtighed, der følger af artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13, har Domstolen påpeget, at dette krav, der gentages i direktivets artikel 5, ikke kan reduceres til et spørgsmål om, at vilkår formelt set blot skal være affattet grammatisk klart og forståeligt, men at den ved direktivet indførte beskyttelsesordning tværtimod hviler på den betragtning, at forbrugeren befinder sig i en svagere stilling end den erhvervsdrivende hvad angår bl.a. informationsniveau, hvorfor dette krav om en klar og forståelig affattelse af kontraktvilkårene og dermed om gennemsigtighed, som samme direktiv indfører, skal fortolkes bredt [...]"¹⁷⁶.

"45 Kravet om, at et kontraktvilkår skal være affattet klart og forståeligt, skal derfor forstås således, at det også indebærer, at aftalen klart skal beskrive, hvordan den konverteringsmekanisme, som det omhandlede vilkår henviser til, konkret fungerer, og i givet fald forholdet mellem denne mekanisme og den, der er fastsat i andre vilkår, således at denne forbruger på grundlag af klare og forståelige kriterier sættes i stand til at vurdere, hvilke økonomiske følger aftalen kan få for ham [...]"¹⁷⁷.

Denne brede forståelse af gennemsigtighed indebærer, at erhvervsdrivende skal give klare oplysninger til forbrugerne om kontraktvilkår og deres konsekvenser, inden aftalen indgås. Domstolen har gentagne gange understreget betydningen af sådanne oplysninger, således at forbrugerne kan forstå omfanget af deres rettigheder og forpligtelser i henhold til aftalen, før de bindes af den. Domstolen¹⁷⁸ har udtalt følgende:

"[...] Ifølge Domstolens faste praksis er det nu af afgørende betydning for forbrugeren, at han før indgåelsen af en aftale oplyses om kontraktvilkårene og konsekvenserne af denne indgåelse. Det er bl.a. på grundlag af disse oplysninger, at sidstnævnte tager stilling til, om han ønsker at lade sig binde af de vilkår, som den erhvervsdrivende forinden har udarbejdet [...]"¹⁷⁹.

Domstolen har præciseret kravene yderligere, navnlig med hensyn til kontraktvilkår, som er afgørende for omfanget af de forpligtelser, som forbrugerne accepterer, f.eks. med hensyn til kontraktvilkår, der er relevante for fastsættelsen af de betalinger, som forbrugerne skal foretage i henhold til en låneaftale. Nogle af disse afgørelser vedrører især realkreditaftaler

¹⁷⁴ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo m.fl., præmis 48 og 49.

¹⁷⁵ F.eks. sag C-186/16, Andriciu, præmis 44 og 45, som citeres her. Lignende udtalelser kan f.eks. findes i sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 71 og 72, sag C-191/15, Verein für Konsumentenforschung mod Amazon, præmis 68, og sag C-96/14, Van Hove, præmis 40 med yderligere henvisninger.

¹⁷⁶ Henvisninger til sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 71 og 72, og sag C-348/14 Bucura, præmis 52.

¹⁷⁷ Jf. sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 75, og C-96/14, Van Hove, præmis 50.

¹⁷⁸ For eksempel i sag C-186/16, Andriciu, præmis 48, som er citeret her.

¹⁷⁹ Jf. sag C-92/11, RWE Vertrieb, præmis 44 og C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo m.fl., præmis 50.

(denomineret) i udenlandsk valuta eller indekseret i forhold til en udenlandsk valuta. Domstolen har sammenfattet den standard, der kan forventes fra erhvervsdrivende, som følger¹⁸⁰:

*"Det påhviler [...] den nationale ret, når denne tager alle omstændighederne i forbindelse med indgåelse af aftalen i betragtning, at efterprøve, om forbrugeren i den omhandlede sag er blevet meddelt **samtlige de enkeltheder, der kan have indflydelse på omfanget af vedkommendes forpligtelse, og som navnlig gør det muligt for denne at vurdere de samlede omkostninger ved lånet.***

Ved denne vurdering spiller det en afgørende rolle, dels hvorvidt vilkårene er udarbejdet på en klar og forståelig måde, således at de gør det muligt for en gennemsnitsforbruger, dvs. en almindeligt oplyst, rimeligt opmærksom og velunderrettet forbruger, at vurdere sådanne omkostninger,

dels den omstændighed, som er forbundet med en manglende angivelse i kreditaftalen af de oplysninger, som anses for at være væsentlige i forhold til arten af de af denne aftale omfattede varer eller tjenesteydelser

[...] ¹⁸¹"

Domstolen har f.eks. anvendt disse standarder i forbindelse med, hvordan valutakonverteringsmekanismerne, der finder anvendelse på realkreditlån optaget i en udenlandsk valuta¹⁸², fungerer, og de renter og gebyrer, der skal betales, herunder tilpasning af dem, i henhold til en forbrugerkreditaftale¹⁸³. Domstolen har endvidere anvendt disse gennemsigthedsstandarder på det faktum, at forbrugerne i forbindelse med lån, der er optaget i udenlandsk valuta, bærer risikoen i tilfælde af devaluering af den valuta, som deres indtægter udbetales i¹⁸⁴. En sådan devaluering kan nemlig påvirke deres evne til at tilbagebetale lånet. I sådanne tilfælde kræver Domstolen, at den erhvervsdrivende fastsætter eventuelle udsving i valutakursen og de risici, der er forbundet med at optage et lån i udenlandsk valuta, og anmoder den nationale ret om at efterprøve, om den erhvervsdrivende har givet forbrugeren alle de relevante oplysninger, der gør det muligt for denne at vurdere sine finansielle forpligtelser¹⁸⁵. Det vil også være relevant, om erhvervsdrivende gav sådanne vigtige oplysninger en passende fremtrædende plads.

Domstolen har endvidere fastslået, at de nationale retter, når de vurderer overholdelsen af kravene om gennemsigthed, skal kontrollere, om forbrugerne har modtaget de nødvendige oplysninger¹⁸⁶, og også skal tage hensyn til **den reklame og de oplysninger, som långiveren fremkom med under forhandlingen af låneaftalen**¹⁸⁷.

Hvis aftalens karakter kræver, at erhvervsdrivende fremlægger visse oplysninger eller forklaringer forud for aftalens indgåelse, skal de også bære bevisbyrden for, at de har givet

¹⁸⁰ F.eks. sag C-186/16, Andriciuc, præmis 47, som er citeret her. Samme sprogbrug kan findes i sag C-143/13, Matei og Matei, præmis 74.

¹⁸¹ Henviisninger til sag C-348/14, Bucura, præmis 66.

¹⁸² F.eks. sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 73-74.

¹⁸³ Sag C-348/14, Bucura, præmis 45-66.

¹⁸⁴ Sag C-186/16, Andriciuc, præmis 49-51.

¹⁸⁵ Sag C-186/16, Andriciuc, præmis 50.

¹⁸⁶ Sag C-186/16, Andriciuc, præmis 43, sag C-119/17, Lupean, præmis 23.

¹⁸⁷ Sag C-186/16, Andriciuc, præmis 46, Sag C-143/13, Matei og Matei, præmis 75. sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 74.

forbrugerne de nødvendige oplysninger, for at kunne hævde, at de relevante vilkår er affattet klart og forståeligt¹⁸⁸.

Selv om afgørelserne om gennemsigtighed ofte vedrører kontraktvilkår, der definerer aftalens hovedgenstand, eller de betalings- eller kontraktvilkår, der er tæt knyttet til aftalens kerneelementer, er gennemsigtighedskravene i artikel 5 ikke begrænset til den type af vilkår, der er omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår. Gennemsigtighed, herunder forudsigelighed, er et vigtigt aspekt, også i forbindelse med ensidige ændringer af aftalen, navnlig prisændringer, f.eks. i forbindelse med låneaftaler eller langfristede forsyningskontrakter¹⁸⁹.

Selv om alle kontraktvilkår skal affattes på en klar og forståelig måde, er det sandsynligt, at omfanget af pligten til at give oplysninger forud for indgåelsen af en aftale for erhvervsdrivende som følge af direktivet om urimelige kontraktvilkår også afhænger af kontraktvilkårets betydning for transaktionen og dets økonomiske virkning.

Domstolen¹⁹⁰ er blevet anmodet om at udstikke retningslinjer for gennemsigtighedskriterierne for optagelse i en realkreditlåneaftale af et indeks over den gældende rentesats, som er fastlagt af en national bank.

3.3.2. Gennemsigtighedskrav som følge af andre EU-retsakter

Forskellige EU-retsakter regulerer på detaljeret vis de oplysninger, som erhvervsdrivende skal give forbrugerne forud for indgåelse af aftaler i almindelighed eller med hensyn til bestemte former for aftaler. Som eksempel kan nævnes direktivet om urimelig handelspraksis¹⁹¹, direktivet om forbrugerrettigheder¹⁹², direktivet om forbrugerkredit¹⁹³, realkreditdirektivet¹⁹⁴, pakkerejsedirektivet¹⁹⁵, den europæiske kodeks for elektronisk kommunikation¹⁹⁶, forordning (EF) nr. 1008/2008 om lufttrafiktjenester¹⁹⁷ og direktiv 2009/72/EF og 2009/73/EF¹⁹⁸ om

¹⁸⁸ Domstolen har endnu ikke taget stilling til dette spørgsmål i relation til direktivet om urimelige kontraktvilkår, men er blevet bedt om fortolke det i sag C-829/18, *Crédit Logement* (verserende pr. 31. maj 2019). Et af elementerne er, at det er vanskeligt for forbrugerne at bevise, at sådanne oplysninger ikke foreligger. Desuden bekræftes det i de EU-direktiver, der indeholder specifikke forpligtelser til at give oplysninger forud for aftalens indgåelse, at denne forpligtelse påhviler den erhvervsdrivende, f.eks. artikel 5 og 6 i direktiv 2011/83/EU om forbrugerrettigheder, artikel 5 og 6 i direktiv 2008/48/EF om forbrugerkreditaftaler, artikel 14 i direktiv 2014/17/EU om forbrugerkreditaftaler i forbindelse med fast ejendom til beboelse eller artikel 5 i direktiv (EU) 2015/2302 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer. Nogle af dem har også kodificeret princippet om, at bevisbyrden i denne forbindelse påhviler den erhvervsdrivende, f.eks. artikel 6, stk. 9, i direktiv 2011/83/EU og artikel 8 i direktiv (EU) 2015/2302.

¹⁸⁹ Sag C-472/10, *Invitel*, sag C-92/11, *RWE Vertrieb*, sag C-143/13, *Matei og Matei*.

¹⁹⁰ Sag C-125/18, *Gómez del Moral* (verserende pr. 31. maj 2019).

¹⁹¹ Direktiv 2005/29/EF.

¹⁹² Direktiv 2011/83/EF.

¹⁹³ Direktiv 2008/48/EF.

¹⁹⁴ Direktiv 2014/17/EU.

¹⁹⁵ Direktiv (EU) 2015/2302.

¹⁹⁶ Direktiv (EU) 2018/1972.

¹⁹⁷ I henhold til denne forordning skal de flybilletpriser og luftfragtrater, der er til rådighed for offentligheden, omfatte de gældende betingelser. Den endelige pris skal til enhver tid angives og skal omfatte den gældende flybilletpris/luftfragtrate samt alle gældende skatter og afgifter, tillæg og gebyrer, som er obligatoriske og forudseelige på tidspunktet for offentliggørelsen. Desuden skal som minimum flybilletprisen eller luftfragtraten, skatter, lufthavnsafgifter og andre afgifter, tillæg eller gebyrer, f.eks. med relation til sikkerhed eller brændstof, angives.

¹⁹⁸ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2009/72/EF af 13. juli 2009 om fælles regler for det indre marked for elektricitet og om ophævelse af direktiv 2003/54/EF (EUT L 211 af 14.8.2009, s. 55). Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2009/73/EF af 13. juli 2009 om fælles regler for det indre marked for naturgas og om ophævelse af direktiv 2003/55/EF (EUT L 211 af 14.8.2009, s. 94).

fælles regler for det indre marked for naturgas. Sådanne retsakter kan også regulere det obligatoriske indhold af de relevante aftaler¹⁹⁹ og indeholde regler om tilladeligheden af kontraktændringer og deres gennemsigtighed²⁰⁰.

Direktivet om urimelige kontraktvilkår berører ikke sådanne bestemmelser og konsekvenserne af, at de ikke overholdes, som fastsat i sådanne specifikke instrumenter²⁰¹.

For så vidt som de specifikke krav, der skal foreligge forud for indgåelsen af aftalen, og de kontraktlige oplysninger, finder anvendelse, skal de også tage hensyn til kravene om gennemsigtighed i forbindelse med direktivet om urimelige kontraktvilkår fra sag til sag og i lyset af formålet med og omfanget af disse instrumenter.

For eksempel har Domstolen for så vidt angår EU's lovgivning om forbrugerkredit²⁰² understreget betydningen af, at låntagerne skal indgive alle oplysninger, der kan have betydning for omfanget af deres ansvar²⁰³, og dermed fremlægge de samlede kreditomkostninger i form af en enkelt matematisk ligning²⁰⁴. Derfor er den manglende angivelse af de årlige omkostninger i procent (ÅOP) som krævet i henhold til EU's regler om forbrugerkredit²⁰⁵ afgørende bevis med hensyn til, om kontraktvilkåret vedrørende de samlede omkostninger i forbindelse med kreditten er affattet klart og forståeligt. Dette er også tilfældet, når der ikke gives de nødvendige oplysninger om beregningen af de årlige omkostninger i procent²⁰⁶. Det samme gælder, hvis de angivne ÅOP er fejlagtige eller vildledende. Hvis oplysningerne om de samlede låneomkostninger, der kræves i henhold til EU's forbrugerkreditregler, ikke fremlægges, eller hvis angivelsen er vildledende, vil de relevante vilkår derfor blive anset for ikke at være klare og forståelige.

For så vidt angår realkreditaftaler med forbrugere har Domstolen indtil videre truffet alle de afgørelser vedrørende aftaler, der er indgået før ikrafttrædelsen²⁰⁷ af direktiv 2014/17/EU om

¹⁹⁹ For eksempel artikel 7 i direktiv (EU) 2015/2302 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer, artikel 10 i direktiv 2008/48 om forbrugerkreditaftaler, artikel 21 og bilag II i direktiv 2002/22/EF, artikel 14 og 15 i Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 531/2012 af 13. juni 2012 om roaming på offentlige mobilkommunikationsnet i Unionen (EUT L 172 af 30.6.2012, s. 10), artikel 4 i Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) 2015/2120 af 25. november 2015 om foranstaltninger vedrørende adgang til det åbne internet og om ændring af direktiv 2002/22/EF om forsyningspligt og brugerrettigheder i forbindelse med elektroniske kommunikationsnet og -tjenester og forordning (EU) nr. 531/2012 om roaming på offentlige mobilkommunikationsnet i Unionen (EUT L 310 af 26.11.2015, s. 1), artikel 102 og 103 og de bilag, der er nævnt i samme artikel, i direktiv (EU) 2018/1972, bilag I, punkt 1, litra a), i direktiv 2009/72/EF og bilag I, punkt 1, litra a), i direktiv 2009/73/EF.

²⁰⁰ For eksempel indeholder artikel 10 og 11 i direktiv (EU) 2015/2302, artikel 11 i direktiv 2008/48/EF, bilag I, punkt 1, litra b), i direktiv 2009/72/EF og bilag I, punkt 1, litra b), i direktiv 2009/73/EF regler om tilladeligheden af kontraktændringer og deres gennemsigtighed.

²⁰¹ Se f.eks. sag C-76/10, Pohotovost', som ud over vurderingen af urimelige kontraktvilkår vedrørte manglende angivelse af de årlige omkostninger i procent (ÅOP) i en forbrugerkreditaftale og de sanktioner, der skal anvendes i dette tilfælde. Se navnlig præmis 74-76. Se også sag C-143/13, Matei og Matei.

²⁰² Nu direktiv 2008/48/EF, tidligere direktiv 87/102/EØF.

²⁰³ Sag C-448/17, EOS KSI Slovensko, præmis 63, og C-348/14, Bucura, præmis 57.

²⁰⁴ Sag C-448/17, EOS KSI Slovensko, navnlig punkt 3 i den dispositive del, samt præmis 63-68, der følger op på sag C-76/10, Pohotovost', navnlig præmis 68-77.

²⁰⁵ Nu krævet i henhold til direktiv 2008/48/EF. I sag C-448/17, EOS KSI Slovensko, og sag C-76/10, Pohotovost', fandt direktiv 87/102/EØF stadig anvendelse på de relevante forbrugerkreditaftaler.

²⁰⁶ Sag C-448/17, EOS KSI Slovensko, præmis 66 og punkt 3 i den dispositive del. Domstolen fandt, at anvendelsen af en matematisk ligning til beregning af de årlige omkostninger i procent og ikke de oplysninger, som er nødvendige for at foretage denne beregning, svarer til manglende angivelse af de årlige omkostninger i procent.

²⁰⁷ I henhold til artikel 43 i direktiv 2014/17/EU finder dette direktiv ikke anvendelse på de kreditaftaler, der eksisterede før den 21. marts 2016.

forbrugerkreditaftaler i forbindelse med fast ejendom til beboelse. Derfor har Domstolen endnu ikke truffet afgørelse om forholdet mellem specifikke oplysningskrav i henhold til direktiv 2014/17/EU og gennemsigtighedskravene i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår. Med direktiv 2014/17/EU indføres høje standarder for gennemsigtighed med et krav om klare og forståelige generelle oplysninger om kreditaftaler, der stilles til rådighed for forbrugerne gennem det europæiske standardiserede informationsblad (ESIS) og beregningen af de årlige omkostninger i procent (ÅOP). I forbindelse med lån i udenlandsk valuta kræves det i artikel 23, stk. 6, i direktiv 2014/17/EU, at kreditgivere og formidlere i ESIS og i kreditaftalen oplyser forbrugeren om de ordninger, som denne har til rådighed til at begrænse eksponeringen for valutakursrisici i løbet af kredittens løbetid. Hvis kreditaftalen ikke indeholder bestemmelser om begrænsning af den valutakursrisiko, som forbrugeren udsættes for, til et udsving på mindre end 20 %, skal ESIS indeholde et illustrativt eksempel på virkningen af valutakurssvingninger på 20 %.

Domstolen har anvendt²⁰⁸ gennemsigtighedskrav som følge af direktiv 2003/55/EF²⁰⁹ om fælles regler for det indre marked for naturgas og direktivet om urimelige kontraktvilkår på en supplerende måde.

Spørgsmålet om, hvorvidt en erhvervsdrivende har opfyldt de sektorspecifikke krav, er et vigtigt element ved vurderingen af overholdelsen af gennemsigtighedskravene i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår. I betragtning af den parallelle anvendelse af direktivet om urimelige kontraktvilkår med sektorspecifik lovgivning er overensstemmelse med sådanne instrumenter imidlertid ikke automatisk ensbetydende med overholdelse af alle gennemsigtighedskrav i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår. Endvidere udelukker det forhold, at en specifik retsakt ikke indeholder specifikke oplysningskrav, ikke oplysningskrav i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår for kontraktvilkår, som erhvervsdrivende tilføjer på eget initiativ.

²⁰⁸ Sag C-92/11, RWE Vertrieb. Se navnlig punkt 2 i den dispositive del: "Artikel 3 og 5 i direktiv 93/13, sammenholdt med artikel 3, stk. 3, i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/55/EF af 26. juni 2003 om fælles regler for det indre marked for naturgas og om ophævelse af direktiv 98/30/EF, skal fortolkes således, at det ved bedømmelsen af, om et standardiseret kontraktvilkår, hvorved forsyningsselskabet forbeholder sig ret til at ændre omkostningerne i forbindelse med gasleverancer, opfylder de krav om god tro, jævnbrydighed og gennemsigtighed, der er fastsat i disse bestemmelser, eller ej, er af væsentlig betydning,

– om begrundelsen og retningslinjerne for svingninger i disse omkostninger er klart beskrevet i kontrakten, så forbrugerne på grundlag af klare og forståelige kriterier kan forudse eventuelle ændringer af disse omkostninger. Der kan i princippet ikke kompenseres for en mangel på oplysninger herom forinden kontraktens indgåelse ved den omstændighed alene, at forbrugerne i kontraktens løbetid informeres om ændringer af omkostningerne med et rimeligt varsel og om deres ret til at opsiges kontrakten, hvis de ikke ønsker at acceptere denne ændring, og

– om den opsigelsesbeføjelse, som forbrugeren er blevet tillagt, i det konkrete tilfælde reelt kan udøves. [...]"

²⁰⁹ I forenede sager C-359/11 og C-400/11, Schulz og Egbringhoff, afsagde Domstolen dom om gennemsigtighedskrav i forbindelse med indholdet af elektricitets- og gasforsyningskontrakter, der er omfattet af den generelle forsyningspligt. Domstolen fastslog, at den nationale lovgivning, der fastsætter indholdet af denne type forbrugerkontrakter og giver mulighed for at ændre den tarif, der pålægges for denne forsyning, men som ikke sikrer, at forbrugerne informeres med passende varsel inden denne ændrings ikrafttræden samt om grunden til, forudsætningerne for og omfanget af denne ændring, er i strid med bestemmelserne om gennemsigtighed i direktiv 2003/54/EF og direktiv 2003/55/EF (erstattet af henholdsvis direktiv 2009/72/EF og direktiv 2009/73/EF). Da indholdet af de pågældende kontrakter er underlagt tyske bindende lovbestemmelser, fandt direktivet om urimelige kontraktvilkår ikke anvendelse.

3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår

3.4.1. Rammerne for vurderingen i henhold til artikel 3, stk. 1, og artikel 4, stk. 1

Kontraktvilkår betragtes som urimelige i henhold til artikel 3, stk. 1, hvis

- de til trods for kravene om god tro
- bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren.

Selv om Domstolen hidtil ikke er blevet anmodet om at forklare forholdet mellem disse to kriterier, betyder ordlyden af artikel 3, stk. 1, og betragtning 16, at manglen på god tro hænger sammen med den betydelige skævhed i de rettigheder og forpligtelser, der følger af et kontraktvilkår. I betragtning 16 henvises der til parternes forhandlingsposition, og det forklares, at kravet om "god tro" vedrører spørgsmålet om, hvorvidt en erhvervsdrivende handler loyalt og rimeligt med en forbruger og tager hensyn til dennes legitime interesser. I den forbindelse finder Domstolen²¹⁰ det særlig relevant at overveje, om den erhvervsdrivende med rimelighed kan antage, at forbrugeren ville have accepteret vilkåret efter individuel forhandling:

"Hvad angår spørgsmålet om, under hvilke omstændigheder der opstår en sådan skævhed "til trods for kravene om god tro", må det, på baggrund af 16. betragtning til direktivet [...] fastslås, at den nationale ret med henblik herpå skal efterprøve, om den erhvervsdrivende, ved at handle loyalt og rimeligt med forbrugeren, med rimelighed kunne forvente, at forbrugeren ville acceptere et sådant vilkår efter individuel forhandling."²¹¹

Dette bekræfter, at begrebet god tro i artikel 3, stk. 1, er et objektivi begreb, der er knyttet til spørgsmålet om, hvorvidt det pågældende kontraktvilkår i lyset af dets indhold er foreneligt med en loyal og rimelig markedspraksis, der tager tilstrækkeligt hensyn til forbrugers legitime interesser. Det er dermed tæt knyttet²¹² til skævheden mellem parternes rettigheder og forpligtelser.

Vurderingen af en **betydelig skævhed** kræver, at der foretages en undersøgelse af, hvordan et kontraktvilkår påvirker parternes rettigheder og forpligtelser. For så vidt som der findes *supplerende regler*, som afviger fra kontraktvilkårene, vil de være den *primære målestok* for vurderingen af en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser²¹³. Hvis der ikke findes nogen relevante lovbestemmelser, skal der foretages en vurdering af en betydelig skævhed i lyset af *andre referencepunkter*, såsom loyal og rimelig markedspraksis eller en sammenligning af parternes rettigheder og forpligtelser i en bestemt periode, idet der tages hensyn til aftalens karakter og andre tilknyttede kontraktvilkår.

²¹⁰ Sag C-421/14, Banco Primus, præmis 60. Se også sag C-186/16, Andriuc, præmis 57.

²¹¹ Henvisning til sag C-415/11, Aziz, præmis 69.

²¹² I sine konklusioner af 21. marts 2019 i sag C-34/18, Otlília Lovasné Tóth, præmis 56-62, foreslår generaladvokat Gerard Hogan endda, at fraværet af god tro ikke er en særskilt betingelse for, at et kontraktvilkår overhovedet er urimeligt, selv om visse udtalelser fra Domstolen (f.eks. i sag C-186/16, Andriuc, præmis 56: "[Det] tilkommer [...] den forelæggende ret at efterprøve først den eventuelt manglende overholdelse af kravet om god tro og dernæst, om der foreligger en betydelig skævhed som omhandlet i artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13" ikke nødvendigvis støtter denne holdning.

²¹³ Se afsnit 3.4.2.

I henhold til artikel 4, stk. 1²¹⁴, skal det vurderes, om et kontraktvilkår er urimeligt, under hensyn til

- hvilken type varer eller tjenesteydelser aftalen omfatter
- alle andre vilkår i aftalen eller i en anden aftale, som hænger sammen med denne, og
- alle omstændighederne i forbindelse med aftalens indgåelse.

Medlemsstaterne kan kun fravige denne generelle vurdering af urimelighed til fordel for forbrugerne, dvs. kun hvis den nationale gennemførelse gør det lettere at konkludere, at et kontraktvilkår er urimeligt²¹⁵.

Den vejledende liste over kontraktvilkår i bilaget²¹⁶ til direktivet om urimelige kontraktvilkår er et væsentligt element, som kan danne grundlag for vurderingen af, om et givet vilkår er urimeligt i henhold til artikel 3, stk. 1²¹⁷. Hvis et givet kontraktvilkår derimod er omfattet af en national "sort liste", er der ikke behov for at foretage en individuel vurdering på grundlag af kriterierne i artikel 3, stk. 1. En lignende logik vil gælde, når en medlemsstat har vedtaget en liste over kontraktvilkår, der anses for urimelige.

3.4.2. Relevansen af lovbestemmelser og betydningen af skævheden

Ved vurderingen af, om et kontraktvilkår "bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren", skal de nationale retsinstanser i første omgang foretage en **sammenligning af de relevante kontraktvilkår med enhver national lovgivning, som ville finde anvendelse uden kontraktvilkåret**²¹⁸, dvs. supplerende regler. Sådanne reguleringsmodeller kan navnlig findes i den nationale aftaleret, f.eks. i de regler, der omhandler konsekvenserne af, at en part ikke opfylder visse kontraktlige forpligtelser. Dette kan omfatte betingelserne for pålæggelse af sanktioner som f.eks. morarenter eller bestemmelser om den lovbestemte rentesats²¹⁹.

En sådan sammenlignende analyse vil sætte den nationale ret i stand til at vurdere, om og i hvilket omfang kontraktvilkårene stiller forbrugeren i en mindre gunstig retsstilling end den, der følger af den ellers gældende aftaleret. Kontraktvilkåret kan gøre retsstillingen mindre gunstig for forbrugerne, f.eks. hvis den begrænser de rettigheder, som forbrugerne ellers ville have, eller tilføjer en begrænsning for deres udøvelse. Den kan også pålægge forbrugeren en yderligere forpligtelse, som ikke er omhandlet i de relevante nationale regler²²⁰.

²¹⁴ Domstolen mindede de nationale retsinstanser om denne bestemmelse i flere domme, f.eks. sag C-226/12, *Constructora Principado*, andet led i den dispositive del, og præmis 30, sag C-415/11, *Aziz*, præmis 71, sag C-243/08, *Pannon GSM*, præmis 39, sag C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, præmis 42, sag C-421/14, *Banco Primus*, præmis 61, sag C-186/16, *Andriuc*, præmis 53. Sag C-421/14, *Banco Primus*, præmis 61, første punktum, lyder som følger: "Desuden bestemmer direktivets artikel 4, stk. 1, at det skal vurderes, om et kontraktvilkår er urimeligt, under hensyn til, hvilken type varer eller tjenesteydelser aftalen omfatter, og ved på tidspunktet for aftalens indgåelse at tage hensyn til alle omstændighederne i forbindelse med dens indgåelse".

²¹⁵ Hvis f.eks. den nationale gennemførelse af artikel 3, stk. 1, ikke kræver, at der ikke foreligger god tro, eller at skævheden skal være "betydelig". Se også afsnit 2.1 om minimumsharmonisering.

²¹⁶ Se også afsnit 3.4.7. om bilagets rolle.

²¹⁷ Sag C-472/10, *Invitel*, præmis 25 og 26. sag C-243/08, *Pannon GSM*, præmis 37 og 38, sag C-76/10, *Pohotovost*, præmis 56 og 58, sag C-478/99, *Kommissionen mod Sverige*, præmis 22. Afsnit 3.4.7.

²¹⁸ Sag C-415/11, *Aziz*, præmis 68, sag C-226/12, *Constructora Principado*, præmis 21, sag C-421/14, *Banco Primus*, præmis 59, sag C-186/16, *Andriuc*, præmis 59.

²¹⁹ Der henvises f.eks. til sidstnævnte aspekt i sag C-415/11, *Aziz*, præmis 74.

²²⁰ Sag C-421/14, *Banco Primus*, præmis 59. sag C-415/11, *Aziz*, præmis 68, sag C-226/12, *Constructora Principado*, præmis 23.

Skævheden i rettigheder og forpligtelser til skade for forbrugeren er **betydelig**, hvis der er et *"tilstrækkeligt alvorligt indgreb i den retsstilling, hvori denne forbruger [...] befinder sig i henhold til de gældende nationale bestemmelser"*²²¹. Dette kræver ikke nødvendigvis, at vilkåret skal have betydelige økonomiske konsekvenser set i forhold til transaktionsbeløbet²²². Et kontraktvilkår, der pålægger forbrugeren en afgift, når denne afgift i henhold til den gældende nationale lovgivning skal betales af den erhvervsdrivende, kan derfor skabe en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser, uanset de beløb, som forbrugeren i sidste ende skal betale i henhold til sådanne kontraktvilkår²²³.

Virkingen af et kontraktvilkår afhænger også af dets konsekvenser i henhold til den nationale lovgivning, der gælder for aftalen, hvilket betyder, at andre lovbestemmelser, herunder de processuelle regler, også skal tages i betragtning²²⁴. I denne forbindelse kan det også være relevant, at det er vanskeligt for forbrugeren at forhindre den fortsatte anvendelse af det pågældende kontraktvilkår²²⁵.

Domstolen har beskrevet vurderingen af en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser som følger²²⁶:

*"21 Domstolen har i denne forbindelse fastslået, at der med henblik på afgørelsen af, om et kontraktvilkår bevirker en "betydelig skævhed" i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren, navnlig skal tages hensyn til de gældende regler i den nationale lovgivning, såfremt der ikke foreligger en aftale mellem parterne herom. Det er ved hjælp af en sådan sammenlignende undersøgelse, at den nationale ret kan vurdere, om, og i givet fald i hvilket omfang, aftalen stiller forbrugeren i en mindre gunstig retsstilling end den, der følger af den gældende nationale lovgivning [...]"*²²⁷.

22 Det fremgår således, at spørgsmålet om, hvorvidt der foreligger en sådan betydelig skævhed, ikke kan begrænses til en økonomisk vurdering af kvantitativ art, der baseres på en sammenligning af på den ene side det samlede transaktionsbeløb, der er omfattet af aftalen, og på den anden side de udgifter, der pålægges forbrugeren ved dette kontraktvilkår.

23 En betydelig skævhed kan derimod alene være en følge af et tilstrækkeligt alvorligt indgreb i den retsstilling, hvori forbrugeren som aftalepart befinder sig i henhold til de gældende nationale bestemmelser, uanset om det er i form af en begrænsning i indholdet af de rettigheder, som han ifølge disse bestemmelser har krav på i henhold til aftalen, en hindring for disses udøvelse eller pålæggelse af en yderligere forpligtelse, der ikke er fastsat i nationale regler.

24 Domstolen har i denne forbindelse bemærket, at det i overensstemmelse med direktivets artikel 4, stk. 1, skal vurderes, om et kontraktvilkår er urimeligt under hensyn til, hvilken type

²²¹ Sag C-226/12, Constructora Principado, præmis 23 og første led i den dispositive del.

²²² Sag C-226/12, Constructora Principado, præmis 22 og første led i den dispositive del.

²²³ Sag C-226/12, Constructora Principado, præmis 26.

²²⁴ Sag C-421/14, Banco Primus, præmis 61, andet punktum: "[...] i denne henseende [skal der] ligeledes [...] tages hensyn til, hvilke konsekvenser nævnte kontraktvilkår kan have inden for rammerne af de retsregler, der finder anvendelse på kontrakten, hvilket indebærer, at der må foretages en undersøgelse af den nationale retsorden". Se også sag C-415/11 Aziz, præmis 71, og den citerede retspraksis, sag C-237/02, Freiburger Kommunalbauten, præmis 21, og dommen i sag C-76/10, Pohotovost', præmis 59.

²²⁵ Sag C-421/14, Banco Primus, første led i punkt 3 i den dispositive del og præmis 59, sag C-415/11, Aziz, præmis 68 og 73.

²²⁶ Sag C-226/12, Constructora Principado, præmis 21-24.

²²⁷ Henvisning til sag C-415/11, Aziz, præmis 68.

varer eller tjenesteydelser aftalen omfatter, og ved at tage hensyn til alle omstændighederne i forbindelse med dens indgåelse samt til alle andre vilkår i aftalen [...] ²²⁸. Det følger ud fra denne synsvinkel heraf, at der ligeledes skal tages hensyn til, hvilke konsekvenser nævnte kontraktvilkår kan have inden for rammerne af de retsregler, der finder anvendelse på aftalen. Dette indebærer, at der må foretages en undersøgelse af den nationale retsorden [...] ²²⁹."

Når kontraktmæssige ordninger udgør en overtrædelse af en lovbestemmelse i national eller europæisk aftaleret, som parterne ikke må afvige fra i henhold til en aftale, vil sådanne kontraktbestemmelser normalt være ugyldige allerede i medfør af sådanne bestemmelser. Kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, vil sandsynligvis være i strid med artikel 3, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår.

3.4.3. Sanktioner eller konsekvenser af forbrugerens manglende overholdelse af kontraktlige forpligtelser

For ikke at skabe en betydelig skævhed til skade for forbrugeren skal sanktioner eller konsekvenser, der er knyttet til forbrugerens manglende overholdelse af de kontraktlige forpligtelser, **begrundes i lyset af betydningen af forbrugerens forpligtelse og alvoren af den manglende** overholdelse deraf ²³⁰. De skal med andre ord være forholdsmæssige ²³¹. Denne vurdering skal omfatte spørgsmålet om, hvorvidt kontraktvilkåret fraviger lovbestemmelser, som ville finde anvendelse i mangel af et kontraktvilkår om dette spørgsmål, og, hvor vilkåret fører til en bestemt procedure, de processuelle midler, forbrugeren råder over ²³².

Domstolen ²³³ har fremlagt de relevante kriterier med hensyn til klausuler om såkaldt "acceleration" eller førtidig ophævelse i forbindelse med realkreditaftaler, der giver kreditor mulighed for at indlede tvangsfuldbyrdsprocedurer på følgende måde:

"[...] artikel 3, stk. 1 og 3, i direktiv 93/13, punkt 1, litra e) og g), og punkt 2, litra a), i bilaget til direktivet skal fortolkes således, at for at vurdere, om et vilkår som det i hovedsagen omhandlede om førtidig ophævelse af et lån med pant i fast ejendom er urimeligt, er det navnlig af væsentlig betydning:

– om den erhvervsdrivendes ret til ensidigt at ophæve aftalen afhænger af forbrugerens manglende overholdelse af en forpligtelse, som er af afgørende betydning i det pågældende kontraktforhold

– om denne ret er fastsat for de tilfælde, hvor en sådan misligholdelse er tilstrækkeligt alvorlig i forhold til lånets varighed og størrelse

– om den nævnte ret fraviger de gældende regler, såfremt der ikke er indgået nogen aftale

²²⁸ Henvisning til sag C-472/11, Banif Plus Bank, præmis 40.

²²⁹ Henvisning til sag C-415/11, Aziz, præmis 71.

²³⁰ F.eks. sag C-415/11, Aziz, præmis 73, sag C-421/14, Banco Primus, præmis 66.

²³¹ Dette afspejles også i punkt 1, litra e), i bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår: "at pålægge en forbruger, som ikke opfylder sine forpligtelser, en uforholdsmæssigt stor godtgørelse".

²³² Sag C-415/11, Aziz, præmis 73 og 74, forenede sager C-537/12 og C-116/13, Banco Popular Español Banco de Valencia, præmis 70 og 71. Med hensyn til overholdelsen af de processuelle regler for direktivet om urimelige kontraktvilkår henvises til afsnit 6.

²³³ Sag C-421/14, Banco Primus, præmis 66, forenede sager C-537/12 og C-116/13, Banco Popular Español Banco de Valencia, præmis 71, baseret på sag C-415/11, Aziz, præmis 73 og 75.

mellem parterne, således at det gøres vanskeligere for forbrugeren, henset til de proceduremæssige midler, han har til rådighed, at få til adgang til domstolene og udøve sin ret til forsvar

– og om den nationale lovgivning fastsætter egnede og effektive midler, som giver den forbruger, mod hvilken et sådant vilkår gøres gældende, mulighed for at afhjælpe virkningerne af den ensidige ophævelse af lånet.

Det tilkommer den forelæggende ret at foretage denne vurdering under hensyn til alle omstændighederne i den sag, der verserer for den.

Med hensyn til morarenter har Domstolen²³⁴ forklaret denne vurdering som følger:

"Hvad [...] angår vilkåret om fastsættelsen af morarenter skal det i lyset af nr. 1, litra e), i bilaget til direktivet, sammenholdt med direktivets artikel 3, stk. 1, og artikel 4, stk. 1, erindres, at den nationale ret [...] navnlig skal undersøge dels de nationale regler, som finder anvendelse mellem parterne i det tilfælde, hvor der ikke er aftalt nogen ordening i den omhandlede aftale eller i andre aftaler af denne type, indgået med forbrugerne, dels rentesatsen for den fastsatte morarente i forhold til den lovbestemte rente, for at kontrollere, at renten er egnet til at sikre opfyldelsen af de forfulgte mål i den pågældende medlemsstat, og at den ikke går ud over, hvad der er nødvendigt for at nå målene."

For så vidt angår proportionalitet²³⁵ og dermed urimelige sanktioner, der er fastlagt i kontraktvilkår, har Domstolen endvidere præciseret²³⁶, at det er nødvendigt at tage de *kumulative virkninger* af alle vilkår om de pågældende godtgørelser i den omhandlede aftale i betragtning, uanset om kreditoren rent faktisk vil efterstræbe hvert vilkårs fulde opfyldelse.

Selv om det kun er den *kumulative virkning* af sanktionerne, der gør dem uforholdsmæssige, skal *alle* relevante kontraktvilkår betragtes som urimelige²³⁷, uanset om de er blevet anvendt²³⁸.

3.4.4. Eventuel urimelig pris eller betaling

Som nævnt ovenfor²³⁹ skal overensstemmelsen mellem prisen og betalingen efter minimumsstandarden i direktivet om urimelige kontraktvilkår kun vurderes i henhold til artikel 3, stk. 1, hvis de kontraktvilkår, der fastsætter den gældende pris eller betaling, ikke er affattet klart og forståeligt. Med hensyn til vurderingen i henhold til artikel 3, stk. 1, og for så vidt den relevante nationale lovgivning ikke indeholder supplerende regler, skal f.eks. den gældende markedspraksis på det tidspunkt, hvor aftalen blev indgået, tages i betragtning ved en sammenligning af det vederlag, som forbrugeren skal betale, og værdien af en bestemt vare

²³⁴ Sag C-415/11, Aziz, præmis 74.

²³⁵ Punkt 1, litra e), i bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår.

²³⁶ Sag C-377/14, Radlinger Radlingerová, præmis 101.

²³⁷ Sag C-377/14, Radlinger Radlingerová, præmis 101.

²³⁸ Se også afsnit 4.3.3 og sag C-421/14, Banco Primus, punkt 4 i den dispositive del og præmis 73. En anmodning om præjudiciel afgørelse (sag C-750/18 A, B mod C – verserende pr. 31. maj 2019), hvor Domstolen var blevet anmodet om at vejlede om, hvorvidt den kumulative virkning kan begrænses til sanktioner i forbindelse med den samme manglende overholdelse af kontraktlige forpligtelser, er blevet trukket tilbage.

²³⁹ Afsnit 3.1 og 3.2.2. Forenede sager C-96/16 og C-94/17 Banco Santander Escobedo Cortés

eller tjenesteydelse²⁴⁰. For eksempel har Domstolen, for så vidt angår den mulige urimelige rente, der er fastsat i en låneaftale, fastslået²⁴¹, at

"Såfremt den forelæggende ret finder, at et kontraktvilkår om metoden for beregning af ordinære renter [...] ikke er affattet klart og forståeligt i den betydning, hvori dette udtryk er anvendt i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13, påhviler det denne ret at efterprøve, om dette vilkår er urimeligt som omhandlet i det nævnte direktivs artikel 3, stk. 1. I forbindelse med denne efterprøvelse skal den nævnte ret bl.a. sammenligne metoden for beregning af den ordinære rentesats, der er fastsat i dette vilkår, og det beløb, der ville fremkomme på grundlag af satsen såfremt de beregningsmetoder, der sædvanligvis anvendes, var blevet anvendt, og den lovbestemte rentesats såvel som markedsrenten på tidspunktet for indgåelsen af den i hovedsagen omhandlede aftale om lån for et beløb og et tidsrum, der svarer til den omhandlede låneaftale."

I betragtning af "kravet om god tro" i artikel 3, stk. 1, finder Kommissionen, at der kun kan tages hensyn til loyal og rimelig markedspraksis i forbindelse med denne vurdering.

3.4.5. Omstændigheder ved aftalens indgåelse

I henhold til artikel 4, stk. 1, skal det vurderes, om et kontraktvilkår er urimeligt, dvs. den betydelige skævhed i forhold til kravene om god tro, under hensyntagen til aftalens art, andre kontraktvilkår og andre tilknyttede aftaler samt "alle omstændighederne i forbindelse med dens indgåelse". Sidstnævnte aspekt omfatter ikke omstændigheder, som viser sig under opfyldelsen af aftalen. De omstændigheder, der ligger til grund for indgåelsen af aftalen, skal imidlertid omfatte alle de forhold, der var kendt eller med rimelighed kunne have været kendt af den erhvervsdrivende, og som kunne få indflydelse på den fremtidige opfyldelse af aftalen²⁴².

Et eksempel på sådanne omstændigheder er risikoen for udsving i vekselkursen i forbindelse med indgåelse af låneaftaler i fremmed valuta, som muligvis først opstår under opfyldelsen af aftalen. I sådanne tilfælde vil det være op til de nationale retter at vurdere, i lyset af långiverens kendskab og ekspertise, om forbrugerens eksponering for valutakursrisikoen er i overensstemmelse med kravene om god tro, dvs. udgør en loyal og rimelig praksis og giver anledning til en betydelig skævhed som omhandlet i artikel 3, stk. 1²⁴³.

Hvis kontraktvilkår ændres eller erstattes, er det hensigtsmæssigt at tage hensyn til de omstændigheder, der gjorde sig gældende på tidspunktet for ændringen eller udskiftningen, når de nye kontraktvilkår skal vurderes²⁴⁴.

Den betydelige skævhed skal overvejes med hensyn til indholdet af et kontraktvilkår, og *uanset hvordan det har været anvendt i praksis*²⁴⁵. Hvis et kontraktvilkår f.eks. giver en erhvervsdrivende mulighed for at kræve øjeblikkelig fuld tilbagebetaling af lånet, hvis forbrugeren ikke betaler et bestemt antal månedlige afdrag, skal den vurderes ud fra antallet af ubetalte månedlige afdrag i henhold til aftalen. Den kan ikke baseres på antallet af månedlige

²⁴⁰ Herunder f.eks. hvis valutakursudsving kan føre til skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ved at pålægge forbrugeren en større byrde, sag C-186/16, Andriuciu, præmis 52-58.

²⁴¹ Sag C-421/14, Banco Primus, præmis 67, andet led.

²⁴² Sag C-186/16, Andriuciu, præmis 54.

²⁴³ Sag C-186/16, Andriuciu, præmis 55 og 56.

²⁴⁴ Domstolen er blevet anmodet om at give yderligere fortolkning i sag C-452/18, Ibercaja Banco (verserende pr. 31. maj 2019), vedrørende fornyelse af en lånekontrakt.

²⁴⁵ Sag C-602/13, BBVA, præmis 50.

rater, som forbrugeren faktisk har undladt at betale, før den erhvervsdrivende har anvendt det relevante vilkår²⁴⁶.

3.4.6. Relevansen af den manglende gennemsigtighed i forbindelse med urimelige kontraktvilkår

Manglende gennemsigtighed er ikke automatisk lig med urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår²⁴⁷. Det betyder, at det, efter at det er fastslået, at et kontraktvilkår, der er omfattet af artikel 4, stk. 2²⁴⁸, "ikke er affattet klart og forståeligt", stadig skal vurderes på grundlag af kriterierne i artikel 3, stk. 1²⁴⁹. Omvendt er manglende gennemsigtighed ikke et uundværligt element i vurderingen af urimelige vilkår i henhold til artikel 3, stk. 1²⁵⁰, således at også kontraktvilkår, der er helt gennemsigtige, kan være urimelige i henhold til artikel 3, stk. 1, i lyset af deres skævhed²⁵¹.

Hvis kontraktvilkår imidlertid ikke er affattet klart og forståeligt, dvs. erhvervsdrivende ikke opfylder kravene om gennemsigtighed, kan denne omstændighed bidrage til at finde et kontraktvilkår urimeligt i henhold til artikel 3, stk. 1, eller endog indikere urimelige kontraktvilkår. Punkt 1, litra i), i bilaget generelt og punkt 1, litra i), navnlig med hensyn til ensidige ændringer af kontraktvilkår, bekræfter, at manglende gennemsigtighed kan være af afgørende betydning for, at kontraktvilkårene er urimelige.

Flere domme henviser til manglen på gennemsigtighed som et (vigtigt) element i vurderingen af urimelighed, i det mindste for bestemte kontraktvilkår²⁵², eller henviser til den manglende gennemsigtighed og urimelige kontraktvilkår i samme åndedrag²⁵³.

²⁴⁶ Sag C-421/14, Banco Primus, præmis 4 i den dispositive del og præmis 73.

²⁴⁷ Selv om den nationale lovgivning i overensstemmelse med princippet om minimumsharmonisering kan medføre, at manglen på gennemsigtighed kan have denne umiddelbare konsekvens. Se afsnit 2 om forholdet mellem direktivet om urimelige kontraktvilkår og den nationale lovgivning og § 307, stk. 1, i den tyske civillov (BGB).

²⁴⁸ Se afsnit 3.2.1.

²⁴⁹ Dette bekræftes implicit eller udtrykkeligt i flere domme, f.eks. i sag C-421/14, Banco Primus, præmis 62-67, navnlig i præmis 64 og præmis 67, andet led, sag C-119/17, Lupean, præmis 22-31, eller C118/17 Dunai, præmis 49.

²⁵⁰ Manglende gennemsigtighed nævnes ikke som en betingelse i artikel 3, stk. 1. Dette er kun forskelligt for kontraktvilkår, der definerer hovedgenstanden, eller hvis vurdering kræver, at der foretages en undersøgelse af, om der er overensstemmelse mellem pris og betaling.

²⁵¹ Bekræftet i sag C-342/13, Katalin Sebestyén, præmis 34: "*Selv om det antages, at de generelle oplysninger, som forbrugeren har modtaget før indgåelsen af en aftale, opfylder kravene i nævnte direktivs artikel 5 om klarhed og gennemsigtighed, udelukker denne omstændighed ikke i sig selv, at et vilkår [...] kan anses for urimeligt.*"

²⁵² F.eks. sag C-472/10, Invitel, præmis 28, og slutningen af punkt 1 i den dispositive del: "Det tilkommer den nationale ret [...] at bedømme, henset til artikel 3, stk. 1 og 3, i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugerftaler, om et kontraktvilkår i de almindelige forretningsbetingelser i forbrugerftaler, hvorved en erhvervsdrivende fastsætter en ensidig ændring af omkostningerne i forbindelse med den tjenesteydelse, der skal leveres, uden imidlertid klart at beskrive retningslinjerne for fastsættelsen af nævnte omkostninger eller at angive gyldige grunde til denne ændring, er urimeligt. I forbindelse med denne bedømmelse skal nævnte ret bl.a. efterprøve, om grundene til eller retningslinjerne for ændringerne af omkostningerne i forbindelse med den tjenesteydelse, der skal leveres, i lyset af alle vilkårene i de almindelige forretningsbetingelser i forbrugerftaler, som det omtvistede vilkår er en del af, samt i lyset af den nationale lovgivning, som fastsætter de rettigheder og forpligtelser, der vil kunne føjes til dem, der er fastsat i de pågældende almindelige forretningsbetingelser, er angivet på en klar og forståelig måde, og om forbrugeren i givet fald har ret til at bringe kontrakten til ophør."

Sag C-92/11, RWE Vertrieb, punkt 2 i den dispositive del: "Artikel 3 og 5 i direktiv 93/13, sammenholdt med artikel 3, stk. 3, i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/55/EF [...], skal fortolkes således, at det ved bedømmelsen af, om et standardiseret kontraktvilkår, hvorved forsyningsgesellschaften forbeholder sig ret til at ændre

Domstolen har understreget betydningen af gennemsigtighed med hensyn til rimelige kontraktvilkår, f.eks. med hensyn til bestemmelser, der giver den erhvervsdrivende mulighed for at ændre de priser, der skal betales af forbrugere i langsigtede aftaler²⁵⁴, vilkår, der fastsætter forbrugerens centrale forpligtelser i låneaftaler²⁵⁵ eller med hensyn til lovvalg²⁵⁶.

Domstolen har udtrykkeligt anført, at i forbindelse med en lovvalgsklausul, der ikke anerkender det forhold, at forbrugerne i henhold til Rom I-forordningen altid kan påberåbe sig de mere fordelagtige regler i deres bopælsmedlemsstat²⁵⁷, kan denne udeladelse af oplysninger eller vilkårets vildledende karakter indebære, at det er urimeligt. Domstolen²⁵⁸ har under henvisning til kriteriet om en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser anført følgende:

"Navnlig kan en formulering, som ikke opfylder kravet i artikel 5 i direktiv 93/13 om at være udarbejdet på en klar og forståelig måde, medføre, at en sådan klausul er urimelig. [...]"

Det kan således konkluderes, at der, afhængigt af indholdet af det pågældende kontraktvilkår og i lyset af den manglende gennemsigtighed, **kan være tale om urimelige kontraktvilkår, der kan være tæt forbundet med den manglende gennemsigtighed, eller at den manglende gennemsigtighed i et kontraktvilkår endda kan være et tegn på, at det er urimeligt.** Det kan f.eks. være tilfældet, hvor forbrugerne ikke kan forstå konsekvenserne af et vilkår eller vildledes.

Når forbrugerne stilles ufordelagtigt på grund af kontraktvilkår, som er uklare, skjulte eller vildledende, eller hvis der ikke gives de forklaringer, der er nødvendige for at forstå konsekvenserne deraf, er det ikke sandsynligt, at den erhvervsdrivende behandlede forbrugeren rimeligt og ligeligt og tog hensyn til dennes legitime interesser.

omkostningerne i forbindelse med gasleverancer, opfylder de krav om god tro, jævnbyrdighed og gennemsigtighed, der er fastsat i disse bestemmelser, eller ej, er af væsentlig betydning,

– om begrundelsen og retningslinjerne for svingninger i disse omkostninger er klart beskrevet i kontrakten, så forbrugerne på grundlag af klare og forståelige kriterier kan forudse eventuelle ændringer af disse omkostninger. [...], og

– om den opsigelsesbeføjelse, som forbrugeren er blevet tillagt, i det konkrete tilfælde reelt kan udøves.

Det tilkommer den forelæggende ret at foretage denne bedømmelse i lyset af alle de faktiske omstændigheder i det konkrete tilfælde, herunder alle de vilkår, der er i almindelige betingelser i de forbrugerkontrakter, som det omtvistede vilkår indgår i."

²⁵³ F.eks. sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon, præmis 65: "Det tilkommer den nationale ret at afgøre, om et kontraktvilkår, henset til omstændighederne i den konkrete sag, opfylder kravene om god tro, jævnbyrdighed og gennemsigtighed." Se også forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, præmis 50, og sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 40.

Sag C-92/11, RWE Vertrieb, præmis 47: "Et standardiseret kontraktvilkår, der muliggør en sådan ensidig tilpasning, skal imidlertid opfylde de nævnte direktivers krav om god tro, jævnbyrdighed og gennemsigtighed."

²⁵⁴ Sag C-472/10, Invitel, præmis 21-31, sag C-92/11, RWE Vertrieb, præmis 40-55.

²⁵⁵ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, sag C-348/14, Bucura, sag C-186/16, Andriuc og sag C-119/17, Lupean, præmis 22-31.

²⁵⁶ Sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon.

²⁵⁷ Rom I-forordningens artikel 6.

²⁵⁸ Sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon, præmis 68, hvoraf en del er citeret her. I den foregående præmis 67 hedder det: "Under disse omstændigheder er en på forhånd affattet lovvalgsklausul, hvorefter lovgivningen i den medlemsstat, hvor den erhvervsdrivende har sit hjemsted, finder anvendelse [...] kun urimelig, for så vidt som dens ordlyd eller kontekst udviser særlige kendetegn, der medfører en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser."

3.4.7. Betydningen af det bilag, der er nævnt i artikel 3, stk. 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår

Som anført i artikel 3, stk. 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår indeholder listen i bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår "kun" en vejledende og ikke-udtømmende liste over de kontraktvilkår, der *kan* betegnes som urimelige. Domstolen har understreget dette ved forskellige lejligheder²⁵⁹. Bilagets ikke-udtømmende karakter og princippet om minimumsharmonisering i henhold til artikel 8 i direktivet om urimelige kontraktvilkår betyder, at den nationale lovgivning kan udvide listen eller udforme mere restriktive bestemmelser²⁶⁰.

Da listen kun er vejledende, bør de deri indeholdte vilkår ikke automatisk betragtes som urimelige. Det betyder, at deres urimelighed stadig skal vurderes i lyset af de generelle kriterier, der er defineret i artikel 3, stk. 1, og artikel 4 i direktivet om urimelige kontraktvilkår²⁶¹. Domstolen har præciseret, at et kontraktvilkår, der er opført i bilaget, ikke nødvendigvis skal anses for urimeligt, og omvendt, at et kontraktvilkår, der ikke er opført på listen, alligevel kan betegnes som urimeligt²⁶². Ikke desto mindre er *bilaget et vigtigt element i vurderingen af, om kontraktvilkårene er urimelige*. Med Domstolens ord:

*"Selv om indholdet af det pågældende bilag ikke automatisk og alene kan fastslå, at et omtvistet kontraktvilkår er urimeligt, udgør det imidlertid et væsentligt element, hvorpå den kompetente ret kan basere sin bedømmelse af, hvorvidt dette kontraktvilkår er urimeligt."*²⁶³

Når en medlemsstat²⁶⁴ har vedtaget en "sort liste" over vilkår, der altid anses for urimelige²⁶⁵, skal kontraktvilkår, der er opført på sådanne lister, ikke vurderes i henhold til de nationale bestemmelser til gennemførelse af artikel 3, stk. 1.

I modsat fald skal de nationale myndigheder undersøge kontraktvilkåret i henhold til artikel 3, stk. 1, idet de bruger bilaget som vejledning for, hvad der normalt udgør en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser i strid med kravene om god tro.

Domstolen har i sin retspraksis henvist til følgende punkter i bilaget:

- Punkt 1, litra e)²⁶⁶: C-76/10 Pohotovost', C-415/11, Aziz²⁶⁷, forenede sager C-94/17 og C-96/16, Banco Santander Escobedo Cortés, vedrørende morarenter,
- Punkt 1, litra e): C-377/14, Radlinger Radlingerová, om den kumulative virkning af kontraktmæssige sanktioner.
- Litra i), j) og l), sammenholdt med punkt 2, litra b) og d): C-92/11, RWE Vertrieb, C-472/10, Invitel²⁶⁸, C-348/14, Bucura²⁶⁹, om prisvariationer,

²⁵⁹ Sag C-472/10, Invitel, præmis 25, sag C-243/08, Pannon GSM, præmis 37 og 38, sag C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, præmis 42, og kendelse i sag C-76/10, Pohotovost', præmis 56 og 58.

²⁶⁰ Sag C-478/99, Kommissionen mod Sverige, præmis 11.

²⁶¹ Sag C-478/99, Kommissionen mod Sverige, præmis 11.

²⁶² Sag C-237/02, Freiburger Kommunalbauten, præmis 2, sag C-478/99, Kommissionen mod Sverige, præmis 20. I sag C-143/13, Matei og Matei, præmis 60, henviste Domstolen til bilaget som en "grå liste". Det er dog muligt, at der i visse nationale lovgivninger er "grå lister" i den forstand, at der er en (afkræftelig) retlig formodning om, at bestemte typer kontraktvilkår er urimelige.

²⁶³ Sag C-472/10, Invitel, første del af præmis 26.

²⁶⁴ Se bilag 2 til denne meddelelse.

²⁶⁵ Sag C-143/13, Matei og Matei, præmis 61.

²⁶⁶ Kontraktvilkår, der "pålægger en forbruger, der ikke opfylder sine forpligtelser, en uforholdsmæssigt stor godtgørelse".

²⁶⁷ Præmis 74.

- Punkt 1, litra j) og l), sammenholdt med punkt 2, litra b) og d):
 - Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai²⁷⁰, vedrørende vekselkursmekanismen i forbindelse med et realkreditlån optaget i udenlandsk valuta,
 - Sag C-143/13, Matei og Matei²⁷¹, for så vidt angår ensidige ændringer i rentesatsen,
- Punkt 1, litra q)²⁷²:
 - C-240/98, Océano Grupo Editorial, C-137/08, VB Penzügyi Lízing, C-243/08 Pannon GSM, hvor det præciseres, at værnetingsklausuler, der pålægger forbrugeren byrden ved at være forpligtet til at anerkende en ret som enekompetent, der kan være langt væk fra hans bopæl, hvilket kan gøre det vanskeligere for ham at give møde, i princippet er omfattet af punkt 1, litra q)²⁷³, sag C-266/18, Aqua Med, vedrører lovbestemmelser om retternes kompetence
 - C-240/08, Asturcom Telecomunicaciones, C-342/13, Katalin Sebestyén, i forbindelse med voldgiftsklausuler,
 - C-415/11 Aziz, præmis 75, vedrørende afskærmningsklausuler i låneaftaler med pant i fast ejendom og deres vurdering i forbindelse med de tilgængelige retsmidler.

En af fordelene ved bilaget er, at det kan være med til at fastslå et fælles grundlag, når medlemsstaterne koordinerer deres håndhævelsesforanstaltninger i forbindelse med urimelige kontraktvilkår. Bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår og de forskellige typer af bilag i de nationale gennemførelser gør det også klarere for erhvervsdrivende, hvilke kontraktvilkår der er problematiske, og kan hjælpe håndhævelsesmyndighederne med at håndhæve direktivet om urimelige kontraktvilkår på en formel eller uformel måde.

4. Den ikke-bindende karakter af urimelige kontraktvilkår (artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)

Artikel 6

1. Medlemsstaterne fastsætter, at urimelige kontraktvilkår i en aftale, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, i henhold til deres nationale lovgivning ikke binder forbrugeren, og at aftalen forbliver bindende for parterne på i øvrigt samme vilkår, hvis den kan opretholdes uden de urimelige kontraktvilkår.

2. Medlemsstaterne træffer de nødvendige foranstaltninger til at sikre, at forbrugeren ikke

²⁶⁸ Præmis 21-31.

²⁶⁹ Præmis 60.

²⁷⁰ Navnlig præmis 73.

²⁷¹ Navnlig præmis 59 og 74. Præmis 74 har følgende ordlyd: "Det følger navnlig af artikel 3 og 5 i direktiv 93/13 såvel som af punkt 1, litra j) og l), samt punkt 2, litra b) og d), i bilaget til dette direktiv, at det er af væsentlig betydning for overholdelsen af kravet om gennemsigtighed at afklare, om formålene med og detaljerne omkring mekanismen til ændring af rentesatsen og forholdet mellem denne mekanisme og den, der er fastsat i andre vilkår vedrørende långiverens honorar, er klart beskrevet i låneaftalen, så en oplyst forbruger på grundlag af klare og forståelige kriterier kan forudse, hvilke økonomiske følger dette kan få for ham"

²⁷² "Kontraktvilkår, hvis formål eller virkning er følgende: [...] at ophæve eller indskrænke forbrugers adgang til at rejse søgsmål eller benytte andre retsmidler, navnlig ved at pålægge forbrugeren et krav om udelukkende at lade evt. tvister afgøre ved voldgift, der ikke er omfattet af retlige bestemmelser, ved uretmæssigt at begrænse de bevismuligheder, som forbrugeren har til rådighed, eller ved at pålægge denne en bevisbyrde, der ifølge gældende ret ligger hos en anden aftalepart".

²⁷³ Sag C-240/98, Océano Grupo Editorial, den dispositive del og præmis 22-24, sag C-137/08, VB Penzügyi Lízing, præmis 54-56, sag C-243/08, Pannon GSM, præmis 41.

berøves den beskyttelse, som dette direktiv giver, såfremt et tredjeland's lovgivning vælges som gældende lov for aftalen, når denne aftale har nær tilknytning til EF-medlemsstaternes område.

Betragtning 21

medlemsstaterne skal træffe de nødvendige foranstaltninger til at hindre, at der fastsættes urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem en forbruger og en erhvervsdrivende, og til at sikre, at de, hvis de alligevel findes, ikke binder forbrugeren, og at aftalen fortsat er bindende for parterne på samme vilkår, hvis den kan videreføres uden de urimelige vilkår;

4.1. Karakteren af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og dens rolle i forbindelse med beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår

Domstolen²⁷⁴ understreger med jævne mellemrum, at artikel 6, stk. 1, spiller en central rolle i forbindelse med beskyttelsen af forbrugerne i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår, som

"[...] hviler på den betragtning, at forbrugeren befinder sig i en svagere stilling end den erhvervsdrivende såvel hvad angår forhandlingsstyrke som informationsniveau [...]"²⁷⁵.

Den ikke-bindende karakter af urimelige kontraktvilkår i artikel 6, stk. 1, er en **bindende regel**, hvor direktivet om urimelige kontraktvilkår har til formål at tackle denne skævhed og skabe en *reel balance*²⁷⁶ mellem parterne i henhold til aftalen. Med Domstolens ord²⁷⁷:

"[...] direktivets artikel 6, stk. 1, i henhold til hvilken urimelige kontraktvilkår ikke binder forbrugeren, udgør en præceptiv bestemmelse, der har til formål at erstatte den formelle balance, som kontrakten indfører mellem medkontrahenternes rettigheder og forpligtelser, med en reel balance, der skal genindføre ligheden mellem parterne."

I betragtning af at beskyttelsen af forbrugerne mod urimelige kontraktvilkår i forbindelse med direktivet om urimelige kontraktvilkår er et spørgsmål af **almen interesse**, har Domstolen²⁷⁸ gentagne gange fastslået, at artikel 6, stk. 1, **svarer til de ufravigelige retsgrundsætninger, der er fastsat i medlemsstaternes lovgivning:**

"Domstolen har endvidere fastslået, at i betragtning af karakteren og betydningen af den offentlige interesse, som den beskyttelse, direktivet giver forbrugerne, hviler på, skal direktivets artikel 6 anses for ligeværdig med nationale regler, der inden for den interne retsorden har rang af ufravigelige retsgrundsætninger [...]. Det må lægges til grund, at denne kvalifikation udstrækker sig til alle de bestemmelser i direktivet, der er påkrævet for gennemførelsen af det formål, der forfølges med artikel 6."

²⁷⁴ F.eks. C-421/14, Banco Primus, præmis 40, som er citeret her.

²⁷⁵ Henvisning til sag C-169/14, Sánchez Morcillo og Abril García, præmis 22 og den deri nævnte retspraksis.

²⁷⁶ Sag C-421/14, Banco Primus, præmis 41, C-169/14, Sánchez Morcillo og Abril García, præmis 23, forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo m.fl., præmis 53 og 55.

²⁷⁷ Sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 38, med henvisning til sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 40, og sag C-472/11, Banif Plus Bank, præmis 20.

²⁷⁸ F.eks. forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo, præmis 54, sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 44, som er citeret her. I nævnte præmis henviser Domstolen til de tidligere afgørelser i sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 52, og sag C-76/10, Pohotovost', præmis 50.

Den bindende eller bydende karakter af artikel 6, stk. 1, betyder, at denne bestemmelse er bindende for alle parter og myndigheder og i princippet ikke kan fraviges. Dette bekræftes i artikel 6, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår, idet det præciseres, at forbrugerne ikke kan miste deres rettigheder i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår, selv om aftalen er underlagt lovgivningen i en ikkemedlemsstat gennem en aftale om lovvalg²⁷⁹.

Den bydende karakter af artikel 6, stk. 1, indebærer også, at **forbrugerne** i princippet **ikke kan give afkald på denne beskyttelse**, hverken i form af en aftale²⁸⁰ eller en ensidig erklæring, og hverken direkte eller indirekte. Dette gælder bestemt forud for bilæggelse af tvister om specifikke krav i forbindelse med urimelige kontraktvilkår²⁸¹.

De materielle konsekvenser af artikel 6, stk. 1, er anført i punkt 4.2, 4.3 og 4.4. Proceduremæssige garantier i medfør af artikel 6, stk. 1, behandles i afsnit 5. De materielle følger af urimelige kontraktvilkår finder anvendelse uafhængigt af retssager, og uanset om det er forbrugeren eller en domstol, ex officio, der har rejst spørgsmålet om urimelige kontraktvilkår.

4.2. Retsvirkningerne af ikke at "være bindende for forbrugeren"

Begrebet urimelige kontraktvilkår, der ikke er bindende for forbrugerne, kan omsættes til forskellige juridiske begreber på nationalt plan, så længe den beskyttelse, der tilstræbes med direktivet om urimelige kontraktvilkår, opnås. Ikke desto mindre synes *ugyldiggørelse* af urimelige kontraktvilkår at opnå den tilsigtede beskyttelse mest effektivt. Domstolen²⁸² har understreget følgende:

*"[...] artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et kontraktvilkår, der er erklæret urimeligt, i princippet skal anses for **aldrig at have eksisteret**, hvorfor det **ikke kan have nogen virkning over for forbrugeren**. En retslig konstatering af, at et sådant vilkår er urimeligt, skal følgelig principielt have den virkning, at den retlige situation og de faktiske forhold, som forbrugeren ville have befundet sig i uden det nævnte vilkår, genoprettes."*

Den ikkebindende karakter af urimelige kontraktvilkår følger direkte af direktivet om urimelige kontraktvilkår og kræver ikke nogen forudgående erklæring om urimelige kontraktvilkår eller ugyldighed for en domstol eller et andet bemyndiget organ. Sådanne erklæringer giver dog retssikkerhed med hensyn til (den manglende) rimelighed i et givet kontraktvilkår, navnlig i de tilfælde, hvor der kan være tale om forskellige opfattelser af dens urimelighed.

²⁷⁹ Se afsnit 1.2.5 om erhvervsdrivende, der er etableret i et tredjeland.

²⁸⁰ Uanset om det sker gennem kontraktvilkår, som har været genstand for individuel forhandling, eller kontraktvilkår som omhandlet i artikel 3, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår.

²⁸¹ Domstolen har imidlertid præciseret, at forbrugerne efter at være blevet informeret om, at et kontraktvilkår er urimeligt, kan beslutte ikke at påberåbe sig denne beskyttelse (se afsnit 4.3.3 og 5.5.1 og 5.5.5). I sag C-452/18, Ibercaja (verserende pr. 31. maj 2019), opfordres Domstolen til at overveje kontraktvilkår, der er indeholdt i en aftale om novation, i henhold til hvilken en forbruger har givet afkald på retten til at fremsætte restitutionskrav baseret på kontraktvilkår, der kan have været urimelige i forbindelse med et "forlig" vedrørende konsekvenserne af et urimeligt kontraktvilkår, og kan give yderligere vejledning om dette princip.

²⁸² Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo m.fl., præmis 61.

Derfor kan den ikkebindende karakter ikke afhænge af, om eller hvornår en forbruger rejste spørgsmålet om urimelige kontraktvilkår eller anfægtede gyldigheden heraf, som Domstolen²⁸³ har bekræftet ved at fastslå, at

"[...] direktivets artikel 6, stk. 1, skal fortolkes således, at et urimeligt kontraktvilkår ikke binder forbrugeren, og at det i denne henseende ikke er nødvendigt, at forbrugeren forudgående har anfægtet vilkåret og fået medhold."

Dette indebærer også, at forbrugere i princippet ikke kan forhindres i at anmode en erhvervsdrivende om at fjerne et givet urimeligt kontraktvilkår fra aftalen, anmode en national ret om, at et kontraktvilkår erklæres ugyldigt eller gøre indsigelse mod krav fra erhvervsdrivende baseret på urimelige kontraktvilkår på grund af eventuelle forældelsesfrister²⁸⁴. Det samme gælder de nationale retters beføjelse til at vurdere, om kontraktvilkårene er urimelige. Domstolen²⁸⁵ har udtalt følgende:

"[...] [D]en beskyttelse, som ved direktivet sikres forbrugerne, er til hinder for en national ordning, der i sager, anlagt af erhvervsdrivende mod forbrugere på grundlag af en gensidig kontrakt, forbyder den nationale ret efter udløbet af en forældelsesfrist af egen drift eller efter en indsigelse fra forbrugeren at henvise til et urimeligt vilkår i kontrakten."

Hvis en national ret i forbindelse med en tvist eller et kollektivt søgsmål finder, at et bestemt kontraktvilkår er urimeligt, gælder denne konstatering eller erklæring med tilbagevirkende kraft. Det betyder, at det skal have virkning fra aftalens indgåelse eller på det tidspunkt, hvor det relevante vilkår blev indsat i aftalen og ikke fra tidspunktet for dommen²⁸⁶.

4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser

I dette afsnit drøftes det princip, at urimelige kontraktvilkår skal ophæves og ikke kan revideres (underafsnit 4.3.1), og de særlige omstændigheder, der gør det muligt at udfylde de huller i aftalen, der skyldes afskaffelsen af et urimeligt kontraktvilkår (underafsnit 4.3.2).

4.3.1. Princippet: ophævelse af urimelige kontraktvilkår og forbud mod at ændre dem

I henhold til artikel 6, stk. 1, gælder det, at mens urimelige kontraktvilkår ikke er bindende for forbrugerne, forbliver den resterende del af aftalen bindende for parterne, "hvis den kan opretholdes uden de urimelige kontraktvilkår." Domstolen²⁸⁷ har gentagne gange understreget følgende:

²⁸³ Sag C-243/08, Pannon GSM, præmis 28, som er citeret her.

²⁸⁴ At forbrugere generelt er underlagt frister for anvendelse af retsmidler i løbende sager eller kan være underlagt rimelige forældelsesfrister ved restitutionskrav for betalinger foretaget på grundlag af urimelige kontraktvilkår er en anden sag, se forenede sager C-154/15, C307/15 og C308/15, Gutiérrez Naranjo, præmis 69-70.

²⁸⁵ Sag C-473/00, Cofidis, præmis 38. De nationale retters forpligtelse til at vurdere urimelige kontraktvilkår af egen drift (ex officio) behandles i afsnit 5.

²⁸⁶ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C308/15, Gutiérrez Naranjo, den dispositive del og præmis 73-75.

²⁸⁷ Forenede sager C-96/16 og C-94/17, Banco Santander Escobedo Cortés, præmis 73. I sag C-618/10, Banco Español de Crédito, fastslog Domstolen de grundlæggende principper vedrørende de konsekvenser, der skal drages af den ikke-bindende karakter af urimelige kontraktvilkår. De er blevet bekræftet i adskillige tilfælde, f.eks. sag C-488/11, Asbeek Brusse, sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, forenede sager C-482/13, C-484/13,

"[...] det fremgår af ordlyden af artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, at den nationale ret kun er forpligtet til at undlade at anvende et urimeligt kontraktvilkår, således at det ikke binder forbrugeren, men at den ikke har kompetence til at ændre vilkårets indhold. Denne kontrakt skal nemlig principielt opretholdes uden nogen anden ændring end den, der følger af ophævelsen af urimelige kontraktvilkår, for så vidt som en sådan opretholdelse af kontrakten retligt set er mulig i overensstemmelse med reglerne i national ret [...]"²⁸⁸.

Dette betyder f.eks. med hensyn til urimelige bødevilkår, at de nationale retter ikke må reducere det beløb, der skal betales i henhold til aftalen, til et acceptabelt niveau, men at de blot skal fjerne vilkåret i sin helhed²⁸⁹.

Ændring af urimelige kontraktvilkår ville rent faktisk indebære, at de pågældende vilkår fortsat ville være delvist bindende, og at erhvervsdrivende ville drage nogen fordel af at anvende sådanne vilkår. Dette ville undergrave effektiviteten af direktivet om urimelige kontraktvilkårs artikel 6, stk. 1, og ophæve den afskrækkende virkning, som artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår søger at opnå ved at anse urimelige kontraktvilkår for ikke at være bindende²⁹⁰. Ophævelsen af en sådan afskrækkende virkning ville også være uforenelig med målet om at bekæmpe den fortsatte brug af urimelige kontraktvilkår, der er afspejlet i artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår²⁹¹.

Efter samme logik kan en **delvis sletning** af et urimeligt kontraktvilkår ikke antages, da det generelt vil svare til en revision af et kontraktvilkår ved at ændre indholdet²⁹².

Dette kan kun være forskelligt i tilfælde, hvor det, der kan se ud som et "kontraktvilkår", i realiteten er sammensat af forskellige kontraktvilkår som omhandlet i artikel 3, stk. 1. Dette kan især være tilfældet, når et kontraktvilkår indeholder to (eller flere) bestemmelser, der kan adskilles fra hinanden på en sådan måde, at en af dem kan slettes, mens de resterende bestemmelser stadig er klare og forståelige og kan vurderes særskilt.

C-485/13 og C-487/13, Unicaja Banco y Caixabank, sag C-421/14, Banco Primus, præmis 71, og forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo præmis 57-61.

²⁸⁸ Henvisning til sag C-421/14, Banco Primus, præmis 71 og den deri nævnte retspraksis.

²⁸⁹ F.eks. sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 59: "[...] direktivets artikel 6, stk. 1, ikke kan fortolkes således, at bestemmelsen i et tilfælde, hvor en national retsinstans fastslår, at et bødevilkår i en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, er urimeligt, giver retsinstansen mulighed for at nedsætte den bøde, der pålægges forbrugeren, i stedet for at se helt bort fra det omhandlede vilkår [...]."

²⁹⁰ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo præmis 60-62.

²⁹¹ F.eks. sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 58: "Domstolen har endvidere fastslået, at denne fortolkning underbygges af formålet med og den generelle opbygning af direktivet. Den har i denne forbindelse fastslået, at direktivet på grund af arten og betydningen af den offentlige interesse, som den beskyttelse, der er sikret forbrugere, som befinder sig i en svagere stilling end den erhvervsdrivende, hviler på, som det fremgår af dets artikel 7, stk. 1, således pålægger medlemsstaterne at fastsætte egnede og effektive midler "til at bringe anvendelsen af urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem forbrugere og en erhvervsdrivende, til ophør". Imidlertid, hvis det stod en national retsinstans frit for at ændre indholdet af urimelige kontraktvilkår, der fremgår af sådanne aftaler, ville en sådan adgang kunne skade gennemførelsen af det langsigtede mål, der er nævnt i direktivets artikel 7, eftersom denne adgang ville bidrage til at eliminere den afskrækkende virkning på erhvervsdrivende, der opstår ved helt og holdent at undlade at anvende sådanne urimelige vilkår over for forbrugere (dommen i sagen Banco Español de Crédito, præmis 66-69)."

²⁹² Domstolen bekræftede dette i forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, præmis 55: "I det foreliggende tilfælde ville det i sidste ende være ensbetydende med at ændre indholdet af de i hovedsagerne omhandlede kontraktvilkår og påvirke deres væsentlige indhold blot at fjerne den ophævelsesgrund, der gør dem urimelige. Følgelig kan en delvis opretholdelse af de nævnte vilkår ikke anerkendes, idet dette ville kunne være til direkte skade for den afskrækkende virkning, der er henvist til i denne doms foregående præmis."

Indtil videre har Domstolen kun givet nogle få oplysninger om kriterierne for at afgøre, hvad der udgør et særskilt kontraktvilkår. Den sonder f.eks. mellem kontraktvilkår, der fastsætter de grundlæggende forpligtelser for forbrugeren til at tilbagebetale et lån i en given valuta, og vilkårene for valutakonverteringsmekanismen²⁹³, som derfor pr. definition er separate kontraktvilkår. Det samme gælder for så vidt angår fastsættelsen af den pris, som forbrugeren skal betale, og en mekanisme til prisændringer i langsigtede aftaler²⁹⁴.

Domstolen²⁹⁵ har også skelnet mellem et vilkår, der fastsætter den almindelige rentesats, der skal betales for et realkreditlån, og et vilkår om morarenter, også selv om sidstnævnte defineres som et supplement til den almindelige rente. Efter at have fastslået, at almindelige renter og morarenter har meget forskellige funktioner, forklarede Domstolen, at

" [...] disse betragtninger [finder] anvendelse, uanset hvorledes det kontraktvilkår, som fastsætter morarenten, og det kontraktvilkår, som fastsætter den ordinære rente, er affattet. De gælder navnlig ikke alene, når morarenten er fastsat uafhængigt af den ordinære rente i et særskilt vilkår, men ligeledes når morarenten er fastsat i form af en forhøjelse af den ordinære rente med et vist antal procentpoint. I sidstnævnte tilfælde kræver direktiv 93/13, da det urimelige kontraktvilkår består i denne forhøjelse, alene, at denne forhøjelse ophæves."

I forbindelse med delvis sletning har Domstolen indtil videre ikke anført, om "overstregningsdoktrinen", som den tyske højesteret har anvendt, er forenelig med direktivet om urimelige kontraktvilkår²⁹⁶. I henhold til denne doktrin skelnes der mellem den utilladelige ændring²⁹⁷ af et kontraktvilkår og den tilladte sletning af en urimelig bestemmelse i et kontraktvilkår, hvis det resterende indhold af vilkåret kan anvendes uden yderligere indgreb. Domstolen har imidlertid fastslået, at i forbindelse med en løbetid i en låneaftale om fast ejendom, som gav banken mulighed for at ophæve hele lånet, efter at forbrugeren havde undladt at betale en enkelt månedlig rate, kan forpligtelsen til førtidig tilbagebetaling *ikke adskilles* fra betingelsen om (kun) én ubetalt månedlig rate *uden at ændre substansen i disse vilkår*. I så fald kunne klausulen ikke adskilles.

Sammenfattende kan det siges, at

- det, der er afgørende for kontraktvilkårenes uafhængighed, er visse bestemmelsers indhold eller funktion, og ikke den måde, hvorpå de præsenteres i en given aftale, og
- en delvis sletning er ikke mulig, hvis to dele af et kontraktvilkår er forbundet på en sådan måde, at fjernelsen af en del ville påvirke indholdet af de resterende kontraktvilkår.

I denne forbindelse er det ikke udelukket, at et enkelt stykke/nummer i en aftale indeholder mere end ét kontraktvilkår som omhandlet i artikel 3, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår. Omvendt er det muligt, at to stykker/numre eller endda bestemmelser i forskellige dokumenter udgør ét enkelt kontraktvilkår i lyset af deres indhold.

²⁹³ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, og sag C-186/16, Andriciuc, sammenholdt med artikel 4, stk. 2.

²⁹⁴ Sag C-472/11, Invitel, og sag C-92/11, RWE Vertrieb.

²⁹⁵ Forenede sager C-96/16 og C-94/17, Banco Santander Escobedo Cortes, navnlig præmis 76 og 77.

²⁹⁶ I forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, kommenterede Domstolen ikke dette spørgsmål direkte, selv om den spanske højesteret i sag C-70/17 specifikt havde henvist til denne doktrin.

²⁹⁷ Også kaldet "geltungsserhaltende Reduktion" i den tyske doktrin og retspraksis.

Princippet om, at nationale retter ikke må ændre urimelige kontraktvilkår, finder anvendelse, uanset om forbrugeren påberåber sig urimelige kontraktvilkår, eller vilkårene anses, ex officio, for at være urimelige.

Dette princip påvirker imidlertid ikke parternes ret til at ændre eller erstatte et urimeligt kontraktvilkår med et nyt inden for rammerne af deres kontraktfrihed. Hvis det nye vilkår er et kontraktvilkår som omhandlet i artikel 3, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår, skal det vurderes særskilt i henhold til artikel 3, 4 og 5 i direktivet om urimelige kontraktvilkår. Samtidig kan ændringen eller udskiftningen af et urimeligt kontraktvilkår i princippet ikke fjerne forbrugernes rettigheder som følge af, at det ændrede/udskiftede vilkår ikke er bindende, f.eks. restitutionskrav²⁹⁸. Domstolen kan kaste mere lys over disse spørgsmål i forbindelse med såkaldte "aftaler om novation"²⁹⁹.

Princippet om, at urimelige kontraktvilkår blot skal fjernes fra aftalen, mens den resterende del af aftalen fortsat er bindende for parterne, giver ikke problemer i de tilfælde, hvor aftalen kan opfyldes uden de(t) urimelige kontraktvilkår. Dette kan f.eks. være tilfældet i forbindelse med kontraktmæssige sanktioner såsom morarenter³⁰⁰, bestemmelser, der begrænser den erhvervsdrivendes ansvar for upassende udførelse, eller lovvalg, jurisdiktion eller voldgiftsbestemmelser. Tilfælde, hvor dette er mere kompliceret, behandles i afsnit 4.3.2.

4.3.2. Undtagelsen: Udfyldelse af huller i aftalen for at undgå, at den bliver ugyldig

I henhold til artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår gælder den resterende del af aftalen kun, hvis den "kan opretholdes uden de urimelige kontraktvilkår".

Hvorvidt det er muligt at fortsætte aftalen uden det urimelige kontraktvilkår, kræver en "vurdering af gyldigheden af en retsakt på baggrund af ufravigelige nationale grundsætninger"³⁰¹. Dette indebærer en individuel analyse af, hvorvidt kontrakten kan gennemføres juridisk eller teknisk, uden det urimelige kontraktvilkår. Vurderingen kan derfor ikke baseres på rent økonomiske hensyn. Undersøgelsen af, om aftalen kan opretholdes, skal være *objektiv*, dvs. at den ikke kan baseres på en enkelt parts interesser³⁰². Dette indebærer, at det ikke må være afgørende, om den erhvervsdrivende ikke ville have indgået aftalen uden det urimelige kontraktvilkår, eller om sletningen af vilkåret gør aftalen mindre attraktiv set ud fra et økonomisk synspunkt.

En aftale kan ikke opfyldes, dvs. "kan ikke opretholdes", hvis et kontraktvilkår, der definerer hovedgenstanden, eller som er af afgørende betydning for beregningen af den betaling, som forbrugeren skal erlægge, fjernes³⁰³. Dette gælder f.eks. for den valuta, betalingerne skal foretages i³⁰⁴, eller et vilkår, der fastsætter vekselkursen med henblik på beregning af afdrag på et lån i fremmed valuta³⁰⁵.

²⁹⁸ Punkt 5.4.

²⁹⁹ Sag C-452/18, Ibercaja (verserende den 31. maj 2019).

³⁰⁰ Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, sag C-488/11, Asbeek Brusse, forenede sager C-96/16 og C-94/17, Banco Santander Escobedo Cortés osv.

³⁰¹ I sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 65, og sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 57, fastslog Domstolen, at "[d]enne kontrakt skal nemlig principielt opretholdes uden nogen anden ændring end den, der følger af ophævelsen af urimelige kontraktvilkår, for så vidt som en sådan opretholdelse af kontrakten **retligt** set er mulig i overensstemmelse med reglerne i national ret."

³⁰² Sag C-453/10, Pereničová og Perenič, præmis 32, sag C-118/17, Dunai, præmis 51.

³⁰³ Sag C-118/17, Dunai, præmis 52.

³⁰⁴ Sag C-186/16, Andriucic, præmis 35 og 37.

³⁰⁵ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai.

Samtidig skal der tages hensyn til, at artikel 6, stk. 1, har til formål at genskabe balancen mellem parterne ved at fjerne urimelige kontraktvilkår, mens gyldigheden af aftalen i sin helhed i princippet bevarer, og ikke at annullere alle aftaler, der indeholder urimelige vilkår³⁰⁶. En medlemsstat kan dog fastsætte, at en aftale, der indeholder urimelige vilkår, kan annulleres i sin helhed, hvis dette sikrer en bedre forbrugerbeskyttelse³⁰⁷.

En annullation af aftalen kan have negative konsekvenser for forbrugeren, f.eks. forpligtelsen til at tilbagebetale hele lånet med det samme frem for i de aftalte afdrag, hvilket kan være i strid med den beskyttelse, som tilsigtes i direktivet om urimelige kontraktvilkår. Domstolen³⁰⁸ har derfor anerkendt, at nationale retter undtagelsesvis på visse betingelser kan erstatte et urimeligt kontraktvilkår med en deklaratorisk national bestemmelse for at undgå, at aftalen annulleres. I forbindelse med en sag, hvor det med en deklaratorisk bestemmelse blev undgået, at en låneaftale, der var optaget i udenlandsk valuta, blev annulleret som følge af, at der var tale om en valutakonverteringsmekanisme, fastslog Domstolen følgende:

"80 Heraf følger imidlertid ikke, at artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 i en situation som den i hovedsagen omhandlede er til hinder for, at den nationale ret under anvendelse af aftaleretlige principper ophæver det urimelige kontraktvilkår og erstatter det med en deklaratorisk bestemmelse i national ret.

81 Henset til formålet med direktiv 93/13 er det tværtimod fuldt ud berettiget at erstatte et urimeligt kontraktvilkår med en sådan bestemmelse – der, som det fremgår af 13. betragtning til direktiv 93/13, anses for ikke at indeholde urimelige kontraktvilkår – da dette bevirker, at aftalen til trods for ophævelsen af vilkår III/2 kan opretholdes og fortsat være bindende for parterne."

Domstolen forklarede endvidere, at de "negative følger" af annulleringen af aftalen for forbrugeren kunne bringe den tilsigtede forebyggende virkning af at annullere det urimelige kontraktvilkår i fare³⁰⁹.

Derfor skal de nationale retter i henhold til den aktuelle retspraksis³¹⁰, inden de erstatter det urimelige kontraktvilkår med "en deklaratorisk national bestemmelse", vurdere, om

- ophævelsen af det urimelige kontraktvilkår *objektivt set* ville medføre, at hele aftalen blev annulleret,
- og om dette har *særligt negative følger* for forbrugeren³¹¹ i lyset af alle relevante bestemmelser i national lovgivning, herunder de processuelle regler³¹².

³⁰⁶ Sag C-453/10, Pereničová og Perenič, præmis 31, sag C-118/17, Dunai, præmis 51, sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 82, og sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 40.

³⁰⁷ Sag C-453/10, Pereničová og Perenič, præmis 35.

³⁰⁸ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 80 og 81.

³⁰⁹ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 83.

³¹⁰ Domstolen bekræftede principperne i sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 85, forenede sager C-482/13, C-484/13, C-485/13 og C-487/13, Unicaja Banco y Caixabank, præmis 33, forenede sager C-96/16 og C-94/17, Banco Santander Escobedo Cortés, præmis 74, og forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, præmis 56-63.

³¹¹ Domstolen understregede, at konsekvenserne skal være "særligt negative" for forbrugerne, således at sidstnævnte "straffes", i sag C-118/17, Dunai, præmis 54, C-96/16 og C-94/17, Banco Santander og Escobedo Cortés, præmis 74, sag C-51/17, OTP Bank og OTP Faktoring, præmis 61, eller det er "i strid med forbrugerens interesser", Dunai, præmis 55.

³¹² Forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, præmis 61 og 62.

Begrebet "**deklaratoriske bestemmelser i national ret**" hverken defineres eller anvendes i direktivet om urimelige kontraktvilkår. I en anden sammenhæng henviser det til "*regler, som ifølge lovgivningen gælder mellem de kontraherende parter, når der ikke er aftalt anden ordning*". Denne kvasidefinition afspejler, hvad der forstås ved deklaratoriske bestemmelser, og Domstolen henviser ved anvendelsen af dette begreb i forbindelse med artikel 6, stk. 1, til betragtning 13 i direktivet om urimelige kontraktvilkår³¹³.

Domstolen kan udvide fortolkningen af begrebet "deklaratoriske bestemmelser i national ret". Den kan f.eks. præcisere, om dette udelukkende vedrører bestemmelser, der specifikt regulerer parternes rettigheder og forpligtelser i forbindelse med en aftale, eller om den også kan omfatte almindelige aftaleretlige bestemmelser³¹⁴. Når sådanne generelle bestemmelser giver mulighed for en kreativ tilpasning af aftalen, opstår spørgsmålet om, hvorvidt dette svarer til en ikke tilladt "ændring" af de(t) relevante kontraktvilkår³¹⁵.

Domstolen³¹⁶ har anført, at lovbestemmelser, der tjener som model eller reference for kontraktvilkår, men som ikke er teknisk deklaratoriske bestemmelser, *under særlige omstændigheder* kan anvendes til at erstatte et urimeligt kontraktvilkår med henblik på at forhindre, at aftalen bliver ugyldig.

Domstolen kan også stadig præcisere, om det under ganske særlige omstændigheder kan antages, at en anden form for afhjælpning af den mangel, der er tilbage på grund af et urimeligt kontraktvilkår, kan tages i betragtning³¹⁷.

Når de nationale retter vurderer de **særligt negative følger for forbrugerne**, skal de tage hensyn til *forbrugerens interesser* på det tidspunkt, hvor spørgsmålet indbringes for den nationale ret³¹⁸. I tilfælde, hvor det er juridisk umuligt at opretholde aftalen efter fjernelsen af et urimeligt kontraktvilkår, og hvor en *videreførelse af aftalen ville være i strid med forbrugerens interesser*, har Domstolen præciseret, at de nationale retsinstanter ikke må bevare aftalens gyldighed³¹⁹. I sådanne tilfælde kan den nationale lovgivning således ikke forhindre forbrugerne i at gøre brug af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår til at annullere aftalen³²⁰.

³¹³ Sag C-26/13, Kásler og Káslerné Rábai, præmis 80-81, sag C-92/11, RWE Vertrieb, præmis 26, sag C-280/13, Barclays Bank, præmis 31 og 42, sag C-7/16, Banco Popular Español og PL Salvador, præmis 21 sag C-446/17, Woonhaven Antwerpen BV CVBA mod Berkani og Hajji, præmis 25.

³¹⁴ Sag C-260/18, Dziubak (verserende den 31. maj 2019). Denne sag vedrører bl.a. følgerne af en potentiel annullation af et kontraktvilkår, der angiver valutakonverteringsmekanismen for et lån i udenlandsk valuta.

³¹⁵ I sit forslag til afgørelse af 14. maj 2019 i sag C-260/18, Dziubak, mener generaladvokat Pitruzzella, at begrebet deklaratorisk bestemmelse skal fortolkes snævert, således at det kun finder anvendelse på bestemmelser, der som sådan kan erstatte det urimelige kontraktvilkår uden at kræve "kreativitet" af dommeren, eftersom en sådan "kreativitet" efter hans mening ville svare til en ændring af urimelige kontraktvilkår (præmis 77-79).

³¹⁶ Forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, præmis 59.

³¹⁷ Sag C-126/18, Gómez del Moral Guasch (verserende pr. 31. maj 2019), som indebærer en eventuel annullation af henvisningen i en låneaftale om fast ejendom til et indeks over den gældende rentesats. Hvis dette kontraktvilkår var urimeligt, ville der ikke være aftale om den gældende rentesats.

³¹⁸ Forslag til afgørelse fra generaladvokat Pitruzzella af 14. maj 2019 i sag C-260/18, Dziubak, præmis 60. Der skal sondres mellem dette og vurderingen af de urimelige kontraktvilkår i artikel 3, stk. 1, hvor der tages hensyn til omstændighederne ved aftalens indgåelse.

³¹⁹ Sag C-118/17, Dunai, præmis 55.

³²⁰ Sag C-118/17, Dunai, præmis 51-55.

Domstolen har indtil videre ikke udtrykkeligt fastslået³²¹, om den nationale ret skal fastslå forbrugerens interesse i at annullere aftalen udelukkende på grundlag af objektive kriterier eller i forhold til forbrugerens præferencer, således som det kommer til udtryk i sagen. Der er dog gode argumenter for at respektere forbrugerens præferencer, idet det tages i betragtning, at forbrugeren endog i retssager kan insistere på, at der anvendes et urimeligt vilkår³²².

4.3.3. Anvendelse af supplerende bestemmelser i andre tilfælde

Domstolen har indtil videre ikke specifikt afgjort spørgsmålet om, hvorvidt deklaratoriske bestemmelser i national ret kan anvendes, når fjernelsen af et kontraktvilkår ikke fører til annullation af aftalen, som f.eks. bestemmelser om sanktioner, men hvor dette ikke indebærer en "ændring" af det urimelige kontraktvilkår ved den nationale ret. Domstolen³²³ har fastslået, at fremgangsmåden, som er anlagt af en national højesteret, som ikke har overholdt lovbestemte morarenter, efter at have fjernet en urimelig klausul om morarenter fra en kontrakt, var forenelig med direktivet om urimelige kontraktvilkår. Domstolen har imidlertid ikke anført, at dette resultat var et krav i direktivet om urimelige kontraktvilkår. Ikke desto mindre kan den retspraksis, der behandles i punkt 4.3.2, tyde på, at det kun er muligt at anvende deklaratoriske bestemmelser, hvis aftalen ellers ville være ugyldig.

4.3.4. Mulig anvendelse af urimelige kontraktvilkår på trods af, at de er urimelige³²⁴?

Domstolen³²⁵ har fastslået, at i tilfælde, hvor aftalen fortsat kan eksistere uden et urimeligt vilkår³²⁶, og efter at dommeren har underrettet forbrugeren om, at kontraktvilkåret er urimeligt og ikke er bindende, kan forbrugeren beslutte ikke at påberåbe sig denne beskyttelse, således at kontraktvilkåret reelt bliver anvendt.

4.4. Restitution af fordele erhvervet på grundlag af urimelige kontraktvilkår

En anden konsekvens af den ikke-bindende karakter af urimelige kontraktvilkår er, at når forbrugerne har foretaget betalinger baseret på urimelige kontraktvilkår, skal de have ret til tilbagebetaling af sådanne beløb³²⁷:

"62 Det følger heraf, at den nationale rets forpligtelse til at tilsidesætte et urimeligt kontraktvilkår, der pålægger betaling af beløb, der viser sig at være uretmæssige, i princippet medfører en dertil svarende pligt til tilbagebetaling af de samme beløb.

63 En manglende tilbagebetalingsforpligtelse ville kunne sætte den afskrækkende virkning over styr, som ved artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, sammenholdt med dette direktivs artikel 7, stk. 1, er forbundet med konstateringen af, at et vilkår i en kontrakt, som en erhvervsdrivende

³²¹ I sag C-118/17, Dunai, præmis 53-55, synes forbrugerens interesse i at annullere aftalen at falde sammen med forbrugerens anmodning. I sin udtalelse af 14. maj 2019 i sag C-260/18, Dziubak, præmis 67, mener generaladvokat Pitruzzella, at forbrugerens præference er afgørende. I de forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria, præmis 61 og 62, henviser Domstolen til en vurdering, der skal foretages af den nationale dommer i lyset af gældende national ret, men udelukker ikke, at den nationale dommer rejser dette spørgsmål over for forbrugeren.

³²² Se punkt 4.3.3 nedenfor.

³²³ Forenede sager C-94/17 og C-96/16, Banco Santander Escobedo Cortés.

³²⁴ Se også punkt 5.5.1 og 5.5.5 nedenfor.

³²⁵ Sag C-243/08, Pannon GSM. Se efterfølgende bekræftelse, f.eks. i sag C-472/11, Banif Plus Bank, præmis 27 og 35, og forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, præmis 63.

³²⁶ Forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, præmis 63.

³²⁷ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo, præmis 62 og 63, som er citeret her, sag C-483/16, Sziber, præmis 53.

har indgået med en forbruger, er urimeligt."

Kun bestemmelser vedrørende retssikkerhed, navnlig med hensyn til retskraft og rimelige forældelsesfrister, kan begrænse en sådan **tilbagebetalingsforpligtelse**³²⁸. Samtidig kan medlemsstater, herunder nationale lovgivere og retsinstanser, måske ikke i tide begrænse virkningen af en konstatering af, at et givet kontraktvilkår er urimeligt³²⁹, og dermed f.eks. udelukke restitutionskrav i tiden forud for en sådan konstatering³³⁰:

"Artikel 6, stk. 1, i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 [...] skal fortolkes således, at den er til hinder for en national retspraksis, der tidsbegrænser de restituerende virkninger, der er knyttet til en retslig erklæring om, at et vilkår i en kontrakt, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, er urimeligt i henhold til dette direktivs artikel 3, stk. 1, til alene at omfatte de beløb, der er betalt med urette i henhold til et sådant vilkår efter afsigelsen af den dom, hvori det er blevet fastslået, at vilkåret er urimeligt."

Domstolen mindede i den forbindelse om, at det alene tilkommer Domstolen, henset til det grundlæggende krav om en ensartet og generel anvendelse af EU-retten, at træffe afgørelse om de tidsmæssige begrænsninger, der skal indgå i den fortolkning, den giver af en sådan regel i EU-retten³³¹. Generelt skal Domstolens fortolkning af en EU-retlig regel anvendes af de nationale retter, også på retlige forhold, der opstår og er fastslået inden Domstolens dom, idet det i dens fortolkning er fastlagt, hvordan den pågældende regel skal forstås og anvendes, henholdsvis burde have været forstået og anvendt fra sin ikrafttræden³³². Domstolen kan derfor "kun undtagelsesvis" begrænse den tidsmæssige virkning af sine afgørelser i henhold til det generelle princip om retssikkerhed, hvis to hovedbetingelser er opfyldt: i) De berørte markedsdeltagere skal være i god tro, og ii) der skal være fare for alvorlige forstyrrelser som følge af anvendelsen af Domstolens retspraksis med tilbagevirkende kraft³³³.

5. Retsmidler og processuelle garantier i henhold til artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår

5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om ækvivalens og effektivitet generelt

Artikel 6

1. Medlemsstaterne fastsætter, at urimelige kontraktvilkår i en aftale, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, i henhold til deres nationale lovgivning ikke

³²⁸ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo præmis 67-69.

³²⁹ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo, præmis 70-71. Domstolen skelner klart mellem en sådan tidsmæssig forældelse og en rimelig forældelsesfrist med hensyn til at indbringe sager i henhold til national lovgivning.

³³⁰ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo. Den citerede passage er fra den dispositive del.

³³¹ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15 Gutiérrez Naranjo, præmis 70, med henvisning til sag C-309/85, Barra m.fl., præmis 13.

³³² Sag C-92/11, RWE Vertrieb, præmis 58, med henvisning til tidligere retspraksis.

³³³ Sag C-92/11, RWE Vertrieb, præmis 59, med henvisning til tidligere retspraksis.

binder forbrugeren, og at aftalen forbliver bindende for parterne på i øvrigt samme vilkår, hvis den kan opretholdes uden de urimelige kontraktvilkår.

[...]

Artikel 7

1. Medlemsstaterne sikrer, at der i forbrugernes og konkurrenternes interesse findes egnede og effektive midler til at bringe anvendelsen af urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem forbrugere og en erhvervsdrivende, til ophør.

[...]

Artikel 47 i chartret om grundlæggende rettigheder

Adgang til effektive retsmidler og til en upartisk domstol

Enhver, hvis rettigheder og friheder som sikret af EU-retten er blevet krænkede, skal have adgang til effektive retsmidler for en domstol under overholdelse af de betingelser, der er fastsat i denne artikel.

[...]

Artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår fastlægger, hvordan forbrugerne skal beskyttes mod urimelige kontraktvilkår, og supplerer hinanden³³⁴.

Følgerne af den ikkebindende karakter af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser er beskrevet i afsnit 4 ovenfor. I dette afsnit behandles konsekvenserne af artikel 6, stk. 1, sammenholdt med artikel 7, stk. 1, og principperne om *ækvivalens* og *effektivitet*, for de processuelle regler og for de nationale retters beføjelser og forpligtelser.

Artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår afspejler, navnlig med hensyn til urimelige kontraktvilkår, den generelle ret til effektive retsmidler mod krænkelse af de rettigheder og friheder, der er sikret i EU-retten ved artikel 47 i EU's charter om grundlæggende rettigheder³³⁵.

Artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, indeholder ikke nogen specifikke processuelle regler, men deres mål kan kun opfyldes, hvis de nationale processuelle regler bidrager til, at de nås, og ikke skaber ubegrundede hindringer for forbrugerne, så de kan forlade sig på den beskyttelse, som direktivet om urimelige kontraktvilkår giver dem.

I mangel af harmonisering af de processuelle regler i en EU-retsakt har Domstolen understreget medlemsstaternes *procesautonomi*³³⁶, men også deres ansvar for at sikre, at de rettigheder, der følger af EU-retten, beskyttes effektivt³³⁷. Domstolen har fastslået, at for så vidt som medlemsstaternes processuelle regler påvirker anvendelsen af de rettigheder, der er fastsat i EU-retten, skal sådanne regler være i overensstemmelse med principperne om

³³⁴ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo præmis 53-56.

³³⁵ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 59. Domstolen har også forklaret, at princippet om effektiv retsbeskyttelse er et generelt princip i EU-retten, der stammer fra medlemsstaternes fælles forfatningsmæssige traditioner, som er nedfældet i artikel 6 og 13 i EMRK og stadfæstet ved artikel 47 i chartret, forenede sager C-317/08, C-318/08, C-319/08 og C-320/08, Alassini, præmis 61.

³³⁶ F.eks. sag C-49/14, Finanmadrid, præmis 40, forenede sager C-240/98 til C-244/98, Océano Grupo Editorial, sag C-168/05, Mostaza Claro, sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones. For nylig sag C-618/10, Banco Español de Crédito, sag C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, og sag C-453/10, Pereničová og Perenič.

³³⁷ Forenede sager C-317/08, C-318/08, C-319/08 og C-320/08, Alassini, præmis 61.

ækvivalens og *effektivitet*³³⁸. Den har henvist til disse principper som en konkretisering af medlemsstaternes generelle forpligtelse til at sikre retlig beskyttelse af en persons rettigheder i henhold til EU-retten³³⁹.

Ækvivalens betyder, at de processuelle regler for beskyttelse af de rettigheder, der følger af EU-retten, ikke må være mindre gunstige end dem, der gælder for beskyttelse af tilsvarende rettigheder i henhold til national ret³⁴⁰ eller tilsvarende nationale foranstaltninger³⁴¹.

Effektivitet betyder, at de nationale processuelle regler ikke i praksis må gøre det umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt³⁴² for borgere, herunder forbrugere, at udøve rettigheder i henhold til EU-retten³⁴³.

Domstolen har beskrevet betydningen af *ækvivalens* og *effektivitet* som følger³⁴⁴:

"I denne henseende bemærkes, at det, når der ikke er udstedt fællesskabsbestemmelser på området, tilkommer hver enkelt medlemsstat i sin interne retsorden at udpege de kompetente retter og fastsætte de processuelle regler for sagsanlæg til sikring af beskyttelsen af de rettigheder, som fællesskabsrettens direkte virkning medfører for borgerne. Disse processuelle regler må dog ikke være mindre gunstige end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål på grundlag af national ret, og de må heller ikke i praksis gøre det umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt at udøve de rettigheder, der tillægges i henhold til Fællesskabets retsorden [...]"

Domstolen har udviklet disse principper yderligere med hensyn til forbrugerlovgivningen og navnlig direktivet om urimelige kontraktvilkår, som indeholder en række specifikke proceskrav, som Domstolen bruger til at sikre, at forbrugerne beskyttes effektivt mod urimelige kontraktvilkår, også i forbindelse med retssager.

Afhængigt af sagens omstændigheder og de spørgsmål, som de forelæggende retter har stillet, har Domstolen baseret disse krav på:

- *effektiviteten*³⁴⁵ af den uforbindende karakter af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår
- kravet om egnede og effektive midler til at bringe anvendelsen af urimelige kontraktvilkår til ophør i henhold til artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår³⁴⁶
- den grundlæggende ret til effektive retsmidler, jf. chartrets artikel 47³⁴⁷

³³⁸ Forenede sager C-430/93 og C-431/93, Van Schijndel, sag C-432/05, Unibet (London) Ltd. og Unibet (International) Ltd., sag C-126/97, Eco-Swiss China Time Ltd, sag C-49/14, Finanmadrid, præmis 40.

³³⁹ Forenede sager C-317/08, C-318/08, C319/08 og C-320/08, Alassini, præmis 49.

³⁴⁰ Sag C-377/14, Radlinger og Radlingerová, præmis 48, sag C-49/14, Finanmadrid, præmis 40, sag C-169/14, Sánchez Morcillo og Abril García, præmis 31, og den citerede retspraksis.

³⁴¹ Sag C-567/13, Nóra Baczó, præmis 42-47.

³⁴² Begge begreber findes i Domstolens retspraksis.

³⁴³ sag C-49/14, Finanmadrid, præmis 40, sag C-196/14, Sánchez Morcillo og Abril García, præmis 31, og den citerede retspraksis.

³⁴⁴ Forenede sager C-430/93 og 431/93, Van Schijndel, præmis 17.

³⁴⁵ Domstolen anvender en *effektiv* beskyttelse i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår som standard for vurderingen af de processuelle begrænsninger samt et positivt krav, der især ligger til grund for ex officio-kontrol, f.eks. sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 44, sag C-49/14, Finanmadrid, præmis 4. Se også sag C-497/13, Froukje Faber, præmis 42-47, vedrørende Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 99/44/EF om visse aspekter af forbruger køb og garantier i forbindelse hermed.

³⁴⁶ F.eks. sag C-176/17, Profi Credit Polska.

³⁴⁷ F.eks. sag C-176/17, Profi Credit Polska.

- samt, afhængigt af gældende national lovgivning, *ækvivalensprincippet*³⁴⁸.

Domstolen henviser næsten i flæng til artikel 7, stk. 1, til tider understøttet af chartrets artikel 47, og *effektivitet* som en juridisk kilde til garantier vedrørende effektiviteten af den processuelle beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår³⁴⁹.

Proceskravene vedrører de retsmidler og processuelle rettigheder, der er til rådighed for forbrugerne på den ene side og de nationale retters opgaver på den anden side. De omfatter i det væsentlige principperne om, at

- forbrugerne skal have effektive retsmidler til at rejse spørgsmålet om urimelige kontraktvilkår, og
- de nationale retter er forpligtede til at vurdere, hvorvidt et kontraktvilkår er urimeligt, af egen drift (*ex officio*).

Domstolen har yderligere udviklet disse processuelle garantier i lyset af specifikke procedurer og processuelle situationer, såsom almindelige civilretlige procedurer³⁵⁰, appelsager³⁵¹, udeblivelsesdomme³⁵², sager anlagt med påstand om annullation af voldgiftskendelse³⁵³, fuldbyrdelse af en voldgiftskendelse³⁵⁴, påbud³⁵⁵, forskellige former for betalingspåkravsprocedurer³⁵⁶, procedure med henblik på realisering af pant i fast ejendom³⁵⁷, frivillige auktioner³⁵⁸ og insolvensprocedurer³⁵⁹. Domstolen er også blevet anmodet om at se på forholdet mellem forordning (EF) nr. 1896/2006 om indførelse af en europæisk betalingspåkravsprocedure og de processuelle garantier i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår³⁶⁰.

Selv om de fleste præjudicielle spørgsmål vedrørte sager, hvor forbrugerne var i sagsøgte eller debtors position³⁶¹, anvendte Domstolen også disse principper på sager, hvor forbrugeren anmodede om at få erklæret et kontraktvilkår ugyldigt.

Selv om sammenhængen og de særlige karakteristika ved de enkelte procedurer skal tages i betragtning ved vurderingen af specifikke bestemmelser forenelighed med direktivet om

³⁴⁸ F.eks. sag C-40/08 Asturcom Telecomunicaciones, sag C-76/10, Pohotovost', og sag C-488/11, Asbeek Brusse.

³⁴⁹ Eksempelvis henviser Domstolen i sag C-176/17, Profi Credit Polska, til artikel 7, stk. 1, mens Domstolen i sag C-618/10, Banco Español de Crédito, henviser til effektivitet.

³⁵⁰ Sag C-32/12, Duarte Hueros, sag C-497/13, Froukje Faber, begge vedrørende Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 99/44/EF af 25. maj 1999 om visse aspekter af forbruger køb og garantier i forbindelse hermed (EFT L 171 af 7.7.1999, s. 12).

³⁵¹ Sag C-488/11, Asbeek Brusse, og C-397/11, Erika Jörös.

³⁵² Hvis sagsøgte ikke har givet møde i retten, sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 24-37.

³⁵³ Sag C-168/05, Mostaza Claro.

³⁵⁴ Sag C-168/05, Mostaza Claro, C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, C-76/10, Pohotovost', og C-168/15, Tomášová.

³⁵⁵ Sag C-472/10, Invitel.

³⁵⁶ Sag C-243/08, Pannon GSM, sag C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, sag C-618/10, Banco Español de Crédito, sag C-49/14, Finanmadrid, sag C-176/17, Profi Credit Polska, sag C-632/17, PKO.

³⁵⁷ F.eks. sag C-415/11, Mohammed Aziz, sag C-169/14, Sanchez Morcillo, sag C-32/14, Erste Bank Hungary, sag C-421/14, Banco Primus m.fl.

³⁵⁸ Sag C-34/13, Kušionová.

³⁵⁹ Sag C-377/14, Radlinger Radlingerová.

³⁶⁰ Forenede sager C-453/18 og C-494/18, Bondora (verserende den 31. maj 2019).

³⁶¹ Herunder også i de tilfælde, hvor de skulle stille de retsmidler, som en erhvervsdrivende havde anmodet om, til rådighed.

urimelige kontraktvilkår, finder de *standarder og tests, som Domstolen har udviklet, anvendelse på alle typer af procedurer.*

Domstolen har gentagne gange understreget³⁶², at procedurer, der giver kreditorerne mulighed for en mere hensigtsmæssig håndhævelse af deres krav på grundlag af andre benævnelser end retsafgørelser, der er afsagt i anerkendelsessøgsmål, og som ikke eller kun i begrænset omfang er underlagt de nationale retters kontrol, ikke må berøve forbrugerne deres ret til korrekt beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår. Det betyder, **at den særlige type af procedurer, som en erhvervsdrivende vælger, eller som på anden måde finder anvendelse, ikke kan reducere de grundlæggende processuelle garantier, der kræves i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår til fordel for forbrugerne.** Med Domstolens ord³⁶³:

"[...] de særlige kendetegn ved procedurerne [kan] ikke udgøre en faktor, som kan påvirke den retlige beskyttelse, som forbrugerne nyder i medfør af bestemmelserne i direktiv 93/13."

Samtidig er det i forbindelse med *effektivitetsprincippet*³⁶⁴ **nødvendigt at se på de nationale processuelle regler i deres rette kontekst og i deres helhed.** Domstolen³⁶⁵ har udtrykt dette som følger:

"43 [...] Hvad for det andet angår effektivitetsprincippet har Domstolen ved flere lejligheder fastslået, at hvert enkelt tilfælde, hvor der opstår spørgsmål om, hvorvidt en national processuel bestemmelse gør det umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt at anvende EU-retten, skal bedømmes under hensyn til, hvilken stilling bestemmelsen indtager i den samlede procedure, herunder dens forløb og dens særlige kendetegn, for de forskellige nationale retsinstanter [...]"

44 Under denne synsvinkel skal der i givet fald tages hensyn til de principper, der ligger til grund for den nationale retspleje, bl.a. beskyttelsen af retten til forsvar, retssikkerhedsprincippet og princippet om en hensigtsmæssig sagsbehandling [...]"

Det betyder, at der skal tages hensyn til den beskyttelse, som nationale regler giver mod urimelige kontraktvilkår i forskellige faser af proceduren, f.eks. i fasen før udstedelsen af et betalingspåkrav og i forbindelse med fuldbyrdelses- eller indsigelsesstadiet³⁶⁶ eller i forbindelse med retsmidler mod pant i fast ejendom på grundlag af en notarbekræftelse³⁶⁷.

De nationale retter er forpligtede til at anvende disse processuelle garantier, også når nationale bestemmelser ellers ville forhindre dem i at gøre det, og de skal se bort fra de nationale

³⁶² F.eks. sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 55, sag C-415/11, Aziz, sag C-76/10, Pohotovost', og sag C-77/14, Radlinger Radlingerová, præmis 50.

³⁶³ Sag C-77/14, Radlinger Radlingerová, præmis 50. Domstolen henviser til den tidligere dom i sag C-34/13, Kušionová, præmis 52 og 53, og den deri nævnte yderligere retspraksis.

³⁶⁴ Eller artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår.

³⁶⁵ De citerede passager er fra sag C-49/14, Finanmadrid, præmis 43 og 44. Samme eller lignende ordlyd kan findes i f.eks. sag C618/10, Banco Español de Crédito, præmis 49, C-415/11, Mohammed Aziz, præmis 5, C-8/14, BBVA, præmis 26, sag C-377/14, Radlinger Radlingerová, præmis 50, 54 og 55.

³⁶⁶ Sag C-49/14, Finanmadrid, sag C-176/17, Profi Credit Polska, sag C-632/17, PKO, og sag C-448/17, EOS KSI Slovensko.

³⁶⁷ Sag C-415/11, Aziz, og sag C-32/14, ERSTE Bank Hungary.

højesteretters retspraksis, for så vidt som den er uforenelig med direktivet om urimelige kontraktvilkår som fortolket af Domstolen³⁶⁸.

Alle processuelle garantier, der følger af EU-retten, finder anvendelse på sager vedrørende urimelige kontraktvilkår, selv om de ikke udtrykkeligt er nævnt i denne meddelelse. Dette omfatter de proceduremæssige rettigheder, der er nævnt i chartrets artikel 47, herunder retten til en retfærdig rettergang³⁶⁹ og ligestilling af parterne³⁷⁰. Princippet om effektiv retsbeskyttelse af forbrugerne giver ikke i sig selv forbrugerne ret til et andet kompetenceniveau³⁷¹ i forbindelse med vurderingen af kontraktvilkår. En sådan ret kan imidlertid baseres på artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår sammenholdt med princippet om lighed mellem parterne, som er sikret ved chartrets artikel 47, når erhvervsdrivende i samme sag har ret til at appellere en afgørelse om, at der er tale om urimelige kontraktvilkår³⁷².

5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår³⁷³

5.2.1. Tilknytning til artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1

For at kompensere for den strukturelt svagere stilling for forbrugere, som måske ikke er klar over deres rettigheder, og som derfor ikke kan rejse spørgsmålet om urimelige kontraktvilkår, spiller de nationale retter som en neutral instans en aktiv rolle i retssager, der indebærer urimelige kontraktvilkår. Domstolen har siden sin afgørelse af 4. juni 2009³⁷⁴ konsekvent fastslået, at **de nationale retter er forpligtede til at vurdere, om kontraktvilkår er urimelige, af egen drift** (ex officio), dvs. selv om det ikke er forbrugeren, der har rejst spørgsmålet om urimelige kontraktvilkår:

"1. Artikel 6, stk. 1, i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler skal fortolkes således, at et urimeligt kontraktvilkår ikke binder forbrugeren, og at det i denne henseende ikke er nødvendigt, at forbrugeren forudgående har anfægtet vilkåret og fået medhold.

2. Den nationale ret skal ex officio undersøge, om et kontraktvilkår er urimeligt, så snart den råder over de oplysninger om de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver. Når den anser et sådant vilkår for at være urimeligt, anvender den ikke vilkåret, medmindre forbrugeren gør indsigelse herimod. Denne forpligtelse påhviler også den nationale ret i forbindelse med kontrollen af dens egen stedlige kompetence.

Domstolen har gentagne gange bekræftet dette krav³⁷⁵:

"I denne sammenhæng har Domstolen allerede flere gange fastslået, at de nationale retter af

³⁶⁸ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo præmis 74, med henvisning til tidligere retspraksis. Se også sag C-118/17, Dunai, præmis 64.

³⁶⁹ Sag C-119/15, Biuro prodrózy "Partner".

³⁷⁰ Sag C-169/14, Sanchez Morcillo, præmis 44-51.

³⁷¹ Sag C-169/14, Sánchez Morcillo, sag C169/14, præmis 36.

³⁷² Sag C-169/14, Sanchez Morcillo, præmis 44-51.

³⁷³ Mere detaljerede konsekvenser af ex officio-princippet er beskrevet i nedenstående underafsnit.

³⁷⁴ Sag C-243/08, Pannon GSM, den dispositive del. I henhold til tidligere retspraksis fra først forenede sager C-240/98-244/98, Océano Grupo Editorial, og bekræftet i flere senere afgørelser krævede Domstolen, at de nationale retter skulle have *beføjelse* til at undersøge urimelige kontraktvilkår af egen drift. Denne udvikling i Domstolens retspraksis forklares i sag C-168/15, Milena Tomášová, præmis 28-31.

³⁷⁵ F.eks. sag C-421/14, Banco Primus, præmis 43, som er citeret her.

egen drift skal efterprøve, om et kontraktvilkår, der henhører under anvendelsesområdet for direktiv 93/13, er urimeligt, og dermed afhjælpe den manglende ligevægt mellem forbrugeren og den erhvervsdrivende, eftersom den råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver [...]”³⁷⁶.

Ex officio-kontrol sigter mod at opnå det resultat, der tilstræbes med artikel 6, stk. 1, i individuelle sager, og bidrager til målet i artikel 7, da det kan virke afskrækkende på anvendelsen af urimelige kontraktvilkår som helhed³⁷⁷. Forpligtelsen til ex officio-kontrol gælder så meget desto mere, når en forbruger i realiteten anfægter aftalens gyldighed eller rimelighed uden dog at henvise specifikt til de retlige bestemmelser om urimelige kontraktvilkår³⁷⁸.

5.2.2. Forhold med principper for civil retspleje

I medlemsstaterne er det ledende princip i civile sager³⁷⁹ partsautonomi. Dette indebærer normalt, at det udelukkende er parterne selv, der afgør sagens genstand og omfanget af proceduren, således at dommeren ikke kan påberåbe sig en påstand, der ikke er fremsat (ultra petita), eller tilkende mere, end der er gjort krav på (extra petita). Det er også almindeligt anerkendt, at det først og fremmest er parterne, der har ansvaret for at fremlægge de kendsgerninger, der er lagt til grund for deres anmodninger, og fremlægge de nødvendige beviser. Generelt bærer hver part bevisbyrden for de forhold, der støtter deres anmodning, medmindre der er specifikke bestemmelser, som flytter eller letter bevisbyrden i forbindelse med visse spørgsmål.

Det er almindeligt anerkendt, at selv om parterne skal fremlægge kendsgerningerne, er det op til domstolen at foretage de nødvendige juridiske kvalifikationer³⁸⁰, der er udtrykt i principperne da mihi factum dabo tibi jus og iura novit curia. Det er også normalt, at retterne domstolene skal overveje visse ufravigelige regler, der ofte omtales som spørgsmål vedrørende den offentlige orden, af egen drift, dvs. uden at de skal være foranlediget af parterne.

Inden for denne generelle ramme er der forskelle mellem medlemsstaterne med hensyn til, i hvilket omfang retterne kan eller er forpligtet til at indtage en mere aktiv rolle i sagen³⁸¹, herunder en mere inkvisitorisk eller efterforskningsmæssig rolle, f.eks. ved at stille spørgsmål, give tips eller feedback, men også vedrørende bevisoptagelse.

³⁷⁶ Henvisning til sag C-415/11, Aziz, præmis 46, og den deri citerede retspraksis, og C154/15, C307/15 og C308/15, Gutiérrez Naranjo m.fl., præmis 58.

³⁷⁷ Sag C-168/05, Mostaza Claro, præmis 27 og 28, sag C-473/00, Cofidis, præmis 32, sag C-240/98, Océano Grupo Editorial, præmis 28.

³⁷⁸ Sag C-397/11, Erika Jörös, præmis 30, 35 og 36.

³⁷⁹ En oversigt over de vejledende principper i medlemsstaterne, herunder konsekvenserne for forbrugersager, findes i kapitel 3 i evalueringsundersøgelsen af nationale processuelle regler og praksis med hensyn til deres indvirkning på den frie udveksling af nationale processuelle love og praksis med hensyn til deres indvirkning på den frie bevægelighed for retsafgørelser og om ækvivalens og effektivitet af den processuelle beskyttelse af forbrugerne i henhold til EU's forbrugerlovgivning, JUST/2014/RCON/PR/CIVI/0082 – indsatsområde 2 om den proceduremæssige beskyttelse af forbrugerrettigheder.

³⁸⁰ Se også sag C-497/13, Froukje Faber, præmis 38.

³⁸¹ En mere aktiv rolle for dommerne kan også afhænge af faktorer, som f.eks. om en part identificeres som den svage part, f.eks. en forbruger, eller om en part er repræsenteret, navnlig ved en advokat.

En ex officio-kontrol af det urimelige kontraktvilkår er grundlæggende den proceduremæssige konsekvens af, at urimelige kontraktvilkår og deres ikke-bindende karakter er ufravigelige retsgrundsætninger, som finder anvendelse ex jure, og som er retlige aspekter, der derfor ikke er afhængige af en part, der påberåber sig den. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår er derfor ikke i strid med de grundlæggende principper i civile retssager såsom partsautonomi. Ikke desto mindre kan særlige nationale bestemmelser gøre ex officio-kontrol vanskelig eller umulig. For yderligere oplysninger om sådanne tilfælde henvises til afsnit 5.4, 5.5 og 5.6.

5.2.3. Ex officio-kontrol og total passivitet fra forbrugerens side

Forbrugerne forventes generelt at gøre brug af de retsmidler, der er til rådighed, og ikke at forholde sig helt passivt med henblik på at kunne nyde godt af beskyttelsen i direktivet om urimelige kontraktvilkår. Domstolen har anerkendt, at princippet om *effektivitet* ikke kan strækkes så meget, at det kræves, at en national ret fuldt ud kan erstatte en forbrugers fuldstændige passivitet³⁸² i de tilfælde, hvor den kan bibringe effektive retsmidler på rimelige vilkår³⁸³. Den omstændighed, at en forbruger kan være nødt til at anlægge en retssag og anvende retsmidler til at opnå beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår, er derfor *ikke automatisk* i strid med effektivitetsprincippet³⁸⁴. Samtidig indebærer Domstolens retspraksis, at de nationale retter af egen drift skal vurdere, om deres kontraktvilkår er urimelige, selv om forbrugerne er helt passive, hvor et sådant indgreb er påkrævet i henhold til *ækvivalensprincippet*, jf. afsnit 5.3, eller artikel 7, stk. 1, eller *effektivitetsprincippet* som omhandlet i afsnit 5.4.

5.3. Forpligtelser, der følger af ækvivalensprincippet

5.3.1. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår

Ifølge *ækvivalensprincippet*³⁸⁵ er nationale retter forpligtet til at overveje bindende EU-retlige regler af egen drift i alle tilfælde, hvor den nationale lovgivning forpligter dem eller i det mindste giver dem beføjelse til at vedtage nationale retsregler, der er baseret på bindende nationale regler, af egen drift. Som anført ovenfor skal de urimelige kontraktvilkår, der er omhandlet i artikel 6, stk. 1, og alle de bestemmelser i direktivet om urimelige kontraktvilkår, der er væsentlige for at nå dette mål, behandles som *ækvivalente* med ufravigelige

³⁸² Sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 47. Se også sag C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, præmis 56, sag C-415/11, Aziz, præmis 47, sag C-472/11, Banif Plus Bank, præmis 24.

³⁸³ Sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 41-46. I den foreliggende sag havde forbrugeren hverken deltaget i den voldgiftsprocedure, som den erhvervsdrivende havde indledt mod hende, eller anlagt sag med henblik på annullation af voldgiftskendelsen inden for to måneder. I denne sag fandt Domstolen imidlertid, at de nationale retter var forpligtede til at vurdere, om voldgiftskendelsen var i overensstemmelse med direktivet om urimelige kontraktvilkår baseret på ækvivalensprincippet.

³⁸⁴ Sag C-32/14, ERSTE Bank Hungary, præmis 63.

³⁸⁵ Ex officio-forpligtelser baseret på ækvivalensprincippet forklares f.eks. i forenede sager C-430/93 og C431/93, van Schijndel og van Veen, præmis 13 og 14, med henvisning til tidligere retspraksis:

"13 Det bemærkes, at de konkurrenceregler, den nationale ret har henvist til, er bindende regler, som er umiddelbart anvendelige i den nationale retsorden. Når domstolene efter national ret af egen drift skal inddrage anbringender, der støttes på en bindende national regel, som parterne ikke har påberåbt sig, må en sådan forpligtelse også gælde, såfremt der er tale om bindende fællesskabsregler (jf. bl.a. dom i sag 33/76, Rewe mod Landwirtschaftskammer für das Saarland, præmis 5).

14 Det samme gælder, såfremt national ret giver domstolen mulighed for af egen drift

at anvende den bindende retsregel. Det er således i medfør af det i traktatens artikel 5 angivne princip om samarbejde de nationale retter, der skal sikre borgerne den retsbeskyttelse, som følger af fællesskabsrettens direkte virkning (jf. bl.a. dom af 19.6.1990, sag C-213/89, Factortame, m.fl., præmis 19)."

retsgrundsætninger, der er anerkendt i henhold til medlemsstaternes lovgivning. Denne status gælder for alle bestemmelser i direktivet om urimelige kontraktvilkår, som er relevante for vurderingen af et kontraktvilkår og de konsekvenser, der drages heraf.

Domstolen³⁸⁶ har forklaret dette på følgende måde:

"44 [...] i betragtning af karakteren og betydningen af den offentlige interesse, som den beskyttelse, direktivet giver forbrugerne, hviler på, skal direktivets artikel 6 anses for ligeværdig med nationale regler, der inden for den interne retsorden har rang af ufravigelige retsgrundsætninger [...]. Det må lægges til grund, at denne kvalifikation udstrækker sig til alle de bestemmelser i direktivet, der er påkrævet for gennemførelsen af det formål, der forfølges med artikel 6.

45 Det følger heraf, at når en national ret i henhold til sine nationale processuelle regler har kompetence til ex officio at foretage en vurdering af gyldigheden af en retsakt på baggrund af ufravigelige nationale retsgrundsætninger, [...] skal den ligeledes udøve denne kompetence med henblik på ex officio og på baggrund af de kriterier, der er fastsat i direktivet, at foretage en vurdering af, om et kontraktvilkår, der falder inden for direktivets anvendelsesområde, eventuelt er urimeligt

46 Det skal bemærkes, at en sådan forpligtelse ligeledes påhviler en national retsinstans, når den i henhold til den nationale retsorden blot råder over muligheden for af egen drift at efterprøve en sådan klausuls uforenelighed med ufravigelige nationale retsgrundsætninger [...]."

De nationale retter skal derfor af egen drift vurdere, hvorvidt de relevante kontraktvilkår er urimelige, når de i henhold til national lovgivning er forpligtede dertil eller har mulighed for ex officio at kontrollere overholdelsen af *ufravigelige retsgrundsætninger*, der er nævnt i de relevante nationale bestemmelser, herunder f.eks. retlige forbud, den grundlæggende moral³⁸⁷ eller ufravigelige retsgrundsætninger generelt³⁸⁸. I den forbindelse har Domstolen³⁸⁹ f.eks. fastslået, at

"hvor den ret, der har kompetence til at træffe afgørelse om tvangsfuldbyrdelse af en voldgiftsavgørelse, af egen drift kan udsætte tvangsfuldbyrdelsen af denne afgørelse, når afgørelsen pålægger den berørte part at præstere en ydelse, som objektivt set er umulig, som ikke er lovlig, eller som er i strid med almindelig sædelighed, er denne ret [...], når retten har det i så henseende fornødne kendskab til de retlige og faktiske omstændigheder, forpligtet til også af egen drift under sagen om tvangsfuldbyrdelse at prøve, om en sanktion³⁹⁰, som fremgår af en kreditaftale³⁹¹ [...], er forholdsmæssig."

Forpligtelsen til ex officio-kontrol på grundlag af *ækvivalensprincippet* finder anvendelse på alle typer og faser af proceduren, herunder udeblivelsesdomme³⁹², appelsager³⁹³ eller

³⁸⁶ F.eks. sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 44-46, som er citeret her. I denne afgørelse henviste Domstolen også til sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 52 og 54, og sag C-76/10, Pohotovost', præmis 5.

³⁸⁷ Sag C-76/10, Pohotovost'.

³⁸⁸ Sag C-147/16, Karel de Grote.

³⁸⁹ Sag C-76/10, Pohotovost'.

³⁹⁰ Se navnlig præmis 53 i kendelsen.

³⁹¹ Se navnlig præmis 51 i kendelsen.

³⁹² Sag C-147/16, Karel de Grote, præmis 24-37.

³⁹³ Sag C-397/11, Erika Jörös, præmis 30, 35, 36 og 38, Sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 45.

fuldbyrdsprocedurer³⁹⁴, når den nationale lovgivning giver de nationale dommere beføjelser til at undersøge overholdelsen af ufravigelige retsgrundsætninger.

De nationale retter har derfor pligt til at anvende de relevante nationale bestemmelser om ex officio-kontrol tilsvarende for af egen drift at kunne vurdere, om et kontraktvilkår er urimeligt³⁹⁵.

I modsætning til *effektivitetsprincippet* er denne forpligtelse uafhængig af enhver yderligere vurdering af, hvorvidt der uden en sådan ex officio-kontrol ikke er en effektiv beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår.

5.3.2. Andre forpligtelser baseret på *ækvivalensprincippet*

Ækvivalensprincippet gælder ligeledes for andre processuelle regler. Domstolen³⁹⁶ har f.eks. fastslået, at regler for forbrugerorganisationers intervention i forbindelse med en indsigelse mod et betalingspåkrav, der er baseret på urimelige kontraktvilkår, og som er mindre gunstige end de regler, der finder anvendelse på tvister vedrørende rent national ret, er i strid med *ækvivalensprincippet*.

Det samme gælder for enhver tidsfrist, retten til at blive hørt, betingelser for foreløbige foranstaltninger, retten til at gøre indsigelse eller appellere og alle andre proceduremæssige ordninger.

5.4. Ex officio-vurdering og *effektiviteten* af retsmidlerne

5.4.1. Den relevante vurdering

I henhold til artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår eller *effektivitetsprincippet*³⁹⁷ skal den nationale lovgivning indeholde retsmidler, der gør det muligt for forbrugerne at gøre urimelige kontraktvilkår gældende, og disse retsmidler skal være effektive. Dette indebærer, at forbrugerne skal være i stand til at anvende sådanne retsmidler *på rimelige vilkår*, hvilket betyder, at der ikke må være krav eller begrænsninger, som gør det *praktisk umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt* for dem at opnå den krævede beskyttelse. Desuden kan forbrugerne blive forhindret i at anvende retsmidler, ikke blot som følge af processuelle hindringer, men også på grund af deres *begrænsede viden eller oplysninger*.

For at fastslå om der er effektive retsmidler, anvender Domstolen³⁹⁸ den **overordnede vurdering** af, om der er **en betydelig risiko for, at forbrugerne ikke vil nyde godt af effektiv beskyttelse**,

- enten fordi specifikke procedurekrav eller begrænsninger gør det uforholdsmæssigt vanskeligt (eller endog praktisk umuligt) at anvende alle tilgængelige retsmidler

³⁹⁴ F.eks. sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, sag C-76/10, Pohotovost', sag 49/14, Finanmadrid.

³⁹⁵ Vedrørende spørgsmålet om mulige tilpasninger af lovgivningen henvises til afsnit 5.6.

³⁹⁶ Sag C-448/17, EOS KSI Slovensko, punkt 1 i den dispositive del.

³⁹⁷ Sag C-632/17, PKO, præmis 43, og sag C-567/13, Nóra Baczó, præmis 52 og 59, er eksempler på, at retten til effektive retsmidler i henhold til artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og chartrets artikel 47 skal vurderes efter de samme kriterier som *effektivitetsprincippet*.

³⁹⁸ Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, navnlig præmis 52-54, sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 61-72.

- *eller*, alternativt, fordi forbrugerne ikke har den nødvendige viden om deres rettigheder eller ikke modtager de nødvendige oplysninger for at kunne anvende retsmidlerne effektivt.

Denne vurdering afspejles i flere afgørelser, f.eks. vedrørende betalingspåkravsprocedurer³⁹⁹:

*"I denne henseende er det vigtigt at bemærke, at der foreligger en **ikke ubetydelig risiko** for, at de berørte forbrugere ikke fremsætter den krævede indsigelse, enten på grund af den særligt korte frist, der er fastsat hertil, eller fordi de kan blive afholdt fra at forsvare sig i betragtning af de omkostninger, som en retssag ville medføre i forhold til den anfægtede gælds størrelse, eller fordi de ikke kender eller forstår omfanget af deres rettigheder, eller på grund af det begrænsede indhold af anmodningen om påkravet, der er blevet indgivet af de erhvervsdrivende, og således på grund af den ufuldstændige karakter af de oplysninger, som de råder over [...]."*

Som forklaret i afsnit 5.1 er det i forbindelse med *effektiviteten* nødvendigt at betragte de relevante processuelle regler som helhed under hensyntagen til deres forskellige faser⁴⁰⁰. Relevante faktorer for vurderingen af effektiviteten diskuteres i afsnit 5.4.2. nedenfor.

Hvis der er en betydelig risiko for, at forbrugerne ikke gør indsigelse mod et betalingspåkrav, fastslog Domstolen, at de **nationale retter af egen drift skal vurdere, hvorvidt et kontraktvilkår er urimeligt på et eller andet tidspunkt i proceduren og senest inden fuldbyrdelsen gennemføres mod en forbruger**⁴⁰¹. Med Domstolens ord⁴⁰²:

"En effektiv beskyttelse af de rettigheder, som dette direktiv tillægger forbrugerne, kan nemlig alene sikres på betingelse af, at den nationale processuelle ordning inden for rammerne af betalingspåkravsproceduren eller fuldbyrdelsesproceduren for betalingspåkravet muliggør en ex officio-kontrol af den potentielt urimelige karakter af de vilkår, der er indeholdt i den pågældende kontrakt [...]."

Det betyder, at

- hvis der er en betydelig risiko for, at forbrugeren ikke vil gøre brug af retsmidler mod et betalingspåkrav, er retten forpligtet til af egen drift at vurdere, om de relevante kontraktvilkår er urimelige, *inden* den udsteder betalingspåkravet⁴⁰³.

På den anden side,

- hvis ex officio-kontrollen ikke fandt sted, inden påkravet blev udstedt, skal den som en sidste udvej gennemføres i fuldbyrdelsesfasen⁴⁰⁴.

³⁹⁹ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 69. Andre henvisninger omfatter sag C-49/14, Finanmadrid, præmis 52, sag C-122/14, Aktiv Kapital Portfolio, præmis 37, og sag C-618/10 Banco Español de Crédito, præmis 54.

⁴⁰⁰ F.eks. sag C-49/14, Finanmadrid, præmis 43 og 44, med henvisning bl.a. til sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 49, og sag C-413/12, Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León, præmis 34, og sag C-470/12, Pohotovost', præmis 51.

⁴⁰¹ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 44, 61-64 og 71, sag C-49/14, Finanmadrid, præmis 45 og 46, sag C-122/14, Aktiv Kapital Portfolio, præmis 30, sag C-448/17, EOS KSI Slovensko, præmis 45, 46 og 49, og sag C-632/17, PKO, præmis 49. Alle disse sager vedrørte betalingspåkravsprocedurer og er baseret på sag C-618/10 Banco Español de Crédito.

⁴⁰² Sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 44.

⁴⁰³ Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 57, sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 44, og sag C-632/17, PKO, præmis 49.

Ligeledes gælder det, at

- hvis den kontrol, der blev foretaget på et tidligere tidspunkt i proceduren, ikke omfattede alle relevante kontraktvilkår, er de nationale retter forpligtede til at vurdere andre relevante kontraktvilkår, herunder af egen drift, selv om de tidligere kontroller blev afsluttet med en afgørelse, der har fået retskraft i henhold til de nationale processuelle regler⁴⁰⁵.

Domstolen⁴⁰⁶ har også præciseret, at den omstændighed, at urimelige kontraktvilkår vurderes af en *tjenestemand, som ikke har status som dommer*, inden der udstedes et betalingspåkrav, ikke giver den nødvendige beskyttelse. Det betyder, at hvis der er en betydelig risiko for, at en forbruger ikke vil gøre indsigelse, skal en *dommer* stadig vurdere, om kontraktvilkårene er urimelige, om nødvendigt af egen drift og senest på fuldbyrdelsestidspunktet.

Med hensyn til specifik tvangsfuldbyrdelse af lån med pant i fast ejendom fandt Domstolen⁴⁰⁷ det principielt acceptabelt, at der kan indledes en fuldbyrdelsesprocedure på grundlag af en notarbekræftelse uden forudgående retlig ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår. Dette er imidlertid kun foreneligt med direktivet om urimelige kontraktvilkår, for så vidt som forbrugerne kan tage retlige skridt mod en sådan fuldbyrdelse på rimelige vilkår, herunder om der er midlertidige foranstaltninger til rådighed, og hvis det ex officio kontrolleres, at der er tale om urimelige kontraktvilkår i det efterfølgende anerkendelsessøgsmål.

Tvangsfuldbyrdelse af lån med pant i fast ejendom baseret på en notarbekræftelse er derfor ikke foreneligt med direktivet om urimelige kontraktvilkår, hvis forbrugerne ikke har adgang til effektive retsmidler, eller hvis der er en betydelig risiko for, at forbrugerne ikke vil bruge dem. Der findes ingen effektive retsmidler, f.eks. når forbrugerne ikke kan gøre indsigelse mod fuldbyrdelsen på grundlag af urimelige kontraktvilkår i forbindelse med fuldbyrdelsesproceduren, mens der i et anerkendelsessøgsmål, hvor det kan fastslås, at der er tale om urimelige kontraktvilkår, ikke kan opnås en udsættelse af fuldbyrdelsesproceduren⁴⁰⁸.

Logikken bag disse principper skal finde tilsvarende anvendelse på alle former for procedurer⁴⁰⁹.

5.4.2. Relevante faktorer for effektiviteten af retsmidlerne

Når der skal foretages en vurdering af retsmidlernes *effektivitet*, skal der tages hensyn til de særlige forhold i den pågældende procedure. Endvidere bør den indvirkning, som særlige hindringer kan have på forbrugernes evne til at anvende retsmidler, eller den virkning, som begrænset viden og begrænsede oplysninger kan have i denne forbindelse, tage hensyn til de mest sårbare forbrugeres perspektiv. Sådanne forbrugere kan være særligt tilbageholdende med at anvende tilgængelige retsmidler, også selv om de kontraktvilkår, der anvendes mod dem, klart er urimelige⁴¹⁰.

⁴⁰⁴ Sag C-19/14, Finanmadrid, I sit forslag til afgørelse henviste generaladvokat Szpunar til, at ex officio-kontrollen i fuldbyrdelsessagen skulle sikres "i sidste ende".

⁴⁰⁵ Sag C-421/14, Banco Primus, præmis 2 i den dispositive del og præmis 52. Selv om denne sag vedrører fuldbyrdelse vedrørende lån med pant i fast ejendom, skal den samme logik gælde for andre typer af procedurer. Vurderingen af reglerne om retskraft i henhold til effektivitetsprincipperne, herunder med hensyn til ex officio-kontrol, drøftes specifikt i punkt 5.4.2, hvor bl.a. præmis 52 i Banco Primus er citeret.

⁴⁰⁶ Sag C-448/17, EOS, KSI Slovensko, navnlig præmis 49-54.

⁴⁰⁷ Sag C-32/14, ERSTE Bank Hungary, præmis 65 og den dispositive del.

⁴⁰⁸ Sag C-415/11, Aziz, punkt 1 i den dispositive del og præmis 43-64.

⁴⁰⁹ Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 55, sag C-415/11, Aziz, sag C-76/10, Pohotovost', og sag C-77/14, Radlinger Radlingerová, præmis 50.

⁴¹⁰ F.eks. sag C-76/10, Pohotovost', og sag C-168/15, Milena Tomášová.

Der er følgende **alternativer**: Dette betyder, at retsmidlernes manglende effektivitet kan skyldes enten et enkelt krav, f.eks. høje eller diskriminerende sagsomkostninger⁴¹¹ eller en kombination af forskellige krav, f.eks. en kort tidsfrist kombineret med behovet for at antage en advokat⁴¹² eller behovet for at fremsætte detaljerede anbringender⁴¹³. Selv om de fleste af de aspekter, der henvises til nedenfor, vedrører procesret, er det i denne forbindelse uden betydning, om en given faktor er kvalificeret som procesret eller materiel ret⁴¹⁴ i den pågældende medlemsstat. Nedenstående liste er ikke udtømmende, men afspejler de mest almindelige eksempler fra Domstolens retspraksis.

- Kompetenceregler

Domstolen har fastslået, at retten til effektive retsmidler finder anvendelse på kompetencereglerne såvel som de processuelle regler⁴¹⁵. Selv om Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 1215/2012 af 12. december 2012 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område (omarbejdning)⁴¹⁶ indeholder beskyttelsesregler for forbrugere i forbindelse med grænseoverskridende retssager⁴¹⁷, er det muligt, at nationale regler om retternes kompetence i nationale sager ikke indeholder en lignende beskyttelse. Kompetenceregler, der direkte eller indirekte⁴¹⁸ forpligter forbrugerne til at indbringe deres sag eller forsvare sig ved retsinstanser, der ligger i en vis afstand fra deres opholdssted, kan afholde forbrugerne fra at anvende retsmidler, navnlig når der kræves fysisk tilstedeværelse i den pågældende sag⁴¹⁹. Her er de nationale retter nødt til at undersøge, om afstanden til retten skaber for høje rejseudgifter for forbrugeren og f.eks. afholder denne fra at give møde i den sag, der anlægges mod ham/hende⁴²⁰.

Den omstændighed, at en bestemt sag ikke skal behandles af den lokale ret, men af en højere ret, som ligger længere væk og kan kræve højere omkostninger, indebærer imidlertid ikke automatisk en overtrædelse af bestemmelserne i artikel 7, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår⁴²¹. Desuden er forbrugerorganisationer, der anlægger kollektive søgsmål, ikke i samme situation som individuelle forbrugere med hensyn til kompetenceregler⁴²².

- Frister

⁴¹¹ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 67 og 68.

⁴¹² Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 52.

⁴¹³ Hvis f.eks. forbrugeren straks skal gøre rede for klagerne mod den anfægtede retsakt, f.eks. en retsafgørelse, og påberåbe sig kendsgerninger og beviser, sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 65 og 66.

⁴¹⁴ Dette kan f.eks. diskuteres med hensyn til forældelsesfrister.

⁴¹⁵ Sag C-632/17, PKO, præmis 45.

⁴¹⁶ EUT L 351 af 20.12.2012. Forordningen har ophævet Rådets forordning (EF) nr. 44/2001 af 22. december 2000 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område (EFT L 12 af 2001, s. 1).

⁴¹⁷ I henhold til artikel 17, stk. 3, i forordning (EU) nr. 1215/2012 finder sådanne regler ikke anvendelse på transportaftaler, bortset fra aftaler, hvorved der for en samlet pris ydes en kombination af rejse og ophold. Desuden giver artikel 19 og 25 i forordning (EU) nr. 1215/2012 parterne mulighed for i visse tilfælde at fravige reglerne om retternes kompetence. Domstolen er blevet anmodet om at fremlægge en fortolkning i denne henseende i sag C-629/18, EN, FM, GL mod Ryanair (verserende pr. 31. maj 2019).

⁴¹⁸ For eksempel ved at give en erhvervsdrivende mulighed for at retsforfølge en forbruger ved en anden ret end en ret på deres opholdssted.

⁴¹⁹ I forenede sager C-240/98 til C-244/98, Océano Grupo Editorial, præmis 21, fandt Domstolen, at en sådan kompetenceordning i kontraktvilkår, der ikke har været genstand for forhandling, opfylder alle kriterier for at kunne betegnes som urimelig i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår.

⁴²⁰ Sag C-266/18, Aqua Med, præmis 54, sag C-567/13, Baczó og Vizsnyiczai, C-567/13, præmis 49-59.

⁴²¹ Sag C-567/13, Baczó og Vizsnyiczai, præmis 52-59.

⁴²² Sag C-413/12, Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León.

Ifølge fast retspraksis er det foreneligt med EU-retten at fastsætte "rimelige" frister for anlæggelse af sager af hensyn til retssikkerheden⁴²³. Rimelige frister kan ikke i sig selv gøre det umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt at udøve rettigheder i henhold til EU-retten⁴²⁴.

Korte tidsfrister kan være problematiske, alene på grund af den begrænsede tid, de giver forbrugerne til at overveje deres muligheder, hvilket ofte kan indebære en juridisk vurdering, herunder behovet for at søge juridisk bistand. Domstolen har indtil videre taget hensyn til tidsfristens længde fra sag til sag og hovedsagelig sammenholdt med andre omstændigheder, således at der *ikke er en absolut skala med hensyn til, hvilke tidsfrister der er rimelige, og hvilke der ikke er.*

Domstolen har således fundet, at en frist på to måneder til at anfægte en voldgiftskendelse efter dens meddelelse er rimelig⁴²⁵. Den fandt derimod⁴²⁶, at en frist på 20 dage til at gøre indsigelse mod et betalingspåkrav er "særligt kort", men tog også hensyn til kravet om at lade sig repræsentere af en advokat og de dertil knyttede omkostninger, som kan afholde forbrugerne fra at forsvare sig.

Med hensyn til udenretlig fuldbyrdelse af en panteret⁴²⁷ tog Domstolen hensyn til, at et salg på auktion kunne anfægtes senest 30 dage efter meddelelsen om tvangsfuldbyrdelse, og at forbrugerne havde en periode på tre måneder efter den offentlige auktion til at træffe foranstaltninger. Der var desuden foreløbige foranstaltninger til at udsætte eller afslutte fuldbyrdelsen under den materielle vurdering. På dette grundlag konkluderede Domstolen, at den pågældende lovgivning ikke gjorde det urimeligt vanskeligt for forbrugerne at påberåbe sig beskyttelse i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår.

For så vidt angår en overgangsordning for en ny ret til at gøre indsigelse mod tvangsfuldbyrdelse af lån med pant i fast ejendom, der var baseret på urimelige kontraktvilkår⁴²⁸, fastslog Domstolen⁴²⁹, at perioden på fire uger til at gøre indsigelse mod en verserende procedure i princippet var rimelig og forholdsmæssig⁴³⁰. Domstolen fandt ikke desto mindre, at den omstændighed, at de berørte forbrugere kun blev informeret om denne ret gennem medlemsstatens officielle tidende, men ikke personligt af den relevante ret⁴³¹, skabte en betydelig risiko for, at fristen ville udløbe, uden at forbrugerne var i stand til at gøre deres rettigheder gældende, hvilket var i strid med effektivitetsprincippet og dermed direktivet om urimelige kontraktvilkår⁴³².

Domstolen har henvist til en frist på to uger til at gøre indsigelse mod et betalingspåkrav baseret på en vekselsom en "kort frist"⁴³³. Den fandt, at denne periode var særlig problematisk, hvis sagsøgte skulle organisere sit forsvar inden for disse to uger ved at indgive alle sine klager og fremlægge fakta og bevismateriale.

⁴²³ Sag 33/76, Rewe-Zentralfinanz og Rewe-Zentral, præmis 5, sag C-261/95, Palmisani, præmis 28, og sag C-2/06, Kempster, præmis 58, sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 41.

⁴²⁴ Sag C-255/00, Grundig Italiana, præmis 34, sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 41.

⁴²⁵ Sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 44-46.

⁴²⁶ Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, navnlig præmis 52-54.

⁴²⁷ Sag C-34/13, Kusionová, navnlig præmis 55.

⁴²⁸ Indført som følge af Domstolens dom i sag C-415/11, Aziz.

⁴²⁹ Sag C-8/14, BBVA.

⁴³⁰ Sag C-8/14, BBVA, præmis 30 og 31.

⁴³¹ Sag C-8/14, BBVA, præmis 33-42 og den dispositive del. Fristen begyndte at løbe fra dagen efter offentliggørelsen af den nye lov i den officielle tidende.

⁴³² Sag C-8/14, BBVA, præmis 40 og 41.

⁴³³ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, navnlig præmis 65, 66 og 70. Denne sag vedrørte betalingspåkrav baseret på en vekselsom. Se også C-632/17, PKO, om generelle betalingspåbudsprocedurer.

Domstolen⁴³⁴ fandt også, at en frist på 15 dage kombineret med kravet om at begrunde en indsigelse mod et betalingspåkrav kan afholde en forbruger fra at anvende dette retsmiddel.

- Forkyndelse

Det forhold, at foranstaltninger eller afgørelser, der kan anfægtes, forkyndes for forbrugeren, inden fristen begynder at løbe, giver som minimum en garanti for, at forbrugeren informeres om den relevante foranstaltning⁴³⁵. Den krævede forkyndelsesstandard kan også være relevant ved vurderingen af risikoen for, at forbrugerne ikke anvender de tilgængelige retsmidler, sammen med de oplysninger, der gives til forbrugerne, når dokumentet forkyndes for dem.

- Sagsomkostninger og pligt til at antage en advokat

Sagsomkostninger og salærer til juridisk rådgivning og repræsentation kan også i sig selv være en faktor, der afskrækker forbrugerne fra at gøre brug af retsmidler. Det er ikke kun det samlede beløb, der er vigtigt, men også f.eks. forholdet mellem beløbet og kravets værdi eller den diskriminerende karakter af omkostningerne. Advokatsalærer vil skulle tages i betragtning, når forbrugerne formelt er forpligtet til at lade sig repræsentere ved en advokat, eller hvis der i det mindste i praksis er behov for advokatbistand.

Mekanismer, der tager sigte på at kompensere for forbrugernes finansielle vanskeligheder, f.eks. retshjælp, skal også tages i betragtning⁴³⁶ og kan i det mindste mindske virkningen af omkostningerne.

Domstolen⁴³⁷ har fastslået, at forpligtelsen til at lade sig repræsentere af en advokat i sager, der overstiger 900 EUR, og de hertil knyttede omkostninger, er en faktor, der kan afholde forbrugerne fra at forsvare sig.

Domstolen⁴³⁸ har fastslået, at en regel, i henhold til hvilken sagsøgte skal betale tre fjerdedele af sagsomkostningerne, hvis han gør indsigelse mod et betalingspåkrav, i sig selv kan afskrække en forbruger fra at gøre indsigelse.

- Nødvendigheden af at begrunde anvendelsen af retsmidlet

Forpligtelsen til at fremsætte væsentlige anbringender vedrørende de retlige og faktiske elementer i sagen, herunder beviser, når der anvendes retsmidler, der kan afholde forbrugerne fra at anvende et retsmiddel, navnlig hvis dette er forbundet med en kort tidsfrist⁴³⁹. Det samme gælder, når forbrugerne skal have en begrundelse for at gøre indsigelse mod en betalingsordre inden for en periode på 15 dage⁴⁴⁰.

Selv om der ikke er nogen formel forpligtelse til at antage en advokat, kan behovet for at begrunde retsmidlet skabe et behov for at inddrage en advokat, som i lyset af den tid, der er brug for, og de dermed forbundne omkostninger, jf. ovenfor, kan være en yderligere faktor, der afskrækker forbrugerne fra at anvende retsmidlet.

- Foreløbige retsmidler

⁴³⁴ Sag C-448/17, EOS, KSI Slovensko, navnlig præmis 51-53.

⁴³⁵ Sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 45, vedrørte forkyndelse af en voldgiftskendelse.

⁴³⁶ Sag C-567/13, Nóra Baczó, præmis 55.

⁴³⁷ Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, navnlig præmis 52-54.

⁴³⁸ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, navnlig præmis 67 og 68.

⁴³⁹ F.eks. sag C-176/17, Profi Credit Polska, og sag C-632/17, PKO.

⁴⁴⁰ Sag C-448/17, EOS KSI Slovensko.

Domstolen⁴⁴¹ har gentagne gange understreget betydningen af, at der er foreløbige retsmidler til rådighed, navnlig for at standse eller udsætte fuldbyrdelsen over for en forbruger, mens retten vurderer, hvorvidt de relevante kontraktvilkår er urimelige. Uden foreløbige foranstaltninger er der en risiko for, at beskyttelsen mod urimelige kontraktvilkår kommer for sent og derfor ikke er effektiv. Foreløbige retsmidler er særligt vigtige i forbindelse med håndhævelse vedrørende forbrugerens hjem⁴⁴², herunder udsættelser, men er også relevante for andre fuldbyrdelsesforanstaltninger. Domstolen⁴⁴³ har sammenfattet retsstillingen som følger:

"44 [...] Domstolen [har] også fastslået, at en medlemsstats lovgivning ikke var forenelig med direktiv 93/13, hvor den – inden for rammerne af en procedure med henblik på realisering af pant i fast ejendom – ikke fastsætter bestemmelse om indsigelsesgrunde knyttet til et urimeligt kontraktvilkår, som udgør fuldbyrdelsesgrundlaget, og hvor den ret, der skal påkende anerkendelsessøgsmålet, og som har kompetence til at efterprøve, om et sådant vilkår er urimeligt, ikke har mulighed for at iværksætte foreløbige forholdsregler om udsættelse af den nævnte fuldbyrdelsesprocedure [...]"⁴⁴⁴.

45 Domstolen har endelig anset direktiv 93/13 for at være til hinder for en national ordning, hvorefter det ikke er muligt for en ret i forbindelse med en procedure med henblik på realisering af pant i fast ejendom, ex officio eller på forbrugerens anmodning at vurdere, om et kontraktvilkår i den kontrakt, der ligger til grund for inddrivelsen af den gæld, der kan tvangsfuldbyrdes, er urimeligt, eller at vedtage foreløbige forholdsregler, herunder bl.a. opsættende virkning af fuldbyrdelsen, når iværksættelsen af disse forholdsregler er nødvendig for at sikre den fulde virkning af den endelige afgørelse, som træffes af den ret, der behandler anerkendelsessagen, og som har kompetence til at prøve, hvorvidt vilkåret er urimeligt [...]"⁴⁴⁵.

Foreløbige foranstaltninger kan være afgørende, ikke blot med hensyn til at udsætte fuldbyrdelsen over for forbrugerne, men også i tilfælde, hvor forbrugerne træffer retlige foranstaltninger for at anmode om en erklæring om, at visse kontraktvilkår er ugyldige⁴⁴⁶.

I henhold til artikel 7, stk. 1, kan der også stilles krav om, at de nationale retter skal have *mulighed for at anvende foreløbige retsmidler af egen drift*, hvis

- anvendelse af sådanne retsmidler er nødvendig for at sikre den fulde virkning af en senere dom, der omfatter urimelige kontraktvilkår
- og hvis der er en betydelig risiko for, at forbrugerne ikke vil anmode om foreløbige foranstaltninger⁴⁴⁷.

⁴⁴¹ For eksempel sag C-415/11, Aziz, sag C-34/13, Kušionová, sag C-280/13, Barclays Bank, og sag C-32/14, ERSTE Bank Hungary. Domstolen fremsatte generelle erklæringer om behovet for, at de nationale retter er i stand til at træffe foreløbige foranstaltninger med henblik på at sikre fuld effektivitet af retsafgørelser vedrørende beskyttelse af rettigheder i henhold til EU-retten i sag C-213/89, Factortame m.fl., præmis 21, sag C-226/99, Siples, præmis 19, og sag C-432/05, Unibet, præmis 67.

⁴⁴² For eksempel sag C-34/13, Kušionová, præmis 63-66 med yderligere henvisninger til bl.a. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols retspraksis og artikel 7 i EU's charter om grundlæggende rettigheder, som omfatter retten til ophold.

⁴⁴³ Sag C-32/14, ERSTE Bank Hungary, præmis 44 og 45.

⁴⁴⁴ Henvisninger til sag C-415/11, Aziz, præmis 64, og sag C-280/13, Barclays Bank, præmis 36.

⁴⁴⁵ Forenede sager C-537/12 og C-116/13, Banco Popular Español og Banco de Valencia, præmis 60, og sag C169/14, Sánchez Morcillo og Abril García, præmis 28.

⁴⁴⁶ Forenede sager C-568/14 til C-570/14, Ismael Fernández Oliva. Sagen vedrørte muligheden for at opnå foreløbige retsmidler ved individuelle søgsmål, mens en kollektiv retssag verserer.

Endelig er det *ikke blot en fuldstændig mangel på foreløbige foranstaltninger, der kan være i strid med mangel på effektive retsmidler*, men også det forhold, at det er vanskeligt for forbrugerne at opnå foreløbige retsmidler i lyset af f.eks. stramme tidsfrister, indgivelse af anmodninger eller sikkerhedsstillelse eller beviser.

- Manglende kendskab og oplysninger

Forbrugerne er ofte ikke klar over deres rettigheder eller kan ikke vurdere omfanget af deres rettigheder eller finder det vanskeligt at vurdere den retlige situation på grund af de begrænsede oplysninger, de modtager, f.eks. i et betalingspåkrav, som de kan anfægte⁴⁴⁸. Manglende viden eller begrænsede oplysninger kan skabe risiko for, at forbrugerne ikke vil gøre brug af de tilgængelige retsmidler⁴⁴⁹. Domstolen bekræftede⁴⁵⁰, at de oplysninger, der gives til forbrugerne i den afgørelse, der kan anfægtes, eller i forbindelse hermed er af afgørende betydning. Dette omfatter oplysninger om det forhold, at retsakten kan anfægtes, og om hvilke grunde der kan anfægtes, og i hvilken form og om den relevante frist. Desuden kan begrænsede oplysninger om sagens genstand gøre det vanskeligt for forbrugerne at vurdere chancerne for succes, når de anfægter visse handlinger, f.eks. betalingspåkrav. Det er heller ikke umuligt, at de oplysninger, der gives til forbrugerne, alt efter indholdet kan få forbrugerne til at afholde sig fra at anvende de retsmidler, der er til rådighed.

Indtil videre har Domstolen⁴⁵¹ kun givet få oplysninger om, hvor stor risiko der er for, at forbrugerne ikke vil anvende retsmidler på grund af manglende viden eller oplysninger. Under alle omstændigheder skal der i undersøgelsen af denne risiko tages hensyn til den typiske situation for forbrugerne, herunder sårbare forbrugere, i den pågældende procedure.

- Retskraft og forældelsesfrister i almindelighed

Ligesom tidsfrister er forældelsesfrister og reglerne om retskraft for afgørelser, der træffes af domstole eller andre organer, knyttet til retssikkerhedsprincippet. Selv om både forældelsesfristerne og princippet om retskraft er retlige hindringer for anlæggelse af retssager, kan princippet om retskraft også have den virkning, at en ret forhindres i at (gen)overveje visse spørgsmål vedrørende materiel ret, herunder i forbindelse med appel eller fuldbyrdelse, enten på begæring af en part eller af egen drift.

Til trods for at princippet om retskraft og forældelsesfrister under visse omstændigheder kan være i strid med "materiel retfærdighed", har Domstolen anerkendt værdien af retssikkerhed i EU's og medlemsstaternes retsorden. På dette grundlag har Domstolen⁴⁵² bekræftet, at

⁴⁴⁷ Domstolen fastsatte dette krav i forbindelse med anmodninger om godtgørelse på grundlag af urimelige kontraktvilkår og parallelle kollektive søgsmål, der førte til udsættelse af den individuelle sag. Forenede sager C-568/14 til C-570/14 Ismael Fernández Oliva, præmis 32-37. Den betydelige risiko var baseret på den kendsgerning, at forbrugerne i betragtning af den nationale procedures forløb og kompleksitet kan have været uvidende om deres rettigheder eller måske ikke har forstået deres omfang. Da det afspejler et generelt princip, synes dette krav også at finde anvendelse i andre procedurermæssige situationer.

⁴⁴⁸ Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 54.

⁴⁴⁹ Dette følger allerede af den formel, hvorved Domstolen definerer tilstedeværelsen af en betydelig risiko. Desuden det forhold, at manglende forståelse for eller manglende anerkendelse af omfanget af forbrugerrettigheder eller processuelle rettigheder i sig selv kan berettige til ex officio-indgriben. Domstolen bekræftede dette i forenede sager C-568/14 til C-570/14, Ismael Fernández Oliva, præmis 33, hvor den anførte, at "[...] der, henset til afviklingen af og kompleksiteten i den i hovedsagen omhandlede nationale procedure [...] er en ikke ubetydelig risiko for, at den pågældende forbruger ikke fremsætter en sådan begæring, uanset at de materielle betingelser, der i henhold til national ret kræves for at vedtage foreløbige forholdsregler, eventuelt er opfyldt, eftersom forbrugeren ikke er bekendt med eller ikke forstår omfanget af sine rettigheder."

⁴⁵⁰ Sag C-8/14, BBVA, præmis 36-40.

⁴⁵¹ Domstolen tog stilling til en temmelig specifik situation i sag C-8/14, BBVA, præmis 33-42.

⁴⁵² Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo, præmis 68-70.

effektiviteten af forbrugerlovgivningen i princippet ikke kræver, at de nationale regler om retskraft og rimelige tidsfrister, herunder forældelsesfrister, ophæves:

"68 [...] Domstolen [har] ganske rigtigt medgivet, at forbrugerbeskyttelsen ikke er absolut. Domstolen har i denne retning navnlig fastslået, at EU-retten ikke pålægger en national ret at undlade at anvende interne processuelle regler, der bl.a. tillægger en afgørelse retskraft, selv om dette gør det muligt at afhjælpe en tilsidesættelse af en bestemmelse i direktiv 93/13, uanset dennes karakter [...]"⁴⁵³.

69 Domstolen har ligeledes fastslået, at fastsættelse af rimelige, præklusive søgsmålsfrister af hensyn til retssikkerheden er foreneligt med EU-retten [...]"⁴⁵⁴.

70 Der skal ikke desto mindre sondres mellem anvendelsen af en processuel bestemmelse såsom en rimelig forældelsesfrist og en tidsmæssig begrænsning af virkningerne af fortolkningen af en EU-retlig bestemmelse. [...]"

○ Retskraft

I lyset af disse konklusioner vil princippet om retskraft generelt have forrang i sager, der er afsluttet ved en endelig domstolsafgørelse, som ikke længere kan anfægtes. Dette gælder også, hvis denne afgørelse var i strid med direktivet om urimelige kontraktvilkår, og/eller hvis retspraksis vedrørende vurderingen af en bestemt type kontraktvilkår har ændret sig.

Det er imidlertid stadig nødvendigt at undersøge, om den specifikke regel om retskraft uforholdsmæssigt eller overdrevent begrænser retsmidler eller forhindrer ex officio-kontrol i forhold til urimelige kontraktvilkår.

Som forklaret i afsnit 5.4.1 vil en national regel om retskraft **ikke være i overensstemmelse med effektivitetsprincippet, hvis det forhindrer ex officio-kontrol af kontraktvilkår, før en fordring håndhæves** over for en forbruger, mens der ikke findes effektive retsmidler, eller der er en betydelig risiko for, at forbrugerne ikke vil gøre brug af de tilgængelige retsmidler⁴⁵⁵. Domstolen⁴⁵⁶ har ligeledes fastslået, at hvis en domstol kun har undersøgt visse relevante kontraktvilkår, kan princippet om retskraft ikke forhindre vurderingen af yderligere kontraktvilkår på et senere tidspunkt, hverken efter forbrugerens anmodning eller af rettens egen drift:

"I det tilfælde, hvor en national ret i forbindelse med en tidligere undersøgelse af en omtvistet kontrakt, der har ført til vedtagelsen af en afgørelse, der har fået retskraft, har begrænset sig til af egen drift at undersøge et eller bestemte vilkår i kontrakten i lyset af direktiv 93/13, pålægger direktivet en national ret [...] – hvortil forbrugeren forskriftsmæssigt har indbragt sagen og har rejst indsigelse herom som et led heri – på begæring af parterne eller af egen drift, når den råder over de faktiske og retlige oplysninger, som er nødvendige til dette formål, at efterprøve, om de øvrige vilkår i den nævnte kontrakt eventuelt er urimelige. I

⁴⁵³ Forenede sager C-537/12 og C-116/13, Banco Popular Español og Banco de Valencia, præmis 60, og sag C-169/14, Sánchez Morcillo og Abril Garcia, præmis 28.

⁴⁵⁴ Sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 41.

⁴⁵⁵ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 44, 61-64 og 71, sag C-49/14, Finanzmadrid, præmis 45 og 46, sag C-122/14, Aktiv Kapital Portfolio, præmis 30, sag C-448/17, EOS KSI Slovensko, præmis 45, 46 og 49, og sag C-632/17, PKO, præmis 49. Alle disse sager vedrørte betalingspåkravsprocedurer og er baseret på sag C-618/10 Banco Español de Crédito.

⁴⁵⁶ Sag C-421/14, Banco Primus, præmis 52, som er citeret her. I den foreliggende sag foregik den første undersøgelse ex officio, men reglen ville være den samme, hvis den første undersøgelse finder sted efter anmodning fra forbrugeren.

mangel af en sådan kontrol ville beskyttelsen af forbrugeren være mangelfuld og utilstrækkelig og hverken udgøre et egnet eller et effektivt middel til at bringe anvendelsen af denne type vilkår til ophør, i modsætning til, hvad der er fastsat i artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/13 [...]”⁴⁵⁷.

Som nævnt i afsnit 5.3.1 kan domstolene desuden være forpligtet til af egen drift at vurdere, hvorvidt et kontraktvilkår er urimeligt i henhold til *ækvivalensprincippet*⁴⁵⁸, når nationale processuelle regler giver retterne beføjelse til at undersøge spørgsmål vedrørende ufravigelige retsgrundsætninger på trods af en ellers gældende regel om retskraft.

○ Forældelsesfrister

Som anført ovenfor mener Domstolen⁴⁵⁹ i princippet, at rimelige forældelsesfrister kan være acceptable af hensyn til retssikkerheden, f.eks. i forbindelse med krav om tilbagebetaling af for meget udbetalte beløb på grundlag af urimelige kontraktvilkår. Domstolen har indtil videre ikke besluttet, hvad der ville udgøre en rimelig forældelsesfrist i den henseende, og har ikke truffet afgørelse på grundlag af dens udgangspunkt. Domstolen er dog blevet anmodet om at vejlede om sidstnævnte aspekt⁴⁶⁰.

Der skal skelnes mellem forældelsesfrister, der er fastsat ved lov, og den tidsmæssige begrænsning af virkningerne af en rets afgørelse om et kontraktvilkår og de dermed forbundne konsekvenser⁴⁶¹, såsom forbrugernes ret til tilbagebetaling⁴⁶², idet en sådan tidsmæssig begrænsning ikke kan antages til realitetsbehandling⁴⁶³.

Som anført i afsnit 4.2 kan den ikke-bindende karakter af urimelige kontraktvilkår under alle omstændigheder ikke i sig selv være underlagt forældelsesfrister. Dette indebærer, at forbrugerne altid kan påberåbe sig denne beskyttelse, når de står over for krav fra erhvervsdrivende baseret på urimelige kontraktvilkår, enten ved selv at påberåbe sig urimelige kontraktvilkår eller ved hjælp af ex officio-kontrol, uden at kravet forældes⁴⁶⁴. Det samme gælder for anmodninger om at erklære kontraktvilkår urimelige i forbindelse med individuelle søgsmål eller søgsmål som omhandlet i artikel 7, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår.

⁴⁵⁷ Jf. sag C-415/11, Aziz, præmis 60.

⁴⁵⁸ Sag C-421/14, Banco Primus, præmis 47 til slut, med henvisning til sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, præmis 53, sag C-76/10, Pohotovost'.

⁴⁵⁹ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo m.fl., præmis 69. I den foreliggende sag indeholdt den spanske lovgivning imidlertid ingen bestemmelse om en forældelsesfrist for sådanne krav.

⁴⁶⁰ Sag C-698/18, SC Raiffeisen Bank SA, og sag C-699/18, BRD Groupe Société Générale SA (verserende den 31. maj 2019).

⁴⁶¹ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo m.fl., præmis 75.

⁴⁶² Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo præmis 70, med henvisning til tidligere domme på andre retsområder.

⁴⁶³ Se afsnit 4.4. med citat fra den dispositive del af forenede sager C-154/15, C-307/15 og C308/15, Gutiérrez Naranjo,

⁴⁶⁴ Sag C-473/00, Cofidis, præmis 38.

5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?

5.5.1. Grundlæggende forpligtelser

Ex officio-kontrol kræver en proaktiv indgriben fra de nationale retters side, uafhængigt af parternes anbringender⁴⁶⁵, både med hensyn til

- undersøgelsen af, hvorvidt et relevant kontraktvilkår er urimeligt og derfor ikke er bindende, og
- de konsekvenser, der drages af en konstatering af, at det pågældende vilkår er urimeligt, for at sikre, at forbrugeren ikke er bundet af dette vilkår.

De nationale retter kan kun anvende urimelige kontraktvilkår, hvis en forbruger, som er blevet underrettet om sine rettigheder, undtagelsesvist gør indsigelse mod, at urimelige kontraktvilkår ikke anvendes⁴⁶⁶. Domstolen har udtalt følgende:

"Den nationale ret skal ex officio undersøge, om et kontraktvilkår er urimeligt, så snart den råder over de oplysninger om de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver. Når den anser et sådant vilkår for at være urimeligt, anvender den ikke vilkåret, medmindre forbrugeren gør indsigelse herimod. [...]"⁴⁶⁷.

Den fulde virkning af den beskyttelse, der er fastsat i direktivet, kræver nemlig, at en national retsinstans, der ex officio har konstateret, at der foreligger et urimeligt kontraktvilkår, kan drage alle konsekvenser af denne konstatering uden at skulle afvente, at forbrugeren, som er blevet underrettet om sine rettigheder, fremsætter bemærkninger, hvorved det pågældende vilkår påstås erklæret ugyldigt [...]"⁴⁶⁸,⁴⁶⁹

Kravet om ex officio-kontrol kan også betyde, at dommerne af egen drift skal træffe afgørelse om foreløbige foranstaltninger, hvis dette er nødvendigt for, at retsmidlerne er effektive, og hvis der er en betydelig risiko for, at forbrugerne ikke anmoder om foreløbige retsmidler⁴⁷⁰.

Desuden er dommerne forpligtet til at underrette parterne om resultatet af ex officio-vurderingen af et kontraktvilkår og om de konklusioner, der skal drages, for at de kan blive hørt om dette spørgsmål⁴⁷¹.

5.5.2. Aspekter, der skal undersøges

De nationale retters pligt til af egen drift at vurdere, hvorvidt et kontraktvilkår er urimeligt, kræver, at de undersøger alle forudsætninger for, at et kontraktvilkår er urimeligt⁴⁷², herunder, for så vidt som de enkelte trin er nødvendige i den relevante nationale gennemførelse, spørgsmål om

⁴⁶⁵ Sag C-497/13, Froukje Faber, punkt 1 i den dispositive del og præmis 46-48, sag C-137/08 VB Pénezügyi Lízing, punkt 3 i den dispositive del og præmis 45-51, sag C-397/11, Erika Jörös.

⁴⁶⁶ Sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 49. sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 63, sag C-472/11, Banif Plus Bank, præmis 27. Se også afsnit 5.5.1 og 5.5.5.

⁴⁶⁷ Sag C-243/08, Pannon GSM, punkt 2 i den dispositive del.

⁴⁶⁸ Jf. sag C-397/11, Erika Jörös, C-397/11, præmis 42.

⁴⁶⁹ Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo, præmis 59.

⁴⁷⁰ Se forenede sager C-568/14 til C-570/14, Ismael Fernández Oliva.

⁴⁷¹ Dette er vigtigt i forhold til forbrugere såvel som erhvervsdrivende, som det f.eks. fremgår af sag C-243/08, Pannon GSM, C-472/11, Banif Plus Bank, præmis 29-35, C-488/11, Asbeek Brusse, præmis og C-119/15, Biuro podróży 'Partner', præmis 22-47. Se også afsnit 5.5.5.

⁴⁷² Sag C-137/08, VB Pénezügyi Lízing, præmis 49 og de følgende præmisser.

For så vidt angår de materielle kriterier, der skal tages hensyn til, henvises til afsnit 3.

- hvorvidt kontraktvilkårene falder inden for direktivets anvendelsesområde⁴⁷³, hvilket kræver, at
 - der foreligger en aftale mellem en erhvervsdrivende og en forbruger⁴⁷⁴
 - det pågældende vilkår ikke har været genstand for individuel forhandling⁴⁷⁵
 - det pågældende vilkår ikke afspejler bindende regler som omhandlet i artikel 1, stk. 2.
- hvorvidt kontraktvilkåret er omfattet af artikel 4, stk. 2, og i givet fald, hvorvidt det opfylder kravene om gennemsigtighed
- hvorvidt kontraktvilkåret er urimeligt, dvs. om det i strid med kravet om god tro skaber en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser til skade for forbrugeren, herunder en eventuel manglende gennemsigtighed i de relevante vilkår, eller, hvor det er relevant, om det opfylder en af betingelserne i en sort eller grå liste.

5.5.3. Tilgængelighed af de nødvendige retlige og faktiske elementer

Det vigtigste element i vurderingen af, hvorvidt der er tale om urimelige kontraktvilkår, er aftalen med alle dens vilkår. Som forklaret ovenfor skal der imidlertid, før det kan vurderes, om et kontraktvilkår er urimeligt, tages hensyn til andre elementer, f.eks. om den ene part er forbruger, uanset om et vilkår blev forhandlet individuelt, eller om en erhvervsdrivende gav forbrugeren de nødvendige oplysninger, inden aftalen blev indgået.

Et problem kan være, at den nationale ret i en given sag måske ikke har alle de nødvendige faktuelle og retlige elementer til rådighed til at træffe afgørelse om, hvorvidt et kontraktvilkår er urimeligt. Domstolen anerkender dette, når den anvender mange forskellige formuleringer som f.eks. "at den [nationale ret] råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver"⁴⁷⁶.

Domstolen har samtidig gjort det klart, at ex officio-kontrol indebærer en proaktiv tilgang til at opnå adgang til de elementer, der er nødvendige for at kunne vurdere kontraktvilkår⁴⁷⁷, f.eks. når det har anvendt udtrykket "undersøgelse" i forbindelse med undersøgelsen af forudsætningerne i artikel 3, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår⁴⁷⁸:

"[...] Domstolen [har] [...] udtalt, at denne ret er forpligtet til ex officio at indlede en

⁴⁷³ Sag C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, præmis 49-51. For spørgsmål vedrørende anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår henvises til afsnit 1.2.

⁴⁷⁴ Sag C-497/13, Froukje Faber, punkt 1 i den dispositive del og præmis 46-48. Denne afgørelse vedrører direktiv 99/44/EF, men finder tilsvarende anvendelse på direktivet om urimelige kontraktvilkår. For at fastslå, om de pågældende vilkår falder inden for direktivet om urimelige kontraktvilkårs anvendelsesområde, skal domstolene nødvendigvis undersøge, om der er indgået en aftale mellem en erhvervsdrivende og en forbruger.

⁴⁷⁵ Sag C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, præmis 49-51. Retterne skal tage hensyn til, at artikel 3, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår indeholder en specifik regel om bevisbyrden med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt et standardiseret kontraktvilkår har været genstand for individuel forhandling.

⁴⁷⁶ F.eks. sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 42: "I denne sammenhæng skal det for det første fremhæves, at den nationale ret ifølge Domstolens faste praksis af egen drift skal efterprøve, om et kontraktvilkår, der henhører under anvendelsesområdet for direktiv 93/13, er urimeligt, og derved afhjælpe den manglende ligevægt mellem forbrugeren og den erhvervsdrivende, hvilket forudsætter, at den råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver." I denne præmis henviser Domstolen til sag C-377/14, Radlinger og Radlingerová, præmis 52 og den deri nævnte retspraksis, og sag C-154/15, C-307/15 og C-308/15, Gutiérrez Naranjo m.fl., præmis 58.

⁴⁷⁷ Sag C-497/13, Froukje Faber, punkt 1 i den dispositive del og præmis 46-48, sag C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, punkt 3 i den dispositive del og præmis 45-51.

⁴⁷⁸ Domstolen anvendte dette udtryk i sag C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, præmis 56, og bekræftede det i sag C-472/11, præmis 24, som er citeret her.

undersøgelse med henblik på at konstatere, om en klausul i en kontrakt, som er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, falder inden for anvendelsesområdet for direktivet, og til i bekræftende fald ex officio at undersøge, om klausulen eventuelt er urimelig [...]⁴⁷⁹."

Domstolen⁴⁸⁰ har også understreget, at de nationale retter skal anmode om de nødvendige præciseringer for at afgøre, om den ene part er forbruger, hvis der i det mindste er tegn på, at dette kan være tilfældet:

"Effektivitetsprincippet gør [...], at den nationale ret, for hvilken der verserer en tvist om en aftale, som kan være omfattet af anvendelsesområdet for det nævnte direktiv, er forpligtet til at efterprøve, om erhververen har egenskab af forbruger, så snart den råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver, eller kan råde over dem efter en simpel anmodning om oplysninger, selv hvis sidstnævnte ikke udtrykkeligt har påberåbt sig denne egenskab."

Hvis der således er tegn på, at den relevante aftale kan være en forbruger aftale, er en national ret derfor forpligtet til at undersøge dette spørgsmål, selv om parterne ikke har rejst det. En sådan proaktiv tilgang synes bestemt at være påkrævet i henhold til den bindende karakter af artikel 6, stk. 1.

Hvis der ligeledes er tegn på, at et krav kan være baseret på kontraktvilkår, der ikke blev forhandlet individuelt, men ikke alle elementer er umiddelbart tilgængelige til at udføre denne undersøgelse, vil de nationale retter skulle rejse dette spørgsmål med parterne for at indhente de nødvendige præciseringer og beviser⁴⁸¹. I de tilfælde, hvor erhvervsdrivende var forpligtede til at give forbrugerne specifikke oplysninger, skal retterne kontrollere, om forbrugerne har modtaget de krævede oplysninger⁴⁸².

Hvis særlige processuelle regler, f.eks. i betalingspåkravsprocedurer eller fuldbyrdesprocedurer, ikke giver retterne mulighed for at foretage en grundig vurdering på trods af tilgængeligheden af disse elementer⁴⁸³ eller ikke giver dem adgang til disse elementer⁴⁸⁴, herunder den aftale, som ligger til grund for kravet, kan sådanne processuelle begrænsninger ikke fjerne forpligtelsen til at sikre ex officio-kontrol.

Denne fortolkning understøttes af følgende betragtninger:

- Alene den formulering, Domstolen har anvendt, og baggrunden for de forskellige afgørelser tyder på, at Domstolen anerkender, at det *i praksis* ikke vil være muligt for en national ret at foretage den nødvendige vurdering uden at få adgang til disse elementer⁴⁸⁵.

⁴⁷⁹ Henvisninger til sag C-137/08, VB Pénezügyi Lízing, præmis 56, og sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 44.

⁴⁸⁰ Sag C-497/13, Froukje Faber, navnlig præmis 44 og 46. Citatet stammer fra præmis 46. Selv om denne sag vedrørte direktiv 99/44/EF, behandler den et horisontalt spørgsmål om forbruger aftaleret og finder tilsvarende anvendelse på forbrugerens status i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår.

⁴⁸¹ I den forbindelse skal de tage hensyn til bestemmelserne om bevisbyrden i artikel 3, stk. 2. Se afsnit 1.2.2.1. Hvis kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling i en given medlemsstat, er underlagt de bestemmelser, der gennemfører direktivet om urimelige kontraktvilkår, er denne vurdering naturligvis ikke nødvendig.

⁴⁸² Afsnit 3.3.1, sag C-186/16, Andriuciu, præmis 43, sag C-119/17, Lupean, præmis 23.

⁴⁸³ Sag C-618/10, Banco Español de Crédito.

⁴⁸⁴ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, og sag C-632/17, PKO.

⁴⁸⁵ Sag C-632/17, PKO, præmis 38: "[...] en national retsinstans ikke under omstændigheder som de i hovedsagen omhandlede er i stand til at foretage en undersøgelse af den eventuelt urimelige karakter af et

- I de fleste tilfælde tog Domstolen hensyn til, at den forelæggende ret havde adgang til de nødvendige elementer. I flere af disse domme anvendte Domstolen endvidere formuleringen "... *selv om*⁴⁸⁶ den råder over de retlige og faktiske oplysninger, der er nødvendige i denne forbindelse...", med en desto større begrundelse i modsætning til en retlig betingelse.
- Hvis nationale processuelle regler kan forhindre ex officio-kontrol blot ved at nægte retterne adgang til de nødvendige elementer, ville dette undergrave retten til effektive retsmidler.
- Hvor ex officio-kontrol er påkrævet på grund af *ækvivalensprincippet*, kan en sådan kontrol i praksis forhindres, når nationale processuelle regler nægter retterne adgang til de nødvendige elementer.

Domstolen⁴⁸⁷ bekræftede denne fortolkning, da den, efter at have fastslået, at der forelå en betydelig risiko for, at forbrugerne ikke ville gøre indsigelse mod et betalingspåkrav⁴⁸⁸, fandt, at udstedelsen af et betalingspåkrav uden forudgående ex officio-undersøgelse af urimelige kontraktvilkår var uforeneligt med direktivet om urimelige kontraktvilkårs artikel 7, stk. 1. Domstolen kom frem til denne konklusion, selv om den var klar over, at de nationale retter i henhold til de relevante processuelle regler normalt ikke havde adgang til de retlige og faktiske elementer i forbindelse med denne undersøgelse⁴⁸⁹ og uden at nævne adgangen til disse elementer som en betingelse for at fastslå⁴⁹⁰, at

"[...] artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at bestemmelsen er til hinder for en procedure, som gør det muligt at afsige en kendelse om betalingspåbud, når den ret, som behandler en sag om udstedelse af et betalingspåbud, ikke har beføjelse til at foretage en undersøgelse af, om vilkårene i denne kontrakt eventuelt er urimelige, eftersom de nærmere regler for udøvelsen af retten til at gøre indsigelse mod en sådan kendelse ikke gør det muligt at sikre overholdelsen af de rettigheder, som forbrugeren har i henhold til dette direktiv."

I tilfælde, hvor direktivet om urimelige kontraktvilkår kræver ex officio-kontrol, skal de nationale retter derfor være forpligtede til at indhente de nødvendige elementer til ex officio-vurdering ved at fortolke nationale regler i overensstemmelse med EU-retten eller, hvis dette ikke er muligt, ved at tilsidesætte de modstridende nationale regler.

5.5.4. Konklusioner, der skal drages af vurderingen af urimelige kontraktvilkår

Når vurderingen er afsluttet, skal de nationale retter drage konsekvenserne af, at de relevante kontraktvilkår er urimelige, og at de ikke er bindende, i overensstemmelse med principperne i afsnit 4. Afhængigt af kravet, proceduretypen og kontraktvilkåret kan dette f.eks. føre til afvisning eller begrænsning af et krav over for en forbruger, der helt eller delvis er baseret på urimelige kontraktvilkår eller opsigelse eller begrænsning af fuldbyrdelsen eller en ugyldighedserklæring.

kontraktvilkår, når den ikke råder over oplysninger om samtlige faktiske og retlige omstændigheder, som denne undersøgelse kræver". Domstolen henviser til den samme konklusion i sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 47.

⁴⁸⁶ Sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 57, og sag C-49/14, Finanzmadrid, præmis 36, C-32/14, ERSTE Bank Hungary, præmis 43. I andre tilfælde, f.eks. i sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis..., brugte Domstolen formuleringen "*så snart* de råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver".

⁴⁸⁷ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, og sag C-632/17, PKO.

⁴⁸⁸ Sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 69 og 70, sag C-632/17, PKO, præmis 45-49.

⁴⁸⁹ Sag C-632/17, PKO, præmis 37 og 38, sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 47.

⁴⁹⁰ Sag C-632/17, PKO, præmis 49, som er citeret her, og som indeholder en henvisning til den tidligere afgørelse i sag C-176/17, Profi Credit Polska, præmis 71.

Som anført ovenfor skal en national ret, inden den træffer afgørelse om ikke at anvende et kontraktvilkår, som den har vurderet af egen drift, og som den anser for at være urimeligt, høre begge parter om dette spørgsmål⁴⁹¹.

Desuden kan forbrugerne beslutte ikke at påberåbe sig denne beskyttelse i retssager efter at være blevet underrettet om, at de pågældende kontraktvilkår er urimelige og ikke bindende, i hvilket tilfælde den kompetente myndighed skal anvende de urimelige kontraktvilkår⁴⁹². I betragtning af den bindende karakter af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår bør en sådan erklæring kun være gyldig, hvis dommeren finder det godtgjort, at forbrugeren har forstået den juridiske situation fuldt ud, og at dennes erklæring ikke er baseret på misforståelser eller pres fra andre parter side.

5.6. Følger af ex officio-kontrol, effektivitet og ækvivalens i de nationale processuelle regler

Hvor EU-retten kræver ex officio-kontrol af, om kontraktvilkår er urimelige, skal de nationale retter sikre en sådan kontrol ved så vidt muligt at fortolke og anvende den nationale lovgivning i overensstemmelse med EU-retten⁴⁹³. Hvor dette er umuligt, og de nationale processuelle regler ikke overholder effektivitetsprincippet og/eller ikke garanterer effektive retsmidler, skal de nationale retter tilsidesætte de nationale bestemmelser for at gennemføre den ex officio-kontrol, der kræves i henhold til EU-retten⁴⁹⁴.

Endvidere kan princippet om ex officio-kontrol og *effektivitet* kræve, at medlemsstaterne foretager visse tilpasninger eller korrektioner i deres lovgivning, for så vidt som de nationale processuelle regler og regler for indhold er i strid med disse principper som beskrevet ovenfor. Medlemsstaterne opfordres derfor til at undersøge alle nationale bestemmelser, der kan være i konflikt med de garantier, der kræves i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår som fortolket af Domstolen.

Hvor ex officio-kontrol er påkrævet i henhold til *ækvivalensprincippet*⁴⁹⁵, er de nationale retter forpligtede til at anvende de relevante nationale bestemmelser tilsvarende til at vurdere, om et kontraktvilkår er urimeligt. Men hvis disse bestemmelser ikke udtrykkeligt omfatter foranstaltninger, der er baseret på EU-retten, er der risiko for, at de nationale retter ikke kan foretage denne kontrol udelukkende på grundlag af disse nationale bestemmelser. Overensstemmelse med *ækvivalensprincippet* kan derfor også kræve lovgivningsmæssige tilpasninger.

Endelig har Domstolen⁴⁹⁶ præciseret, at en afgørelse truffet af en national ret, der træffer afgørelse i sidste instans, og som ikke opfylder sin forpligtelse til af egen drift at vurdere, om

⁴⁹¹ Sag C-472/11, Banif Plus Bank, præmis 29-35, sag C-488/11, præmis 52: "[...] [D]et [skal] bemærkes, at kontradiktionsprincippet som hovedregel påbyder en national retsinstans, der ex officio har konstateret, at der foreligger et urimeligt kontraktvilkår, at meddele tvistens parter dette og give dem mulighed for kontradiktorisk at drøfte det i henhold til de former, der er fastsat herom i de nationale processuelle regler (dommen i sagen Banif Plus Bank, præmis 31 og 36)."

⁴⁹² Sag C-243/08, Pannon GSM. Se også sag C-488/11, Asbeek Brusse, præmis 49, sag C-618/10, Banco Español de Crédito, præmis 63, og sag C-472/11, Banif Plus Bank, præmis 27, forenede sager C-70/17 og C-179/17, Abanca Corporación Bancaria og Bankia, præmis 63.

⁴⁹³ Dette er et generelt princip i EU-retten, som Domstolen har gentaget, f.eks. i sag C-397/11, Erika Jörös, præmis 32.

⁴⁹⁴ Se afsnit 2.2 og 5.2 samt sag C-118/17, Dunai, præmis 61.

⁴⁹⁵ Afsnit 5.3.1.

⁴⁹⁶ Sag C-168/15, Milena Tomášová.

et kontraktvilkår er urimeligt, kan udgøre en tilstrækkelig alvorlig overtrædelse af EU-retten, der kan udløse medlemsstatens erstatningsansvar for tab, der er forvoldt forbrugerne.

5.7. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår og udenretslige procedurer

Domstolens retspraksis vedrørende processuelle garantier i forbindelse med direktivet om urimelige kontraktvilkår er udelukkende rettet til nationale "retter" som omhandlet i artikel 267 i TEUF. Domstolen har fastslået, at voldgiftsretter ikke kan henvise til præjudicielle spørgsmål⁴⁹⁷.

Med hensyn til direktivet om urimelige kontraktvilkår fandt Domstolen⁴⁹⁸, at dens retspraksis vedrørende de nationale retters ex officio-pligt ikke finder anvendelse på notarer, når der indføres en fuldbyrdelsespåtegning i et notarialdokument. Ved vurderingen af proceduren i sin helhed kan der dog i forbindelse med udarbejdelsen af sådanne dokumenter tages hensyn til notarernes rolle i henhold til den relevante nationale lovgivning⁴⁹⁹. Samtidig kan garantier i fasen forud for retssagen ikke erstatte adgang til en fuldstændig retslig vurdering fra en dommer⁵⁰⁰.

Domstolen har imidlertid præciseret, at der i forbindelse med voldgiftssager indledt af erhvervsdrivende mod forbrugere, for så vidt som de kan behandles i henhold til gældende national ret, skal være effektiv retslig kontrol med voldgiftskendelser, i appelsager og i forbindelse med fuldbyrdelsesprocedurer⁵⁰¹. På grundlag af *ækvivalens-* og *effektivitetsprincippet*⁵⁰² kan dette indebære en forpligtelse for domstolene til at vurdere deres eget syn på de relevante kontraktvilkår, herunder kontraktvilkår, der gør det muligt for erhvervsdrivende at benytte voldgift, hvis det er nødvendigt i forbindelse med fuldbyrdelsen. Nationale regler om sådanne procedurer, der bringer anvendelsen af princippet om effektiv retsbeskyttelse mod urimelige kontraktvilkår i fare, må anses for at være i strid med direktivet om urimelige kontraktvilkår⁵⁰³. Kontraktvilkår, i henhold til hvilke erhvervsdrivende kan pålægge forbrugere voldgiftssager, vil sandsynligvis være urimelige, hvis de ophæver eller

⁴⁹⁷ Sag C-125/04, Denuit. Se også sag C-503/15, Margarit Panicello, vedrørende proceduren ved en *Secretario Judicial* (justitssekretær) for en sag om inddrivelse af advokatsalærer.

⁴⁹⁸ Sag C-32/14, ERSTE Bank Hungary, præmis 47-49.

⁴⁹⁹ Sag C-32/14, ERSTE Bank Hungary, præmis 55-58.

⁵⁰⁰ Dette følger f.eks. af sag C-32/14, ERSTE Bank Hungary, navnlig præmis 59, og sag C-448/17, EOS KSI Slovensko, præmis 44-54.

⁵⁰¹ Sag C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones, sag C-76/10, Pohotovost'.

⁵⁰² For at finde ud af, om forbrugerne er effektivt beskyttede, ville man være nødt til at se på garantierne under hele proceduren, herunder kravene til aftalen om at forelægge en tvist for en voldgiftsret, de processuelle garantier i voldgiftssagen, risikoen for, at forbrugerne ikke anvender retsmidler over for en voldgiftskendelse på grund af deres begrænsede viden og oplysninger, samt garantierne i den retslige fase, herunder ex officio-vurdering af urimelige kontraktvilkår.

⁵⁰³ Dette følger af de afgørelser, der er truffet om direktivet om urimelige kontraktvilkår i forbindelse med artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og *effektivitetsprincippet*. Endvidere udtrykker Domstolen i sin dom i forenede sager C-317/08, C-318/08, C-319/08 og C-320/08, Allassini, som vedrører Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2002/22/EF af 7. marts 2002 om forsyningspligt og brugerrettigheder i forbindelse med elektroniske kommunikationsnet og -tjenester (forsyningspligtdirektivet) (EFT L 108 af 2002, s. 51), det generelle princip, at national lovgivning om mæglingsprocedurer ikke må forhindre effektiv domstolsbeskyttelse af forbrugere og slutbrugere (se navnlig den dispositive del og præmis 49, 53, 54, 58, 61, 62 og 65).

indskrænker forbrugers ret til at rejse søgsmål eller benytte andre retsmidler⁵⁰⁴, herunder hvis de forhindrer en effektiv domstolsprøvelse med urimelige kontraktvilkår.

Hvad angår tvistbilæggelsesprocedurer indledt af forbrugere, indeholder direktiv 2013/11/EU om alternativ tvistbilæggelse i forbindelse med tvister på forbrugerområdet⁵⁰⁵ vigtige garantier for bl.a. aftaler mellem en forbruger og en erhvervsdrivende om at indgive en klage til en ATB-instans samt retfærdighed og lovlighed i sager, der behandles af anerkendte ATB-instanser. Inden for anvendelsesområdet for direktiv 2013/11/EU er en aftale mellem en forbruger og en erhvervsdrivende om at indgive klager til en ATB-instans ikke bindende for forbrugeren, hvis aftalen blev indgået, inden tvisten opstod, og hvis den har den virkning, at forbrugeren mister sin ret til at indbringe sagen for domstolene med henblik på bilæggelse af tvisten. Dette gælder så meget desto mere, hvor en sådan aftale er indeholdt i et kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling.

6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)

Artikel 7

1. Medlemsstaterne sikrer, at der i forbrugernes og konkurrenternes interesse findes egnede og effektive midler til at bringe anvendelsen af urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem forbrugere og en erhvervsdrivende, til ophør.

2. De i stk. 1 nævnte midler skal omfatte bestemmelser, i henhold til hvilke personer eller organisationer, der ifølge national lov har en legitim interesse i at beskytte forbrugerne, efter national ret kan indbringe en sag for retsmyndighederne eller de kompetente administrative myndigheder, for at disse kan afgøre, om kontraktvilkår, der er udarbejdet med henblik på generel anvendelse, er af urimelig karakter, og anvende egnede og effektive midler til at bringe anvendelsen af sådanne kontraktvilkår til ophør.

3. Sager som omhandlet i stk. 2 kan under overholdelse af den nationale lovgivning indbringes mod hver enkelt erhvervsdrivende eller samlet mod flere erhvervsdrivende inden for samme erhvervssektor eller sammenslutninger heraf, der anvender eller opfordrer til anvendelse af de samme generelle kontraktvilkår eller lignende vilkår."

Artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår supplerer direktiv 2009/22/EF om søgsmål med påstand om forbud på området beskyttelse af forbrugernes interesser⁵⁰⁶,

⁵⁰⁴ Se punkt 1, litra q), i bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår og sag C-342/13, Katalin Sebestyén, præmis 36. For så vidt som den nationale lovgivning forbyder voldgiftssager mod forbrugere, er sådanne bestemmelser allerede ugyldige i henhold til de relevante nationale bestemmelser.

⁵⁰⁵ Artikel 10 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2013/11/EU af 21. maj 2013 om alternativ tvistbilæggelse i forbindelse med tvister på forbrugerområdet og om ændring af forordning (EF) nr. 2006/2004 og direktiv 2009/22/EF (direktiv om ATB på forbrugerområdet): "...en aftale mellem en forbruger og en erhvervsdrivende om indgivelse af klage til en ATB-instans ikke er bindende for forbrugeren, hvis aftalen blev indgået, inden tvisten opstod, og hvis den har den virkning, at forbrugeren mister sin ret til at indbringe sagen for domstolene med henblik på bilæggelse af tvisten."

⁵⁰⁶ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2009/22/EF af 23. april 2009 om søgsmål med påstand om forbud på området beskyttelse af forbrugernes interesser (kodificeret udgave) (EUT L 110 af 1.5.2009, s. 30).

navnlig med henblik på søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse for at forhindre, at individuelle erhvervsdrivende eller grupper af erhvervsdrivende fortsat anvender urimelige kontraktvilkår. I henhold til artikel 7, stk. 1, skal søgsmål med påstand om forbud være egnede og effektive⁵⁰⁷. I lyset af disse søgsmåls præventive og afskrækkende virkning, og da de er uafhængige af enhver konkret individuel tvist, kan bemyndigede personer eller organisationer, f.eks. forbrugerorganisationer, anlægge sådanne søgsmål med påstand om forbud, selv om de pågældende vilkår endnu ikke er blevet anvendt i bestemte aftaler⁵⁰⁸. Omvendt fastslog Domstolen, at artikel 7, stk. 1, og 2, og artikel 47 i chartret ikke forpligter medlemsstaterne til at tillade en forbrugerorganisation at gribe ind over for individuelle forbrugere i sager om håndhævelse af potentielt urimelige kontraktvilkår⁵⁰⁹, medmindre dette kræves i henhold til *ækvivalensprincippet*⁵¹⁰.

Ækvivalens- og *effektivitetsprincippet* og ex officio-kontrol samt chartrets artikel 47 gælder også for søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse, men der skal tages hensyn til deres særlige karakter.

Navnlig fremgår det af artikel 6, stk. 1, sammenholdt med artikel 7, stk. 1 og 2, at **kontraktvilkår, som er fundet urimelige i forbindelse med et søgsmål med påstand om forbud, ikke binder hverken de forbrugere, der er parter i sagen, eller de forbrugere, som denne erhvervsdrivende har indgået en aftale med om samme vilkår**⁵¹¹. Et kontraktvilkår, der betegnes som urimeligt i en sådan procedure, anses også for at være urimeligt i alle fremtidige aftaler mellem den pågældende erhvervsdrivende og forbrugeren⁵¹². **Nationale retter**, der træffer afgørelse i individuelle sager, er forpligtede til at tage hensyn til denne virkning af forbud som en del af deres ex officio-forpligtelser og **må ikke anse det relevante vilkår for at være rimeligt og gyldigt**.

Domstolen har i princippet også anerkendt muligheden for at øge beskyttelsen mod urimelige kontraktvilkår i artikel 8 ved at oprette et nationalt register over kontraktvilkår, der konstateres at være urimelige i endelige retsafgørelser, som en fuldbyrdelsesmyndighed kan anvende til at pålægge andre erhvervsdrivende, der anvender tilsvarende vilkår, en bøde. I lyset af chartrets artikel 47 skal sådanne erhvervsdrivende imidlertid have adgang til effektive retsmidler over for afgørelsen om at erklære vilkårene egnede og over for afgørelsen om bødestørrelsen⁵¹³.

Til trods for de klare fordele ved kollektive søgsmål i henhold til artikel 7, stk. 2, må sådanne foranstaltninger ikke undergrave retten hos de forbrugere, der anlægger parallelle individuelle søgsmål for at få en erklæring om, at et kontraktvilkår er urimeligt, til at adskille sig fra det kollektive søgsmål med hensyn til tilsvarende vilkår, der anvendes i aftaler af samme type. Som Domstolen har forklaret⁵¹⁴, er individuelle og kollektive søgsmål i henhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår komplementære og har forskellige formål og retsvirkninger. Et kollektivt søgsmål med påstand om forbud er rettet mod en abstrakt og almindelig kontrol af det urimelige kontraktvilkår, hvorimod et individuelt søgsmål indebærer en konkret kontrol af

⁵⁰⁷ Sag C-472/10, Invitel, præmis 35.

⁵⁰⁸ Sag C-372/99, Kommissionen mod Italien, præmis 15.

⁵⁰⁹ Sag C-470/12, Pohotovost', præmis 54.

⁵¹⁰ Se afsnit 5.3 med henvisning til sag C-448/17, EOS KSI Slovensko.

⁵¹¹ Sag C-472/10, Invitel, præmis 38-40, sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon, præmis 56.

⁵¹² Sag C-472/10, Invitel, præmis 43 og 44.

⁵¹³ Sag C-119/15 Biuro podróży 'Partner', præmis 22-47.

⁵¹⁴ Forenede sager C-381/14 og C-385/14, Sales Sinués og Drame Ba, præmis 30.

kontraktvilkåret henset til de specifikke omstændigheder⁵¹⁵. Kollektive søgsmål kan derfor kun have en begrænset processuel indvirkning på individuelle søgsmål, navnlig begrundet i god retspleje og behovet for at undgå uforenelige retsafgørelser. Artikel 7 er således til hinder for en national regel om, at en ret automatisk skal suspendere et individuelt søgsmål, der er anlagt af en forbruger, indtil der er afsagt endelig dom i en parallel kollektiv sag anlagt af en sammenslutning⁵¹⁶.

I den forbindelse bør der træffes foreløbige foranstaltninger inden for rammerne af det enkelte søgsmål, både på anmodning af forbrugeren og af rettens egen drift, i det omfang det er hensigtsmæssigt, i afventning af en endelig dom i et igangværende kollektivt søgsmål⁵¹⁷. Dette er især relevant, hvis der er behov for foreløbige forholdsregler for at sikre, at dommen i det enkelte søgsmål er fuldt ud effektiv.

Hvad angår kompetenceregler, har Domstolen accepteret, at en national bestemmelse, i henhold til hvilken søgsmål med påstand om forbud, der fremsættes af forbrugerbeskyttelsesforeninger, skal indbringes for de retter, hvor sagsøgte, dvs. den erhvervsdrivende, har hjemsted eller bopæl, ikke er i strid med effektivitetsprincippet⁵¹⁸. Domstolen fandt, at forbrugerforeninger ikke befinder sig i samme svage stilling som individuelle forbrugere, når de anmoder om påbud mod erhvervsdrivende, og henviste til artikel 4, stk. 1, i direktiv 2009/22/EF⁵¹⁹.

Domstolen har endvidere fastslået, at EU's kompetenceregler betyder, at søgsmål rejst af en forbrugerbeskyttelsesorganisation med påstand om, at en erhvervsdrivende tilpligtes at undlade at anvende vilkår, der anses for urimelige, i aftaler med privatpersoner, er en sag om erstatning uden for kontrakt i henhold til Bruxelles-konventionen⁵²⁰. Denne fortolkning gælder også for Bruxelles I-forordningen⁵²¹. Dette indebærer, at kompetencen kan tillægges en ret på det sted, hvor skadestilføjelsen fandt sted, hvilket skal forstås bredt med hensyn til forbrugerbeskyttelse, der ikke alene omfatter situationer, i hvilke en privatperson individuelt har lidt skade, men specielt også indgreb i retsordenen som følge af anvendelsen af urimelige vilkår⁵²². Den lov, der finder anvendelse på et sådant søgsmål, skal fastsættes i overensstemmelse med artikel 6, stk. 1, i Rom II-forordningen⁵²³, mens den lov, der finder anvendelse på vurderingen af et bestemt kontraktvilkår, altid skal fastsættes i henhold til Rom

⁵¹⁵ Forslag til afgørelse fra generaladvokat Szpunar i forenede sager C-381/14 og C-385/14, Sales Sinués og Drame Ba, præmis 72.

⁵¹⁶ Forenede sager C-381/14 og C-385/14, Sales Sinués og Drame Ba, præmis 39 og 43.

⁵¹⁷ Forenede sager C-568/14 til C-570/14, Ismael Fernández Oliva. Se også afsnit 5.3.2.

⁵¹⁸ Sag C-413/12, Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León, præmis 49-53.

⁵¹⁹ I henhold til denne bestemmelse har retterne i den medlemsstat, hvor sagsøgte har hjemsted eller bopæl, kompetence til at træffe afgørelse om søgsmål med påstand om påbud anlagt af forbrugerbeskyttelsesforeninger fra andre medlemsstater.

⁵²⁰ Sag C-167/00, Henkel, præmis 50, for så vidt angår artikel 5, stk. 3, i konventionen af 27. september 1968 om retternes kompetence og om fuldbyrdelse af retsafgørelser i borgerlige sager, herunder handelssager (Bruxelles-konventionen).

⁵²¹ Rådets forordning (EF) nr. 44/2001 af 22. december 2000 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område, der blev ophævet og erstattet af Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 1215/2012 af 12. december 2012 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område (omarbejdning), se sag C-548/12, Brogsitter, præmis 19, sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon, præmis 38.

⁵²² Sag C-167/00, Henkel, præmis 42.

⁵²³ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 864/2007 af 11. juli 2007 om lovvalgsregler for forpligtelser uden for kontrakt (Rom II) (EUT L 199 af 31.7.2007, s. 40).

I-forordningen⁵²⁴, uanset om denne bedømmelse foretages i et individuelt eller kollektivt søgsmål⁵²⁵.

⁵²⁴ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 593/2008 af 17. juni 2008 om lovvalgsregler for kontraktlige forpligtelser (Rom I) (EUT L 177 af 4.7.2008, s. 6).

⁵²⁵ Sag C-191/15, Verein für Konsumenteninformation mod Amazon, præmis 48-60.

Bilag 1 – Liste over sager, der er nævnt i denne meddelelse

Sagsnummer og navn	Emner	Afsnit i meddelelsen
1976		
C-33/76 – Rewe mod Landwirtschaftskammer für das Saarland	Anmodning om præjudiciel afgørelse: Bundesverwaltungsgericht – Tyskland	5.3. Forpligtelser, der følger af ækvivalensprincippet 5.4. Ex officio-vurdering og effektiviteten af retsmidlerne
1978		
C-106/77 – Amministrazione delle finanze dello Stato mod Simmenthal	En national rets undladelse af at anvende nationale love, der strider mod fællesskabsretten.	2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning
1988		
C-309/85 – Barra mod den belgiske stat	Forbud mod forskelsbehandling – adgang til videregående teknisk og erhvervsfaglig uddannelse – tilbagebetaling af uretmæssigt opkrævet beløb.	4.4. Restitution af fordele erhvervet på grundlag af urimelige kontraktvilkår
1990		
C-213/89 – The Queen mod Secretary of State for Transport, ex parte Factortame	Rettigheder i henhold til fællesskabsretten – beskyttelse ved nationale retter – nationale retters kompetence til at træffe foreløbige forholdsregler i tilfælde af præjudiciel forelæggelse.	5.3. Forpligtelser, der følger af <i>ækvivalensprincippet</i> 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
1995		
Forenede sager C-430/93 og C-431/93, Van Schijndel mod Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten	Behandling af en erhvervspensionsfond som en virksomhed – obligatorisk tilslutning til en erhvervstilknyttet pensionsordning – forenelighed med konkurrencereglerne – muligheden for først under en kassationsanke at gøre et fællesskabsretligt anbringende gældende, som medfører en ændring af sagens genstand og kræver stillingtagen til faktiske omstændigheder.	5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.3. Forpligtelser, der følger af <i>ækvivalensprincippet</i>
1997		
C-261/95 – Palmisani mod INPS	Socialpolitik – beskyttelse af arbejdstagerne i tilfælde af arbejdsgiverens insolvens – direktiv	5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne

	80/987/EØF – medlemsstatens ansvar, når et direktiv er gennemført for sent – passende erstatning – præklusiv frist.	
1999		
C-126/97 – Eco Swiss China Time Ltd mod Benetton International NV	Konkurrence – voldgiftsrets anvendelse ex officio af artikel 81 EF (tidligere artikel 85) – en national rets kompetence til at ophæve voldgiftskendelser.	5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt
2000		
Forenede sager C-240/98 – Océano Grupo Editorial SA mod Roció Murciano Quintero (C-240/98) og Salvat Editores SA mod José M. Sánchez Alcón Prades (C-241/98), José Luis Copano Badillo (C-242/98), Mohammed Berroane (C-243/98) og Emilio Viñas Feliú (C-244/98)	Urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – værnetingsklausul – domstolens kompetence til ex officio at tage stilling til, om en sådan klausul er urimelig.	3.1. Urimelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår
2001		
C-144/99 – Kommissionen mod Nederlandene	Traktatbrud – direktiv 93/13/EØF – urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – ufuldstændig gennemførelse.	2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning
C-226/99 – Siples	EF-toldkodeksen – adgang til domstolsprøvelse – udsættelse af gennemførelsen af en afgørelse fra toldmyndighederne.	5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
2002		
C-167/00 – Verein für Konsumenteninformation mod Karl Heinz Henkel	Bruxelles-konventionen – artikel 5, nr. 3 – kompetence i sager om erstatning uden for kontrakt – præventiv foreningssøgsmål – forbrugerbeskyttelsesorganisations søgsmål med påstand om, at en erhvervsdrivende tilpligtes at undlade at anvende urimelige kontraktvilkår i forbrugerkontrakter.	6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)
C-255/00 – Grundig Italiana SpA mod Ministero delle Finanze	Nationale afgifter i strid med fællesskabsretten – tilbagesøgning af beløb erlagt i urigtig formening om skyld – national lovgivning, der	5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne

	forkorter søgsmålsfristerne med tilbagevirkende kraft – forenelighed med effektivitetsprincippet.	
C-372/99 – Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber mod Den Italienske Republik	Traktatbrud – direktiv 93/13/EØF – urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – midler til at bringe anvendelsen af sådanne kontraktvilkår til ophør.	6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)
C-473/00 – Cofidis	Søgsmål rejst af en erhvervsdrivende – national bestemmelse med forbud rettet til de nationale retter mod, efter udløb af en forældelsesfrist, af egen drift eller efter indsigelse fra forbrugeren at fastslå et urimeligt kontraktvilkår.	4.2. Retsvirkningerne af ikke at "være bindende for forbrugeren" 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår
C-478/99 – Kommissionen mod Sverige	Traktatbrudssøgsmål – direktiv 93/13/EØF – urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – forpligtelse til i national lovgivning at gengive den liste, der er optaget som bilag til direktiv 93/13, over vilkår, der kan betegnes som urimelige	3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår
2004		
C-70/03 – Kommissionen mod Spanien	Traktatbrud – direktiv 93/13/EØF – urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – fortolkningsregler – lovvalgsregler	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 3.1. Urimelelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt
C-237/02 – Freiburger Kommunalbauten GmbH Baugesellschaft & Co. KG mod Ludger Hofstetter og Ulrike Hofstetter.	Urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – aftale om opførelse og levering af en parkeringsplads – der byttes om på rækkefølgen af opfyldelsen af kontraktlige forpligtelser i henhold til deklaratoriske bestemmelser i national ret – kontraktvilkår, hvorefter forbrugeren skal betale prisen, inden den erhvervsdrivende har opfyldt sine forpligtelser – den erhvervsdrivendes pligt til at udstede en garanti	3.1. Urimelelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår
2005		
C-125/04 – Guy Denuit	Forelæggelse for Domstolen – en ret i en medlemsstat i artikel 234 EF's forstand – voldgiftsret	5.7. Ex officio-kontrol af urimelelige kontraktvilkår og udenretslige procedurer
2006		
C-168/05 – Mostaza Claro	Urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – ingen indsigelse om den urimelelige karakter af et vilkår under voldgiftssagen – muligheden for	1.1. Formålet med direktivet om urimelelige kontraktvilkår 5.1. Betydningen af direktivet om

	at fremsætte indsigelsen under en sag, der er anlagt med påstand om annullation af voldgiftskendelsen	urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår
2007		
C-429/05 – Rampion og Godard	Direktiv 87/102/EØF – forbrugerkredit – forbrugerens ret til at tage retsmidler i anvendelse over for kreditgiveren i tilfælde af manglende opfyldelse eller ikke-kontraktmæssig opfyldelse af aftalen vedrørende de varer eller tjenesteydelser, der er blevet finansieret ved hjælp af kreditten – betingelser – angivelse af den vare eller tjenesteydelse, der er blevet finansieret ved hjælp af tilbuddet om kredit – åbning af kredit, hvorved den aftalte kredit kan anvendes flere gange – de nationale retsinstansers mulighed for af egen drift at rejse spørgsmålet om forbrugerens ret til at tage retsmidler i anvendelse over for kreditgiveren.	Indledning
C-432/05 – Unibet (London) Ltd og Unibet (International) Ltd mod Justitiekanslern.	Princippet om effektiv retsbeskyttelse – national lovgivning, der ikke foreskriver mulighed for at anlægge selvstændige søgsmål med henblik på at anfægte foreneligheden mellem en national bestemmelse og fællesskabsretten – processuel autonomi – ækvivalensprincippet og effektivitetsprincippet – foreløbig beskyttelse	5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
2008		
C-2/06 – Kempter KG mod Hauptzollamt Hamburg-Jonas	Udførsel af kvæg – eksportrestitutioner – endelig forvaltningsafgørelse – fortolkning af en dom afsagt af Domstolen – virkning af præjudiciel dom, der afsiges af Domstolen efter denne afgørelse – genoptagelse og omgørelse – tidsmæssige begrænsninger – retssikkerhed – samarbejdsprincippet – artikel 10 EF	5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
2009		
C-40/08 – Asturcom Telecomunicaciones	Forbrugeraftaler – urimelig voldgiftsklausul – ugyldighed – voldgiftskendelse, der har retskraft – tvangsfuldbyrdelse – den nationale dommers adgang til af egen drift at erklære den urimelige voldgiftsklausul	1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.1. Karakteren af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og dens rolle i

	for ugyldig – ækvivalens- og effektivitetsprincippet	forbindelse med beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår 5.3. Forpligtelser, der følger af <i>ækvivalensprincippet</i> 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne 5.7. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår og udenretslige procedurer
C-227/08 – Martín Martín	Artikel 4 – forbrugerbeskyttelse – aftaler indgået uden for fast forretningssted – fortrydelsesret – den erhvervsdrivendes oplysningspligt – aftalens ugyldighed – egnede foranstaltninger	Indledning
C-243/08 – Pannon GSM Zrt. mod Erzsébet Sustikné Gyórfi	Urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – retsvirkninger af et urimeligt kontraktvilkår – den nationale dommers beføjelse og pligt til ex officio at prøve, hvorvidt en værnetingsklausul er urimelig – bedømmelseskriterier.	1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår 3.1. Urimelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.2. Retsvirkningerne af ikke at "være bindende for forbrugeren" 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår 5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
2010		
C-76/10 – Pohotovost' s.r.o. mod Iveta Korčkovská	Direktiv 93/13/EØF – urimelige kontraktvilkår – direktiv 2008/48/EF – direktiv 87/102 – forbrugerkreditaftaler – samlede årlige omkostninger i procent – voldgiftssag – voldgiftsavgørelse – spørgsmål om, hvorvidt den nationale ret af egen drift kan træffe afgørelse om, at visse vilkår er urimelige	Indledning 3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår) 3.3. Gennemsigtighedskrav 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel

		<p>3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår</p> <p>4.2. Retsvirkningerne af ikke at "være bindende for forbrugeren"</p> <p>5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt</p> <p>5.3. Forpligtelser, der følger af <i>ækvivalensprincippet</i></p> <p>5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne</p>
C-137/08 – VB Pénzügyi Lízing Zrt. mod Ferenc Schneider	<p>Bedømmelseskriterier – den nationale dommers undersøgelse ex officio af en værnetingsklausuls urimelige karakter – artikel 23 i statuten for Domstolen</p>	<p>3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår</p> <p>5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt</p> <p>5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår</p> <p>5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?</p>
Forenede sager C-317/08, C-318/08, C-319/08 og C-320/08, Rosalba Alassini mod Telecom Italia SpA, Filomena Califano mod Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono mod Telecom Italia SpA og Multiservice Srl mod Telecom Italia SpA	<p>Princippet om effektiv domstolsbeskyttelse – elektroniske kommunikationsnet og -tjenester – direktiv 2002/22/EF – forsyningspligt – tvist mellem slutbrugere og udbydere – obligatorisk udenretsligt mæglingforsøg</p>	<p>5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt</p> <p>5.7. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår og udenretslige procedurer</p>
C-484/08 – Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid mod Asociación de Usuarios de Servicios Bancarios (Ausbanc).	<p>Forbrugeraftaler – artikel 4, stk. 2, – vilkår, der definerer aftalens hovedgenstand – retlig kontrol med, at de ikke er urimelige – ikke omfattet – strengere nationale bestemmelser med henblik på at sikre forbrugeren et højere beskyttelsesniveau</p>	<p>2.1. Minimumsharmonisering og udvidelse af anvendelsesområdet (artikel 8 og 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår), herunder de nationale højesteretters rolle</p> <p>3.1. Urimelelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt</p> <p>3.3. Gennemsigtighedskrav</p>
C-542/08 – Barth mod Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung	<p>Fri bevægelighed for personer – arbejdstagere – ligebehandling – særligt anciennitetstillæg for universitetsprofessorer, som er indeholdt i en national lovgivning, hvis uforenelighed med fællesskabsretten er</p>	<p>5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne</p>

	blevet fastslået ved en dom fra Domstolen – forældelsesfrist – ækvivalens- og effektivitetsprincippet	
2012		
C-453/10 – Pereničová og Perenič mod SOS financ spol. s r. o.	Forbrugerkreditaftale – urigtig angivelse af årlige omkostninger i procent – indvirkning af urimelig handelspraksis og urimelige kontraktvilkår på kontraktens overordnede gyldighed	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 2.1. Minimumsharmonisering og udvidelse af anvendelsesområdet (artikel 8 og 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår), herunder de nationale højesteretters rolle 2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt
C-472/10 – Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság mod Invitel Távközlési Zrt	Artikel 3, stk. 1 og 3 – artikel 6 og 7 – forbrugeraftaler – urimelige kontraktvilkår – den erhvervsdrivendes ensidige ændring af kontraktvilkårene – søgsmål med påstand om forbud anlagt i offentlighedens interesse af et i den nationale lovgivning udpeget organ på vegne af forbrugerne – konstatering af, at kontraktvilkåret er urimeligt – retsvirkninger	3.1. Urimelelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt 3.3. Gennemsigtighedskrav 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)
C-472/11 – Banif Plus Bank Zrt mod Csaba Csipai og Viktória Csipai	Den nationale rets ex officio-undersøgelse af, om et vilkår er urimeligt – pligt for den nationale ret, der ex officio har konstateret, at et vilkår er urimeligt, til at anmode parterne om at fremsætte bemærkninger, inden den drager konsekvenser af denne konstatering –	3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.1. Karakteren af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og dens rolle i forbindelse med beskyttelse mod

	kontraktvilkår, der skal tages hensyn til ved undersøgelsen af, om der foreligger urimelighed	urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår 5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
C-618/10 – Banco Español de Crédito SA mod Joaquín Calderón Camino	Forbrugeraftaler – urimeligt kontraktvilkår om morarenter – betalingspåkravsprocedure – den nationale rets kompetence	2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning 4.1. Karakteren af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og dens rolle i forbindelse med beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne 5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
2013		
C-32/12 – Duarte Hueros	Direktiv 1999/44/EF – forbrugerens rettigheder i forbindelse med varens manglende overensstemmelse – uvæsentlig manglende overensstemmelse – ikke mulighed for at hæve købet – den nationale rets kompetence	Indledning 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt
C-59/12 – Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs	Direktiv 2005/29/EF – urimelig handelspraksis – anvendelsesområde – vildledende oplysninger, der er udsendt af en sygekasse under den lovbestemte sygeforsikringsordning – sygekasse, der er oprettet som et offentligretligt organ	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
C-92/11 – RWE Vertrieb AG mod Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV	Direktiv 2003/55/EF – det indre marked for naturgas – direktiv 93/13/EØF – artikel 1, stk. 2, og artikel 3-5 – kontrakter indgået mellem erhvervsdrivende og forbrugere – almindelige vilkår – urimelige kontraktvilkår – den erhvervsdrivendes ensidige ændring af prisen for tjenesteydelsen – henvisning til en	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 3.3. Gennemsigtskrav 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om

	bindende ordning, der er udformet for en anden kategori af forbrugere – anvendeligheden af direktiv 93/13 – forpligtelse til en klar, forståelig og gennemsigtig affattelse	urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 4.4. Restitution af fordele erhvervet på grundlag af urimelige kontraktvilkår
C-143/13 – Bogdan Matei og Ioana Ofelia Matei mod SC Volksbank România SA	Urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere – artikel 4, stk. 2 – vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige – undtagelse, der gælder for vilkår om aftalens hovedgenstand eller om overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor, forudsat at de er affattet klart og forståeligt – vilkår vedrørende en "risikoprovision" oppebåret af långiveren, som på visse betingelser giver denne lov til ensidigt at ændre rentesatsen.	2.1. Minimumsharmonisering og udvidelse af anvendelsesområdet (artikel 8 og 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår), herunder de nationale højesteretters rolle 3.1. Urimelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt 3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår) 3.3. Gennemsigtighedskrav 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår
C-397/11 – Erika Jörös mod Aegon Magyarország Hitel Zrt	Urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – en national retsinstans' undersøgelse ex officio af, om et kontraktvilkår er urimeligt – konsekvenser, der af den nationale retsinstans skal drages af, at der foreligger et urimeligt kontraktvilkår	5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår 5.3. Forpligtelser, der følger af <i>ækvivalensprincippet</i> 5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
C-413/12 – Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León mod Anuntis Segundamano España SL	Søgsmål med påstand om forbud anlagt af en regional forbrugerbeskyttelsesforening – stedligt kompetente ret – manglende mulighed for at iværksætte appel til prøvelse af en afgørelse om manglende kompetence afsagt i første instans – medlemsstaternes procesautonomi – ækvivalensprincippet og effektivitetsprincippet	5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne 6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)
C-415/11 – Mohamed Aziz mod Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i	Forbrugeraftaler – låneaftale med pant i fast ejendom – procedure med henblik på realisering af pant i fast	3.1. Urimelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt 3.4. Vurdering af urimelige

Manresa (Catalunyacaixa)	ejendom – kompetencen for den nationale ret, der skal påkende et anerkendelsessøgsmål – urimelige kontraktvilkår – bedømmelseskriterier	kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
C-488/11 – Asbeek Brusse og de Man Garabito	Urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – boliglejekontrakt, der er indgået mellem en erhvervsmæssig udlejer og en lejer, der handler i privat øjemed – en national retsinstans' undersøgelse ex officio af, om et kontraktvilkår er urimeligt – bødevilkår – erklæring om ugyldighed af et vilkår	1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår 1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.1. Karakteren af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og dens rolle i forbindelse med beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.3. Forpligtelser, der følger af <i>ækvivalensprincippet</i> 5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
Forenede sager C-537/12 og C-116/13 Banco Popular Español SA mod María Teodolinda Rivas Quichimbo og Wilmar Edgar Cun Pérez og Banco de Valencia SA mod Joaquín Valldeperas Tortosa og María Ángeles Miret Jaume	Artikel 99 i Domstolens procesreglement – forbrugeraftaler – låneaf tale med pant i fast ejendom – procedure med henblik på realisering af pant i fast ejendom – kompetencen for den nationale ret, der skal påkende et søgsmål om tvangsfuldbyrdelse – urimelige kontraktvilkår – bedømmelseskriterier	3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår
2014		
C-26/13 – Kásler og Káslerné Rábai	Urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere – artikel 4, stk. 2, og artikel 6, stk. 1 – vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige – undtagelse, der gælder for vilkår om	1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår 1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår

	<p>aftalens hovedgenstand eller om overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor, forudsat at de er affattet klart og forståeligt – aftaler om forbrugslån optaget i udenlandsk valuta – kontraktvilkår vedrørende vekselkursen – forskel mellem købskursen, som anvendes ved udbetalingen af lånet, og salgskursen, som anvendes ved tilbagebetalingen af lånet – den nationale retsinstans' beføjelser i forbindelse med et "urimeligt" kontraktvilkår – erstatning af det urimelige kontraktvilkår med en deklatorisk national bestemmelse – lovlig</p>	<p>2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning</p> <p>3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)</p> <p>3.3. Gennemsigtighedskrav</p> <p>3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår</p> <p>4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser</p>
C-34/13 – Kušionová mod SMART Capital	<p>Forbrugerkreditaftale – artikel 1, stk. 2 – vilkår, der afspejler en bindende lovbestemmelse – direktivets anvendelsesområde – artikel 3, stk. 1, artikel 4, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1 – sikkerhed for fordring ved pant i fast ejendom – mulighed for fuldbyrdelse af pantsat gode ved auktion – domstolsprøvelse</p>	<p>1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår</p> <p>5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt</p> <p>5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne</p>
C-169/14 – Sánchez Morcillo og Abril García	<p>Artikel 7 – Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder – artikel 47 – forbrugeraftaler – aftale om lån med pant i fast ejendom – urimelige kontraktvilkår – procedure med henblik på realisering af pant i fast ejendom – søgsmålsret</p>	<p>1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår</p> <p>4.1. Karakteren af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og dens rolle i forbindelse med beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår</p> <p>5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt</p> <p>5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne</p>
C-226/12 – Constructora Principado SA mod José Ignacio Menéndez Álvarez	<p>Forbrugeraftaler – aftale om køb af fast ejendom – urimelige kontraktvilkår – bedømmelseskriterier</p>	<p>3.1. Urimelelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt</p> <p>3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår</p>
C-280/13 – Barclays Bank mod Sara Sánchez García og Alejandro Chacón	<p>13. betragtning – artikel 1, stk. 2 – forbrugeraftaler – låneaftale med pant i fast ejendom – procedure med henblik</p>	<p>1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige</p>

Barrera	på fuldbyrdelse af pant i fast ejendom – nationale love og administrative bestemmelser – kontraktmæssig ligevægt	kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
C-342/13 – Katalin Sebestyén mod Zsolt Csaba Kóvári m.fl.	Låneaftale med pant i fast ejendom indgået med en bank – vilkår, hvorved en voldgiftsret tillægges enekompetence – bankens oplysninger om voldgiftsproceduren i forbindelse med aftaleindgåelsen – urimelige vilkår – bedømmelseskriterier	3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår
Forenede sager C-359/11 og C-400/11 – Alexandra Schulz mod Technische Werke Schussental GmbH und Co. KG og Josef Egbringhoff mod Stadtwerke Ahaus GmbH	Direktiv 2003/54/EF og 2003/55/EF – forbrugerbeskyttelse – det indre marked for elektricitet og naturgas – national lovgivning, som fastsætter indholdet af kontrakter, der indgås med de forbrugere, der er omfattet af den generelle forsyningspligt – den erhvervsdrivendes ensidige ændring af prisen for tjenesteydelsen – information med passende varsel inden denne ændrings ikrafttræden samt om grunden til forudsætningerne for og omfanget af denne	3.3. Gennemsigtighedskrav
C-470/12 – Pohotovost' s. r. o. mod Miroslav Vašuta	Forbrugerkreditaftale – urimelige kontraktvilkår – direktiv 93/13/EØF – tvangsfuldbyrdelse af en voldgiftskendelse – anmodning om at intervenere i en fuldbyrdelsesprocedure – forbrugerbeskyttelsesorganisation – national lovgivning, der ikke tillader en sådan intervention – medlemsstaternes procesautonomi	5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne 6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)
2015		
C-32/14 – ERSTE Bank Hungary mod Attila Sugár	Urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere – aftale om lån med pant i fast ejendom – artikel 7, stk. 1 – ophør med anvendelsen af urimelige vilkår – tilstrækkelige og effektive midler – anerkendelse af en fordring – notardokument – en notars meddelelse af fuldbyrdelsespåtegning – tvangsfuldbyrdelsesdokument – notarens forpligtelser – efterprøvelse ex officio af urimelige kontraktvilkår – domstolsprøvelse – ækvivalensprincippet og effektivitetsprincippet	5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne 5.7. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår og udenretslige procedurer

C-74/15 – Tarcău	Artikel 1, stk. 1, og artikel 2, litra b) – urimelige kontraktvilkår i forbrugerftaler – kautionsaftaler og garantiaftaler med sikkerhed i fast ejendom, der indgås med et realkreditinstitut af fysiske personer, der ikke handler som led i deres erhverv, og som ikke har nogen funktionel forbindelse med det erhvervsdrivende selskab, de stiller sig som garanter for.	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
C-96/14 – Jean-Claude Van Hove mod CNP Assurances SA	Forsikringsaftale – artikel 4, stk. 2 – vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige – undtagelse, der gælder for vilkår om aftalens hovedgenstand – vilkår, som sikrer overtagelse af forfaldne afdrag på en aftale om realkreditlån – låntagers fuldstændige uarbejdsdygtighed – udelukkelse af dækning under denne garanti i tilfælde af skønnet erhvervsevne til at kunne udføre lønnet eller ulønnet beskæftigelse	3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)
C-110/14 – Costea	Artikel 2, litra b) – begrebet "forbruger" – kreditaftale indgået af en fysisk person, som udøver advokatvirksomhed – tilbagebetaling af kredit sikret ved en ejendom tilhørende låntagers advokatkontor – låntager har den nødvendige viden til at vurdere, om et kontraktvilkår er urimeligt, inden undertegnelse af aftalen	1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår 1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
C-348/14 – Maria Bucura mod SC Bancpost SA	Direktiv 87/102/EØF – artikel 1, stk. 2, litra a) – forbrugerkredit – begrebet "forbruger" – direktiv 93/13/EØF – artikel 2, litra b), artikel 3-5 og artikel 6, stk. 1 – urimelige kontraktvilkår – den nationale rets undersøgelse ex officio – vilkår, der er "udarbejdet på en klar og forståelig måde" – oplysninger, der skal gives af kreditor	3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår) 3.3. Gennemsigtighedskrav 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår
Forenede sager C-482/13, C-484/13, C-485/13 og C-487/13 Unicaja Banco, SA mod José Hidalgo Rueda m.fl. og Caixabank SA mod Manuel María Rueda Ledesma m.fl.	Aftaler, der indgås mellem forbrugere og erhvervsdrivende – realkreditaftaler – vilkår om morarenter – urimelige vilkår – realisering af pant i fast ejendom – tilpasning af rentebeløbet – den nationale rets kompetence	2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser
C-497/13 – Froukje Faber mod Autobedrijf Hazet	Direktiv 1999/44/EF – forbruger køb og garantier i forbindelse hermed –	Indledning

Ochten BV	erhververs status – egenskab af forbruger – varens manglende overensstemmelse med det aftalte – pligt til at underrette sælgeren – manglende overensstemmelse, der viste sig senest seks måneder efter varens levering – bevisbyrde	5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
C-537/13 – Šiba	Anvendelsesområde – forbrugeraftaler – kontrakt om juridiske tjenesteydelser indgået mellem en advokat og en forbruger	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
C-567/13 – Baczó og Vizsnyiczai mod Raiffeisen Bank Zrt	Artikel 7 – realkreditaftale – voldgiftsklausul – urimelighed – forbrugersøgsmål – national processuel bestemmelse – manglende kompetence hos en ret, for hvilken indbringes søgsmål med påstand om, at en standardkontrakt erklæres ugyldig, med hensyn til at træffe afgørelse vedrørende påstanden om fastslåelse af urimeligheden af kontraktvilkår indeholdt i samme aftale	5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
C-602/13 – (BBVA) Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA mod Fernando Quintano Ujeta og María Isabel Sánchez García	Aftaleforhold mellem en erhvervsdrivende og en forbruger – pantebrev – vilkår om morarente – bestemmelse om førtidig indfrielse – procedure med henblik på realisering af pant i fast ejendom – tilpasning af rentebeløbet – den nationale rets kompetence	3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
2016		
C-7/16 – Banco Popular Español og PL Salvador S.A.R.L. mod Maria Rita Giraldez Villar og Modesto Martínez Baz	Artikel 99 i Domstolens procesreglement – direktiv 93/13/EØF – urimelige kontraktvilkår – overdragelse af fordring – debtors ret til afvikling af denne gæld – betingelserne for udøvelse af en sådan ret	4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser
C-49/14 – Finamadrid EFC SA mod Jesús Vicente Albán Zambrano m.fl.	Urimelige kontraktvilkår – betalingspåkravsprocedure – tvangsfuldbyrdsprocedure – den nationale rets kompetence til ex officio at erklære et urimeligt kontraktvilkår ugyldigt under fuldbyrdelsen af et betalingspåkrav – princippet om retskraft – effektivitetsprincippet – Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder –	2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne

	domstolsbeskyttelse	5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
C-119/15 – Biuro podróży Partner Sp. z o.o, Sp. komandytowa w Dąbrowie Górniczej mod Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów	Direktiv 93/13/EØF – direktiv 2009/22/EF – forbrugerbeskyttelse – generel virkning af urimelige kontraktvilkår, som er optaget i et offentligt register – økonomisk sanktion pålagt en erhvervsdrivende, der har anvendt et vilkår, der anses for at svare til vilkår, som er optaget i registret – erhvervsdrivende, som ikke har deltaget i den procedure, der har ført til, at et vilkår anses for urimeligt – artikel 47 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder – begrebet "national ret, hvis afgørelser ifølge de nationale retsregler ikke kan appelleres"	5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol? 6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)
C-122/14 – Aktiv Kapital Portfolio AS, Oslo, succursale à Zug, tidligere Aktiv Kapital Portfolio Investment mod Angel Luis Egea Torregrosa	Urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – betalingspåkravsprocedure – tvangsfuldbyrdsprocedure – den nationale rets kompetence til ex officio at erklære et urimeligt kontraktvilkår ugyldigt under fuldbyrdelsen af et betalingspåkrav – effektivitetsprincippet – princippet om retskraft	5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
Forenede sager C-154/15, C-307/15 og C-308/15 Gutiérrez Naranjo m.fl.	Forbrugerftaler – lån med pant i fast ejendom – urimelige vilkår – artikel 4, stk. 2 – artikel 6, stk. 1 – ugyldighedserklæring – den nationale rets tidsmæssige begrænsning af virkningerne af ugyldighedserklæring af et urimeligt vilkår	1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår 3.3. Gennemsigtighedskrav 4.1. Karakteren af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og dens rolle i forbindelse med beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår 4.2. Retsvirkningerne af ikke at "være bindende for forbrugeren" 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 4.4. Restitution af fordele erhvervet på grundlag af urimelige kontraktvilkår 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår 5.4. Ex officio-vurdering og

		<p><i>effektiviteten</i> af retsmidlerne</p> <p>5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?</p>
C-168/15 – Tomášová mod Slovenská republika	<p>Kreditaftale med et urimeligt kontraktvilkår – tvangsfuldbyrdelse af en voldgiftskendelse afsagt i henhold til dette vilkår – en medlemsstats ansvar for tab, som forvoldes borgere ved en tilsidesættelse af EU-retten, der kan tilskrives en national ret – betingelser for ifaldelse af ansvar – eksistensen af en tilstrækkelig karakteriseret tilsidesættelse af EU-retten</p>	<p>2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning</p> <p>5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt</p> <p>5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår</p> <p>5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne</p>
C-191/15 – Verein für Konsumenteninformation mod Amazon EU Sàrl	<p>Retsligt samarbejde i civile sager – forordning (EF) nr. 864/2007 og forordning (EF) nr. 593/2008 – forbrugerbeskyttelse – direktiv 93/13/EØF – databeskyttelse – direktiv 95/46/EF – aftaler om onlinesalg indgået med forbrugere, der er bosat i andre medlemsstater – urimelige kontraktvilkår – almindelige betingelser, som indeholder en lovvalgsklausul til fordel for retten i den medlemsstat, hvor selskabet har sit hjemsted – fastsættelse af den lov, der finder anvendelse, med henblik på bedømmelsen af den urimelige karakter af vilkårene i disse almindelige betingelser i forbindelse med et søgsmål med påstand om forbud – fastsættelse af den lov, som regulerer behandlingen af forbrugernes personoplysninger</p>	<p>1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår</p> <p>2.1. Minimumsharmonisering og udvidelse af anvendelsesområdet (artikel 8 og 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår), herunder de nationale højesteretters rolle</p> <p>3.1. Urimelelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt</p> <p>3.3. Gennemsigtighedskrav</p> <p>3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår</p> <p>6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)</p>
C-377/14 – Radlinger Radlingerová mod Finway a.s.	<p>Artikel 7 – nationale regler for insolvensbehandling – gæld, der hidrører fra en forbrugerkreditaftale – adgang til effektive retsmidler – bilagets punkt 1, litra e) – uforholdsmæssigt stort godtgørelsesbeløb – direktiv 2008/48/EF – artikel 3, litra l) – samlet kreditbeløb – del I i bilag I – størrelsen af udnyttet kreditmulighed – beregning af de årlige omkostninger i procent</p>	<p>Indledning</p> <p>3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår</p> <p>5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt</p> <p>5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne</p> <p>5.5. Hvad indebærer ex officio-</p>

	– artikel 10, stk. 2 – oplysningspligt – ex officio prøvelse – sanktion	kontrol?
Forenede sager C-381/14 og C-385/14 – Jorge Sales Sinués og Youssef Drame Ba mod Caixabank SA og Catalunya Caixa SA (Catalunya Banc S.A.)	Berigtigelse af dom	6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)
C-534/15 – Dumitraș	Artikel 1, stk. 1 – artikel 2, litra b) – forbrugers status – overdragelse af fordring ved fornyelse af kreditaftale – aftale om sikkerhed i fast ejendom, som er underskrevet af en borger, der ikke har nogen erhvervmæssig forbindelse med det nye erhvervsdrivende debitorselskab	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
Forenede sager C-568/14 til C-570/14 Ismael Fernández Oliva m.fl. mod Caixabank SA m.fl.	Artikel 99 i Domstolens procesreglement – aftaler, der indgås mellem forbrugere og erhvervsdrivende – realkreditaftaler – gulvklausul – kollektivt søgsmål – individuel søgsmål, der har samme genstand – foreløbige forholdsregler	5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne 5.5. Hvad indebærer ex officio- kontrol? 6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)
C-689/13 – PFE (Puligienica Facility Esco SpA) mod Airgest SpA	Direktiv 89/665/EØF – artikel 1, stk. 1 og 3 – klageprocedurerne – annullationssøgsmål mod beslutningen om tildeling af en offentlig kontrakt anlagt af den forbigåede tilbudsgiver – den valgte tilbudsgivers særskilte søgsmål – princippet om EU-rettens forrang	2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning
2017		
C-186/16 – Andriuciu m.fl.	Artikel 3, stk. 1, og artikel 4, stk. 2 – vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige – aftale om kredit optaget i udenlandsk valuta – valutakursrisikoen bæres alene af forbrugeren – betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen – tidspunktet for bedømmelsen af skævheden – rækkevidden af begrebet vilkår, der er "udarbejdet på en klar og forståelig måde" – omfang og niveau af de oplysninger, som banken skal give	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 3.2 Kontraktvilkår, der vedrører aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår) 3.1. Urimelelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt 3.3. Gennemsigtighedskrav 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om

		urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser
C-290/16 – Air Berlin	Transport – fælles regler for driften af lufttrafiktjenester i Unionen – forordning (EF) nr. 1008/2008 – bestemmelser om prisfastsættelse – artikel 22, stk. 1 – artikel 23, stk. 1 – oplysninger, der kræves i forbindelse med præsentationen af de priser, som er tilgængelige for offentligheden – pligt til at angive det faktiske beløb for skatter, afgifter, tillæg eller gebyrer – fri prisfastsættelse – opkrævning af et ekspeditionsgebyr ved passagerens afbestilling af en flyreservation eller manglende fremmøde til boarding – forbrugerbeskyttelse	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
C-421/14 – Banco Primus SA mod Jesús Gutiérrez García	Aftaler indgået mellem erhvervsdrivende og forbrugere – urimelige vilkår – realkreditaftaler – proceduren for tvangsauktion af et pantsat aktiv – præklusionsfrist – de nationale retters opgave – retskraft	1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår 3.1. Urimelelige kontraktvilkår og gennemsigtighed generelt 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.1. Karakteren af artikel 6, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår og dens rolle i forbindelse med beskyttelse mod urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
C-446/17 – Woonhaven Antwerpen BV CVBA mod Khalid Berkani og Asmae Hajji	Artikel 99 i Domstolens procesreglement – urimelige kontraktvilkår – lejekontrakt indgået mellem et anerkendt socialt boligselskab og en lejer – standardlejekontrakt, som er gjort bindende ved en national lov – direktiv 93/13/EØF – artikel 1, stk. 2 – dette	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for kontrahenternes rettigheder og forpligtelser

	direktiv finder ikke anvendelse	
C-503/15 – Margarit Panicello	Artikel 267 i TEUF – justitssekretær – begrebet "national ret" – obligatorisk retsinstans – udøvelse af domstolsfunktioner – uafhængighed – Domstolens manglende kompetence	5.7. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår og udenretslige procedurer
C-535/16 – Bachman	Artikel 2, litra b) – urimelige kontraktvilkår i forbruger aftaler – begrebet "forbruger" – aftale om fornyelse, som en fysisk person har indgået med et kreditinstitut for at opfylde sine forpligtelser til at tilbagebetale kreditter, som blev aftalt af et handelsselskab med dette kreditinstitut	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
2018		
C-51/17 – OTP Bank og OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt mod Teréz Ilyés og Emil Kiss	Anvendelsesområde – artikel 1, stk. 2 – love og bindende administrative bestemmelser – artikel 3, stk. 1 – begrebet "kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling" – vilkår, der er indført i kontrakten efter indgåelsen heraf som følge af den nationale lovgivers indgriben – artikel 4, stk. 2 – vilkår, der er affattet klart og forståeligt – artikel 6, stk. 1 – den nationale retsinstans' ex officio-undersøgelse af, om et vilkår er urimeligt – låneaftale optaget i udenlandsk valuta og indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 3.3. Gennemsigtskrav 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser
Forenede sager C-96/16 og C-94/17 Banco Santander Escobedo Cortés	Urimelige kontraktvilkår – anvendelsesområde – overdragelse af fordring – forbruger aftale – kriterier for vurdering af den urimelige karakter af et vilkår om morarenter i denne kontrakt – konsekvenser af denne karakter	1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår 2.1. Minimumsharmonisering og udvidelse af anvendelsesområdet (artikel 8 og 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår), herunder de nationale højesteretters rolle 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser
C-147/16 – Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	Urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere – den nationale rets ex officio-undersøgelse af spørgsmålet om, hvorvidt en aftale er omfattet af	1.1. Formålet med direktivet om urimelige kontraktvilkår 1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige

	<p>direktivets anvendelsesområde – artikel 2, litra c) – begrebet "erhvervsdrivende" – højere læreanstalt, som i det væsentlige finansieres ved hjælp af offentlige midler – rentefri afdragsordning for studiegebyrer og gebyrer for deltagelse i studierejse</p>	<p>kontraktvilkår</p>
<p>C-119/17 – Liviu Petru Lupean, Oana Andreea Lupean mod SC OTP BAAK Nyrt.</p>	<p>Urimelige kontraktvilkår i forbruger aftaler – artikel 3, stk. 1, artikel 4, stk. 1, og artikel 5 – vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige – aftale om kredit optaget i udenlandsk valuta – valutakursrisikoen bæres alene af forbrugeren – betydelig skævhed i parternes rettigheder og pligter i henhold til aftalen – låneaftalens hovedgenstand</p>	<p>3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)</p> <p>3.3. Gennemsigtighedskrav</p> <p>3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår</p>
<p>C-176/17 – Profi Credit Polska S.A. w Bielsku Bialej mod Mariusz Wawrzosek</p>	<p>Urimelige kontraktvilkår i forbruger aftaler – direktiv 2008/48/EF – sag om betalingspåkrav baseret på en veksler, som sikrer de forpligtelser, der følger af en kontrakt om forbrugslån</p>	<p>2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning</p> <p>5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt</p> <p>5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne</p> <p>5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?</p>
<p>C-448/17 – EOS KSI Slovensko s.r.o. mod Ján Danko og Margita Danková</p>	<p>Urimelige kontraktvilkår – artikel 4, stk. 2, og artikel 5 – pligt til at affatte bestemmelserne klart og forståeligt – artikel 7 – søgsmål anlagt af personer eller organisationer, som har en legitim interesse i at beskytte forbrugerne mod brugen af urimelige kontraktvilkår – national lovgivning, som betinger en forbrugerbeskyttelsesorganisations mulighed for at intervenere i sagen af forbrugersens samtykke – forbruger kredit – direktiv 87/102/EØF – artikel 4, stk. 2 – pligt til at oplyse de årlige omkostninger i procent i den skriftlige kontrakt – kontrakt, som kun indeholder en matematisk ligning til beregning af de årlige omkostninger i procent og ikke de oplysninger, som er nødvendige for at foretage denne beregning</p>	<p>3.3. Gennemsigtighedskrav</p> <p>5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt</p> <p>5.3. Forpligtelser, der følger af <i>ækvivalensprincippet</i></p> <p>5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne</p> <p>5.7. Ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår og udenretslige procedurer</p> <p>6. Søgsmål med påstand om forbud i forbrugernes kollektive interesse (artikel 7, stk. 2 og 3, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)</p>
<p>C-483/16 – Sziber mod ERSTE Bank Hungary Zrt</p>	<p>Artikel 7, stk. 1 – låneaftaler optaget i udenlandsk valuta – national lovgivning, som fastsætter specifikke procedurebetingelser for at anfægte</p>	<p>4.4. Restitution af fordele erhvervet på grundlag af urimelige kontraktvilkår</p>

	rimeligheden – ækvivalensprincippet – Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder – artikel 47 – ret til en effektiv domstolsbeskyttelse	5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
C-632/17 – Powszechna Kasa Oszczędności (PKO) Bank Polski S.A. w Warszawie mod Jacek Michalski	Artikel 99 i Domstolens procesreglement – forbrugerbeskyttelse – direktiv 93/13/EØF – urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – direktiv 2008/48/EF – betalingspåbudsprocedure på grundlag af et bankkontoudtog – rettens manglende mulighed for at bedømme kontraktvilkårenes eventuelle urimelighed, hvis forbrugeren ikke har anlagt sag	2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning 5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne 5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
2019		
Forenede sager C-70/17 og C-179/17 – Abanca Corporación Bancaria SA mod Alberto García Salamanca Santos og Bankia SA mod Alfonso Antonio Lau Mendoza og Verónica Yuliana Rodríguez Ramírez	Artikel 6 og 7 – urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – vilkår om førtidig ophævelse af en aftale om lån med pant i fast ejendom – erklæring om, at et kontraktvilkår er delvis urimeligt – den nationale retsinstans' beføjelser i forbindelse med et kontraktvilkår, der kvalificeres som "urimeligt" – erstatning af det urimelige kontraktvilkår med en bestemmelse i national ret	3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.5. Hvad indebærer ex officio-kontrol?
C-118/17 – Dunai mod ERSTE Bank Hungary Zrt	Artikel 1, stk. 2 – artikel 6, stk. 1 – aftale om lån optaget i udenlandsk valuta – kursforskel – erstatning af et urimeligt vilkår, der er erklæret ugyldigt, med en lovbestemmelse – kursrisiko – opretholdelse af aftalen efter ophævelsen af det urimelige vilkår – national ordning for ensartet fortolkning af retlige bestemmelser	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 2.2. Andre bestemmelser i national lovgivning 3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår) 3.3. Gennemsigtighedskrav 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser 5.2. Princippet om ex officio-kontrol af urimelige kontraktvilkår 5.6. Følger af ex officio-kontrol, <i>effektivitet</i> og <i>ækvivalens</i> i de nationale processuelle regler

C-266/18 – Aqua Med sp.z.o.o.	Artikel 1, stk. 2 – direktivets anvendelsesområde – vilkår, hvorved den ret, der er fastlagt i henhold til almindelige regler, tillægges stedlig kompetence – artikel 6, stk. 1 – ex officio-kontrol af, om der foreligger urimelighed – artikel 7, stk. 1 – den nationale rets forpligtelser og beføjelser	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 3.4. Vurdering af urimelige kontraktvilkår i henhold til artikel 3 og 4, stk. 1, i direktivet om urimelige kontraktvilkår 5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
C-590/17 – Pouvin og Dijoux	Anvendelsesområde – artikel 2, litra b) og c) – begreberne "forbruger" og "erhvervsdrivende" – finansiering af erhvervelse af en fast bopæl – lån med sikkerhed i fast ejendom indrømmet af en arbejdsgiver til dennes ansatte og den ansattes ægtefælle som solidarisk hæftende medlåntager	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
Verserende sager pr. 31. maj 2019		
C-125/18 – Gómez del Moral Guasch	Artikel 1, stk. 2 – artikel 4, stk. 2 – artikel 6, stk. 1 – artikel 7, stk. 1 – artikel 8	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 3.3. Gennemsigtighedskrav
C-260/18 – Dziubak	Artikel 1, stk. 2 – artikel 6, stk. 1	4.3. Konsekvenserne af urimelige kontraktvilkår for parternes rettigheder og forpligtelser
C-272/18 – Verein für Konsumenteninformation	Forvaltningsaftaler, der er indgået mellem en partner og andre kommanditister i et kommanditselskab i henhold til tysk lovgivning	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
C-452/18 – Ibercaja Banco	Bilag, litra q) – artikel 3 – artikel 4, stk. 2 – artikel 6	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår 4.2. Retsvirkningerne af ikke at "være bindende for forbrugeren"
Forenede sager C-453/18 og C-494/18 – Bondora	Artikel 6, stk. 1 – artikel 7, stk. 1	5.1. Betydningen af direktivet om urimelige kontraktvilkår, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, og af principperne om <i>ækvivalens</i> og <i>effektivitet</i> generelt
Forenede sager C-698/18 – Raiffeisen Bank SA og C-699/18 – BRD Groupe Societe Generale SA	Artikel 2, litra b) – artikel 6, stk. 1 – artikel 7, stk. 2 – artikel 8 – betragtning 12, 21 og 23	5.4. Ex officio-vurdering og <i>effektiviteten</i> af retsmidlerne
C-779/18 – Mikrokasa og Revenue	Artikel 1, stk. 2	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige

Niestandardyzowany Sekurytyzacyjny Fundusz Inwestycyjny Zamknięty w Warszawie		kontraktvilkår
C-829/18 – Crédit Logement	Artikel 1, stk. 2 – artikel 3, stk. 1 – artikel 4 – artikel 5 – artikel 6, stk. 1 – artikel 7, stk. 1, nr. 1, litra i), i bilaget	3.3. Gennemsigthedskrav
C-81/19 – Banca Transilvania	Artikel 1, stk. 2 – artikel 3, stk. 1 – artikel 4 – artikel 5 – artikel 6, stk. 1 – artikel 7, stk. 1, nr. 1, litra i), i bilaget	1.2. Anvendelsesområdet for direktivet om urimelige kontraktvilkår
C-84/19 – Profi Credit Polska	Artikel 1, stk. 2 – artikel 3, stk. 1 – artikel 4, stk. 2 – direktiv 2008/48/EF	3.2. Kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand eller pris og betaling (artikel 4, stk. 2, i direktivet om urimelige kontraktvilkår)

Bilag 2 – Oversigt over meddelelser i henhold til artikel 8a i direktivet om urimelige kontraktvilkår (Status pr. 31. maj 2019)

Denne tabel afspejler oplysninger, som medlemsstaterne har meddelt Kommissionen i henhold til artikel 8a i direktiv 93/13/EØF (direktivet om urimelige kontraktvilkår). Den giver ikke et fuldstændigt overblik over de nationale foranstaltninger til gennemførelse af direktiv 93/13/EØF og kan kun give et fingerpeg om de særlige forhold, der gør sig gældende i den relevante nationale lovgivning. Afhængigt af den præcise formulering i de relevante nationale bestemmelser kan en "grå liste" f.eks. have forskellige retlige konsekvenser.

Disse oplysninger er også tilgængelige på følgende websted, som ajourføres regelmæssigt:

<https://ec.europa.eu/info/notifications-under-article-8a-directive-93-13-ec-da>

BELGIEN	Den nationale lovgivning indeholder en liste over standardkontraktvilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste).
BULGARIEN	Den nationale lovgivning indeholder en liste over standardkontraktvilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste).
TJEKKIET	Den nationale lovgivning dækker også urimelige kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling, og indeholder en liste over kontraktvilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste).
DANMARK	Den nationale lovgivning rækker ikke ud over minimumsstandarden for direktivet om urimelige kontraktvilkår.
TYSKLAND	Den nationale lovgivning indeholder to sorte lister over standardkontraktvilkår, der anses for urimelige.
ESTLAND	Den nationale lovgivning indeholder en liste over standardkontraktvilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste).
IRLAND	Den nationale lovgivning rækker ikke ud over minimumsstandarden for direktivet om urimelige kontraktvilkår.
GRÆKENLAND	Den nationale lovgivning indeholder en liste over standardkontraktvilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste).
SPANIEN	Den nationale lovgivning har udvidet anvendelsesområdet for vurderingen af urimelige kontraktvilkår til at omfatte kontraktvilkår vedrørende definitionen af aftalens hovedgenstand og overensstemmelsen mellem pris og betaling, uanset om disse vilkår er affattet klart og forståeligt. Den nationale lovgivning indeholder også lister over vilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. sorte lister).

FRANKRIG	Den nationale lovgivning dækker også urimelige kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling, og indeholder en liste over vilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste), og en liste over vilkår, der anses for urimelige, medmindre det bevises, at de er rimelige (dvs. en form for grå liste).
KROATIEN	Den nationale lovgivning rækker ikke ud over minimumsstandarden for direktivet om urimelige kontraktvilkår.
ITALIEN	Den nationale lovgivning indeholder en liste over kontraktvilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste), herunder en liste over kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling, og en liste over kontraktvilkår, der anses for urimelige, indtil det modsatte er bevist (dvs. en form for grå liste). Listen er blevet udvidet i forhold til bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår.
CYPERN	Den nationale lovgivning rækker ikke ud over minimumsstandarden for direktivet om urimelige kontraktvilkår.
LETLAND	Den nationale lovgivning rækker ikke ud over minimumsstandarden for direktivet om urimelige kontraktvilkår.
LITAUEN	Den nationale lovgivning indeholder ingen bestemmelser, der går videre end minimumsstandarden for direktivet om urimelige kontraktvilkår.
LUXEMBOURG	Den nationale lovgivning har udvidet anvendelsesområdet for vurderingen af urimelige kontraktvilkår til at omfatte kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling, og for hovedsagen. Den nationale lovgivning indeholder en sort liste over kontraktvilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste), som er blevet udvidet i forhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår.
UNGARN	Den nationale lovgivning indeholder en liste over kontraktvilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste) og en liste over kontraktvilkår, der anses for urimelige, indtil det modsatte er bevist (dvs. en form for grå liste).
MALTA	Den nationale lovgivning har udvidet anvendelsesområdet for vurderingen af urimelige kontraktvilkår til kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling, og til om der er overensstemmelse mellem pris og betaling, uanset om disse vilkår er affattet klart og forståeligt. Den nationale lovgivning indeholder en liste over standardkontraktvilkår, der kan være urimelige, og som indeholder en række yderligere betingelser i forhold til bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår.
HOLLAND	Den nationale lovgivning indeholder en liste over kontraktvilkår, der i alle tilfælde anses for urimelige (dvs. en sort liste), og en liste over kontraktvilkår, der kan anses for urimelige (dvs. en form for grå liste). Listen er blevet udvidet i forhold til direktivet om urimelige kontraktvilkår.

ØSTRIG	Den nationale lovgivning indeholder en sort liste og en grå liste over standardkontraktvilkår, der anses for urimelige og delvis udvider vurderingen af urimelige kontraktvilkår til også at gælde kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling.
POLEN	Den nationale lovgivning indeholder en liste over vilkår, der anses for urimelige i tilfælde af tvivl (dvs. en form for grå liste), og som er mere vidtgående end bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår.
PORTUGAL	Den nationale lovgivning har udvidet anvendelsesområdet for vurderingen af urimelige kontraktvilkår til at omfatte kontraktvilkår vedrørende definitionen af aftalens hovedgenstand og overensstemmelsen mellem pris og betaling, uanset om disse vilkår er affattet klart og forståeligt. Den nationale lovgivning indeholder en liste over standardvilkår, der er strengt forbudt (dvs. en sort liste), og en liste over kontraktvilkår, der under visse omstændigheder er forbudt (dvs. en form af grå liste).
RUMÆNIEN	Den nationale lovgivning indeholder en vejledende liste over vilkår, der anses for urimelige, som er mere vidtgående end bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår.
SLOVENIEN	Den nationale lovgivning har udvidet vurderingen af urimelige kontraktvilkår til at omfatte kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand og overensstemmelsen mellem pris og betaling, uanset om disse udtryk er affattet klart og forståeligt.
SLOVAKIET	Den nationale lovgivning indeholder en sort liste over kontraktvilkår, der under alle omstændigheder er urimelige.
FINLAND	Den nationale lovgivning har udvidet anvendelsesområdet for vurderingen af urimelige kontraktvilkår til kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling, og til om der er overensstemmelse mellem pris og betaling, uanset om disse vilkår er affattet klart og forståeligt.
SVERIGE	Den nationale lovgivning har udvidet vurderingen af urimelige kontraktvilkår til at omfatte kontraktvilkår vedrørende definitionen af aftalens hovedgenstand og overensstemmelsen mellem pris og betaling, uanset om disse udtryk er affattet klart og forståeligt, samt til kontraktvilkår, der har været genstand for individuel forhandling.
DET FORENEDE KONGERIGE	Den nationale lovgivning rækker ikke ud over minimumsstandarden for direktivet om urimelige kontraktvilkår. Den vejledende liste i bilaget til direktivet om urimelige kontraktvilkår er imidlertid blevet udvidet.